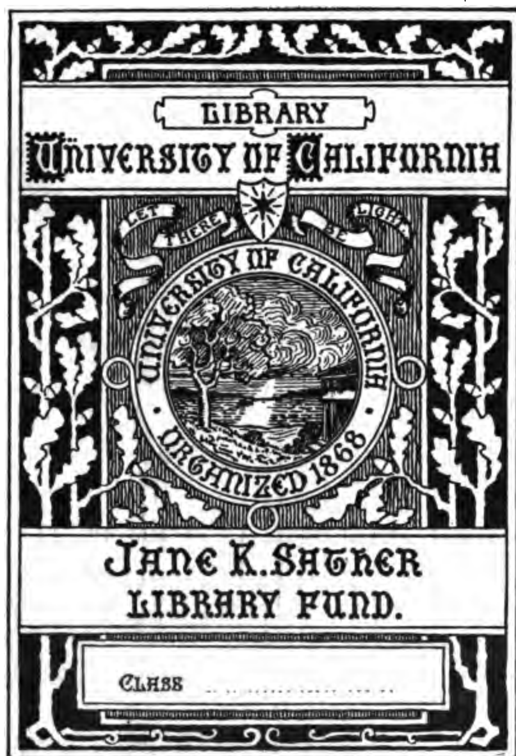

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
ORGANIZED 1868
JANE K. SATHER
LIBRARY FUND.
CLASS

M. MINUCII FELICIS

OCTAVIUS.

M. MINUCII FELICIS

OCTAVIUS.

AD FIDEM CODD. REGII

ET BRUXELLENSIS

RECENSUIT

AC VARIETATEM LECTIONIS

ADDIDIT

EDUARDUS DE MURALTO

DOCTOR PHIL.

PRAEFATUS EST

IO. CASP. ORELLIUS.

TURICI

TYPIS ORELLII FUESSLINI ET SOCIORUM.

MDCCCXXXVI.

IO. CASP. ORELLII

PRAEFATIO.

Editor, **Eduardus de Muralto**, quem optimis meis discipulis vere possum adnumerare, cum per varias Germaniae academias theologiae et philologiae operam dedisset, Lutetiam Parisiorum sese contulit. Ibi cum per longinquius temporis spatium degere nollet, quam quod requireretur ad elaborandum opusculum aliquod, quod utriusque studii, cui vacarat, viris doctis specimen praeberet, Minucii Felicis Octavium ad fidem celebratissimi illius Codicis Regii (unici, ut omnes ante arbitrabantur, huius libelli) edere decrevit. Codicem igitur non contulit cum editione aliqua, sed integrum cum omnibus erroribus descripsit, quo redux in patriam factus de eius lectione prorsus esset certus. Iam cum iter faceret per Belgas, contigit, ut Bruxellis alium Arnobii et Minucii Codicem reperiret statimque eum conferret*); quo in-

*) Cum tamen hunc Codicem Burgundicum non totum descripsisset, domum reversus de aliquot eius lectionibus incertus, hanc ipsam dubitationem ita significavit *C?*

sperato eventu gavisus eo alacrius consilium suum exsecutus est. Has autem leges sibi constituit, ut, quoad eius fieri posset, summa cum fide sequeretur Codicem Regium, et tantummodo manifestos eius errores consultis omnibus VV. DD. in hunc scriptorem curis probabiliter corrigeret. Interim cum res iam in eo esset, ut operis traderetur hoc opusculum, editor Petropolin arcessitur a patruo, Ioanne de Muralto, intimo meo amico, immortalis illius Pestalozzii olim adiutore, nunc magna cum laude Ecclesiae reformatae Petropolitanae pastore ac rectore scholae ab ipso conditae, cuius instituti praeclara merita etiam ab augusto Russiae imperatore (qui dignum praemium conditori nuper impertiit) ultro agnita sunt atque honestata. Eduardus igitur meus cum me rogasset, ut curam opusculi sui edendi susciperem, facile quidem tenue hoc officium a me impetravit; sed cum impedirer partim nimiis occupationibus et scholasticis et literariis, partim calamitatibus domesticis, cum unicus filius, magnae spei puer, morte mihi ereptus esset, ad hoc usque temporis editio extracta est. Illud maxime dolebam, quod redemptoris honestissimi rationes non ferebant, ut adiungeretur editoris commentarius et criticus et exegeticus haud contemnendus, praesertim cum lentitudinem meam antevertisset Lübkerti cura. In eo igitur subsistendum erat, ut typis traderetur amici mei praefatio et apparatus criticus, quem ut supplerem, in fine huius praefatiunculae adieci varietatem editionis Lipsiensis novissimae.

Iam huius libelli praecipua merita haec videntur:

I. Compertum nunc habemus praeter Codicem Re-

gium superesse etiam alterum Burgundicum sive Bruxellensem Arnobii et Minucii.

II) Probabiliter demonstravit Editor Codicem eorundem Vaticanum, ex quo expressa est Editio princeps, diversum esse a Regio. Verumtamen, ut hoc prorsus ad liquidum perducatur, necesse est denuo philologus aliquis Pontificis maximi bibliothecam accurate perscrutetur; res utique digna, quam aliquando exsequantur docti illi Borussiae regis legati, quibus facilior quam nobis ad reconditos illos thesauros patet aditus.

III) Longe certius nunc quam antea scimus, quid quoque loco exhibeat Codex Regius, unde nova occasio offertur Criticis in hoc opusculo vires suas exercendi.

IV) Purgatus iam est libellus ipse a multis VV. DD. coniecturis nimis arbitrariis atque omnis generis erroribus.

Sed per hanc ipsam amici curam magnum mihi excitatum est desiderium, ut simili diligentia atque accuratione, consultis Codd. Regio et Bruxellensi, ne dicam Vaticano, si reapse alius est a Regio, nova Arnobii, scriptoris Minucio longe praestabilioris, recensio aliquando paretur. Immo si cum omnibus vitiis exprimeretur Codex Regius, subiungerentur varietas Cod. Bruxellensis separatimque probabiliores VV. DD. correctiones, egregium hoc quoque esset criticis praesertim iunioribus Codicum Latinorum indolem universam penitus perspiciendi ingeniumque acuendi adiumentum.

Iam Muralti Prolegomenis haec adde:

Editionem Heraldi priorem a. 1605., quam nun-

quam prodisse nonnulli contenderunt (cfr. Lübkert p. 15.), ipse meis oculis vidi. Possidebat enim eam pater meus, ICtus, optimis omnis generis literis institutus; sed hoc ipsum exemplar frater meus patruelis, cum Arnobium ederet, a se correctum typothetis exprimendum tradidit, quapropter periit.

Editionem, quam nec amicus meus neque ego vidimus, *Curiae*, *(Hof) Grau* 1794. 8., teste Lübkerto continet libellum ex Lindneri recensione, sine ulla adnotatione.

Versionibus adde has:

Germanice vertit primus I. P. Holländer. *Frankfurt.* 1752, 8. — Octavius, *mit Einleitung und Anmerkungen versehen von* I. G. Russwurm. *Hamburg* 1824. 4. — Octavius, cet. *Neu herausgegeben, erklärt und übersetzt* von D: Ioh. Heinrich Bernh. Lübkert. *Leipzig, Klinkhart* 1836. 8. — Versio, quae prodiit *Berolini* 1763. 8. confecta est a Magno Godofredo Lichtwero, notissimo fabularum scriptore.

Scripta ad Minucium pertinentia:

1) I. Mich. Lobstein *Programma*, M. Minucius Felix *priscae Christianorum verae fidei et sanctimoniae testis. Gissae* 1777. 4.

2) I. Chp. Bremer *Epistola critica super aliquot* Minucii *locis. Quedlinburgi* 1780. 4.

3) G. F. St. Stieber *Programma: Observationes nonnullae criticae in quaedam* Virgilii *et* Minucii *loca. Onolsbaci* 1791. 4.

4) Henr. Meyeri *Commentatio de* Minucio Felice *praemio ornata. Turici* 1824. 8.

VARIETAS EDITIONIS LUEBKERTIANAE.

Pag. 19. A. Muralt. — *velle vel nolle*] (Muralt) vellet vel nollet (Lübkert). — *conscius ipse, socius*] conscius, ipse socius. — Rectior haec distinctio; nisi forte scripsit Minucius: *conscius, ipsis socius in erroribus.* — P. 20. E. *Hostiam*] Ostiam. — P. 21. A. *pressit*] impressit. — D. *torosisque ibidem*] torosisque. Ibidem. — *vestigia*] vestigio (err. typogr.) — P. 22. A. *ipsum*] ipsam (err. typogr.) — B. *dum adsiduo saltu sublevatur*] cum a. s. sublevatum: sine ulla adnotatione. — C. *dolore*] dolere. — P. 23. A. *utrisque*] utrique. — P. 24. B. *alterum * comprobaris*] alterum, alterum c. — C. *aliqui*] aliquis. — D. *Quo magis*] Quo minus. — *indolescendum*] indolescendumque. — P. 26. C. (v. 2.) *pondere*] pondus. — D. *attollitur*] et alitur. — P. 27. E. *ac melius*] et m. (err. typogr.) — F. *nosse*] cognosse. — P. 28. A. *ipsius*] ipsis. — B. *Belum*] Balum (err. typogr.) *Taurios*] Tauros. — P. 29. A. *memoriam*] memorias. — B. *dea*] Idaea. — P. 31. C. *vetustam, utilem*] vetustam, tam utilem. — D. *Milesius*] Melius. — P. 32. E. *consulte*] inconsuete (err. typogr. pro *inconsulte*) — B. *ut busta*] et busta (err. typogr.) — *incredibilis*] incredibili. — P. 33. C. *solacia rediviva*] solatio redivivo. — E. *maxima et varia*] maxime nefaria. — P. 34. B. *inbuatur*] imbuitur. — D. *libidinis*] libidini. — P. 35. C. *quanta monstra*] quam tamen naturam (ex propr. coni., quae et sententiae et rectae consuetudini repugnare mihi videtur.) — P. 36. E. *destrictus*] districtus. — A. *credant*] (err. typogr.) credunt. P. 37. C. *consumant, an flamma*] (err. typogr.) consumant, an humus contegat, an flamma. — F. *utrumne cum corporibus*] utrumne sine corpore, an cum corporibus. — P. 38. B. *unus ullus*] unus. C. *melior*] et melior. D. *opere*] ope, re. — E. *periculo*] querquero. *nondum* bis] non tum *bis.* — P. 39. B. *sed nostrorum*] et n. — *resurgitis*] (err. typogr.) resurgitis, miseri. — A. 40. E. *universis esse*] universis se esse — *fonte*] fonte fonte (err. typogr.) — P. 41. *sunt dubia*] dubia sunt. — C. *Et quid*] Ecquid. — P. 42. A. *et * incredibili*] et in incredibili. — C. *omni*] in omni. — P. 43. E.

ut inlibata] (err. typogr.) et illibata. — *reputare id*] refutare. Id. — B. *in lumine*] flumine. — C. *certior*] incertior. — *in Natali*] in Natale. (Haec utique recta forma, ut *aedile*, *Iuvenale*, *Martiale* cet.) — [*subtilitate*] *simplicitate*] simplicitate. — P. 44. C. *diffunditur*, *quia viam nescit*, *haeret*] diffinditur, haeret. — D. *aestu et*] aestuet. — E. *diversa*] diversa sint. — *probataque*[*sint*] *nec*] probataque, nec. — P. 45. A. *adeo*] at vero. — P. 47. F. *testatur? Ver -- necessaria*, *qui*] testatur ver -- necessaria? qui. (Rectior haec distinctio.) — P. 48. A. *Nilus amnis*] Nilus. — B. *Mesopotamiam*, *pro imbribus pensat*] Mesopotomiam. — *Indus flumen*] Indus. — P. 49. D. *discessit*] desiit. — *Thebanorum per mortuam*] Th. par, mortuam. — P. 50. A. *nec comprendi* * *potest* *] nec comprendi, tactu purior est. — P. 50. D. *Deus magnus*] (err. typogr.) et Deus magnus. — P. 51. F. *ac terras*] et terras. — A. *ver*a*] verba. — C. *isdem Milesius*] is Milesius. — P. 52. C. *traditum*] tradita. — E. *motus*] modus. — F. *vim naturalem*, *animalem*] vim animalem. — A. *Quid*, *nonne*] (err. typogr.) Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne. — P. 53. B. Abest interpolatio *Aristoteles* (sic BC.) -- *principatum*. — P. 54. F. *cetera*rum*] cetera. — A. *Stoicus*] Chius. — D. *fabellis* (err. typogr.) fabellis suis. — P. 55. A. *feras* [*homines*] feras. — *ac vero*] vero ac. — P. 56. E. *Phariae*] et Phariae. — *novis frugibus*] novis. — *Perseus*] Persaeus. (Recte.) — P. 57. B. *gentem et de spicis Isidis*] gentem. Dispice Isidis. — *adsparsis*] dispersis. *atque planctus*] et planctus. — P. 58. F. *Cybelae Dindyma pudet dicere*, *quae adulterum*] Cybele Dyndimena -- pudet dicere! - adulterum. — B. * *decora*] dedecora. — C. *quasi et*] quasi ut. — *veribus*] uberibus. — P. 59. D. *auditur*] aditur. — P. 60. B. *Briareo*] a Briareo. — *flevit*] flevisse. — (E. Codex Regius non habet *ut iudiciis*, ut ait Rigaltius, sed: *ut vi*(rasura)*tiis*. Cod. Burgund. *ut viciis*.) P. 61. B. *accesserat*] accessit. — C. *vel Caeli*] et caeli. — P. 62. A. *et si*] etsi. — P. 63. E. *aereus*] aureus. — F. *ut saepius factum*] saepius, ut factum. — *sculpitur* (bis)] scalpitur (bis). — B. *consecratur*, *ornatur*], (err. typogr.) consecratur,

oratur. — *Quanta vero*] Quanto verius. — C. *norunt*] rodunt. — *tergetis*] tergitis. — P. 64. E. *multa,* etiam*] multa, multa etiam. — F. *visere; est quo viro*] visere est; quaedam viro. — B. *et perditae*] ac perditae. — P. 65. A. *civitates proximas*] civitates (err. typogr.) — P. 66. D. *quos postulaverant de-triumphatos*] quod postulaverant, de triumphatis. — P. 67. A. *iuverunt*] iuverant (err. typogr.) — B. *et quae*] ut quae. — P. 68. E. *solemnissimum*] solistimum. — F. *reipublicae*] Romani populi. — P. 69. A. Codex Regius habet *miraculi*, non: *miraculis*. — B. *Sosthenes*] Hostanes. — *contremescant*] contremiscant. — P. 70. D. *ex qua * monet etiam nos procupidinem* (sic Cod. Reg.)] ex quo movet etiam in nos procupedinem. — *labi*] illabi. — E. *Magis*] a Magis. — *dum inspirantur*] diem (err. typogr.) inspirant. — P. 71. A. * *omnes*] somnos. — C. *plerique, pars vestrum*] plerique vestrum. — P. 73. E. *si qui*] si quis. — B. *omnium*] hominum. — P. 74. C. *vel Epona*] Epona. — D. *devoratis*] devotatis. — E. *cum plerisque vobiscum*] cum plerisque et vobiscum. (Ex propr. coni. Fortasse: *compluresque vobiscum.*) — F. *contremescunt*] contremiscunt. — P. 75. B. *ni se mali facinoris*] in se, pessimi, facinoris. — P. 77. C. *sacrificii*] sacrificiis. — P. 78. E. *aversione*] adspersione. — A. *Athenis*] Atheniensibus. — C. *promisce spargitis*] spargitis. (err. typogr.) — P. 79. D. *cupiditate*] cupiditatem. — P. 79. F. *fastidiosi*] factiosi. — *unum bonum*] unum. — B. *praestat*] perstat. — P. 80. E. *immo*] imo. — F. *sententia*] conscientia. — *Deo supplicat*] Domino supplicat. — P. 81. C. *oculis*] oculos. — P. 82. B. *ut prope*] prope. — C. *non in solum*] non solum in. — D. *quamdiu [enim] eum caste*] quamdiu caste. — *coluerunt*] coluerant (err. typogr.?) — *ob-obtemperaverunt*] obtemperaverant (err. typogr.?) — *obruerunt*] obruerant (err. typogr.?) — P. 83. A. *suo captos*] suo esse captos. — B. *fontium dulcis aqua maria nutrire**] fontium dulci aqua marisve nutriri. — C. *inundare dicit*] inundare. — P. 84. A. *mimico vitio*] mimi convicio. — B. *ut primum*] et primum (err. typogr.) — P. 85. *sicut*] sicuti. — E. *meditetur*] meditatur (err. typogr.) — B. *homines*]

hominum. P. 86. D. *Aetnae montis*] Aetnae. — P. 87. C. *excuset**; *eventum sit sortis, fortunae*] eventum. Sit sortis fortuna. — *verius*] uberius. — E. *quis potest*] qui potest. — F. *tamen*] tandem. — *patrimonio*] matrimonio (err. typogr.) — P. 88. A. *pascua*] pecua. — C. *humana*] humani. — P. 89. F. *inculcat*] insultat. — P. 90. A. *mentis licentiae*] mentes licentia. — B. *et tam*] tam. — P. 91. 6. *turpitudo*] et turpitudo. — P. 92. D. *aut non sentienti*] aut sentienti. — *aut* [*non*] *sentienti*] aut non sentienti. — P. 93. D. *intentos*] intenti. — *ad me est, magnitudine*] ad me; ex magnitudine. — 18. *evolvo*] revolvo. — (*quantum* [*eadem tranquillitate qua vivimus*] *sed*] quantum, sed. — P. 94. F. *ut*] haud. — B. *mihi Octavius*] Octavius mihi. — C. *Octavius gaudere quod*] Octavius, quod.

Scribebam Turici, die XXIX. mensis Aprilis, quo die ante hos tres annos Academia nostra condita est.

I. CODICES.

A. Romanus, *Vaticanus*, Arnobii, vetustus [1]), maxime depravatus [2]).

B. Parisiensis, *Regius*, 1661 [3]). Arnobii [4])

1) membrana densiore quae in se non revolvitur.

2) quadruplicatus, XXVII (exc. p. 43, 45 — 58 quae XXVI tantum habent) versibus, duabus vero ad laevam et dextram stigmate ductis lineis perpendicularibus, ad marginem signandum; prima et ultima transversa numquam producta est usque ad marginem extremum;

3) vocabulis distinctis;

4) minusculis characteribus quorum plurimi IX. Saec. non excedunt [5]);

---

1) Ursini editio, p. 242.

2) Vide eiusdem editionis epistolam ad Gregorium XIII nuncupatoriam et illam principis editionis ad Franciscum I. nec non editorum P. S.

3) E fundo, ut dicunt, *Regio*, cuius codicibus a saeculo XVI. ineunte alii non adiuncti sunt. Sed de tempore quo codex noster in hunc fundum receptus sit atque de loco unde venerit, nulla in catalogis exstat memoria. Cf. tamen quae *Dismarès*, „in curia Lutetiae olim Patronus et Facultatis Iurium in academia Parisiensi doctor honorarius" cet., exemplari editionis principis in bibliotheca Regia servato adscripsit: *Passeratius contulerat hanc editionem cum veteri codice Ludovici Carionis.*

4) Fol. 162. Vide exemplar scripturae editioni adiunctum.

5) Traité de diplomatie. Par. 1775, T. II, p. 153, 155, 157, 186, 192, 225, 230, 236, 237, 240, 251, 257, 264, 276, 288, 293, 297, 405.

5) paucis maiusculis, nec magnis, iisque initio periodorum tantum, neque plurimarum positis. Prima paginae linea numquam ad laevam producta est;

6) nullis super voculam *i* punctis [6], sed

7) super *y* semper posito puncto;

8) pluribus æ, paucis *ae* vel *e*, lineola subscripta, vel *e* solo, eorum loco [7]);

9) paucis scripturae compendiis [8]);

---

6) Quae interdum inveniuntur, recentiore atramento facta sunt, ex. gr. 15 D. *suis*; 16 B *mundi;* 21 C *inspiretur. volvitur*; 59 B. *occasui declivis.* cet.

7) 1 D *inhesit* cf. 19 C. 20 D. 21 B; sed 2 B *inhaerere; que* cf. 6 D; E *pene* cf. 11 D; 3 D *equoris*; E *hee* cf. 6 C; *fabñle*; F *navicule;* 5 D *tedio* cf. 43 B; F *celo* cf. 48 F; 6 E *terre*; 8 B *esculapium*, *chaldeos*; 9 D *profunde*, *coequavit*; 10 C. *cyreneus*; F. *fece*; 16 E. *arcesile;* 17 A. *quereretur* cf. 21 A. 41 E; 24 A. *prestet;* 25 C. *aque ;* F. *precipuu* (lineola superscripta); 29 C. *cybele;* 32 A. *greci* cf. 45 B; D. *crete*; 33 E *ereus;* 44 C. *tropea;* 45 B. *cedere;* E *demonu* (l. spscr.); 47 E *ediculam*; 49 F *iudeis;* 51 E *seculo;* 52 F *ledere;* 55 C. *scevolam;* D. *muliercule.*

8) I. quae semper inveniuntur sunt: 1) *χp* (l. spscr.) = christ. (etiam in A.) 2) *ee* (l. spscr.) = esse, exc. 35 A. 3) *eet* (l. spscr.) = esset.

II. frequentiores quam vocabula exscripta:

1) *m* declinationis finale (l. spscr.), 2) *nr* (l. spscr.) = noster. 3) *q* (l. sbscr.) = que. 4) *us* (dat. plur.); eius loco punctum positum. 6) *vr* (l. spscr.) = vester.

III. aeque frequentes ac vocabula exscripta:

1) *dſ* (l. spscr.) = deus (24 D *dnſ.* l. spscr.). 2) *di* (l. spscr.) = dei. 3) *do* (l. spscr.) = deo (14 E *deo* l. spscr.). 4) *dm* (l. spscr.) = deum. 5) *e* (l. spscr.) = est.

IV. rariores: 1) *a* (l. spscr.) = an. 26 C. *clea* | *tes.* 2) *au* (l. spscr.) 25 C, 33 B = autem. 3) *c* (l. spscr.) = cut. 9 C. *sicut.* 4) *dſ* (l. spscr.) = diis. 10 B. 5) *ej* (l. spscr.) = eius. 49 AC. 6) & = et (conj.) plerumque tum tantum, quum omissum superscribendum erat. 7) & = et (terminatio verbi). 4 B. 27 B. 28 C. 32 B. 33 BC. 34 F. 55 BC. 57 B. 58 E. 8) *m* (l. spscr.) = men. 44 C; 49 C. *tamen.* 9) *mia* (l. spscr.) = misericordia. 16 B. 46 C. 10) *m* (l. spscr.) = mus. 33 C. 11) *m* in fine syllabae abruptum 2 C. 3 C. 12) *n* (l. spscr.) = non, in superscriptis; 15 F. 16 C. cet. exc. 28 A. 13) *om* (l. spscr.) = omni. 48 E. 50 B. 54 A. 14) *p* (l. sbscr.) = per. 37 E. 39 F.

10) **Orthographia rarius depravata [9], nominibus Graecis exceptis [10].**

11) **atramento flavescente, paene aureo.**

---

40 E. F. 49 F. 15) *qd* (l. sbscr.) = quid. 51 C. 16) *qd* (l. spscr.) = quod. 43 B. 58 B. 17) *quo* (l. spscr.) = quorum. 37 D. 18) *r* (l. spscr.) = re. (Perf. plur). 28 E. 30 F. 38 C. 49 C. 19) *s* (duae in media litera lineolae) = sed. 17 D?) 20) *t* (l. spscr.) = tur. 13 A. 30 E. 33 E. bis. 43 A. 44 D. 48 C. 51 D. 57 B.

9) *a* in *n* mutatum: 41 A *timens.*

b plerumque in *v.* ex. gr. 45 C. *vellona.* 32 F. *iuva.* in compositis haud alliteratum exc. *occult. occup. offens. supplic. suscip. suspens. sustin.*

c in *t* (10 E. *contio* 46 A. *convitium*); in *g* (9 E. *grassus.* 37 A. *tauriga.* 38 A. *gaius.* D. *insingeri.* 20 C. *fugatur.*

d haud alliteratum (exc. *accipiat. accid. aspic. appell. attoll.*) in t mutatum (17 C. *renitens; set* saepius.)

e in *a* (30 D *inbarbis.* 45 D *infactas*); in *ae* (3 A. *praessit.* 4 B. *laeni.* 8 D. 38 A *spraev..* 9 C *persae.* E *inpraecationes.* 10 B *impiae.* 12 C *taetriora.* D *aepulas. incaestae.* 14 D *baeatam.* 20 C *aelementis.* 22 D *caeleritate.* 26 D E *interpraet.* 32 D *cracte.* 36 C *caeperis.* 38 C *quaerebatur.* 41 B *haebetes.* 52 E *inexaesa.* 58 B *arcaesilaus*); in *i* (39 E *delitiscunt*); in *o* (12 E *opora*).

f omissum (55 E. afluant).

h omissum (2 E. 50 C. *umor.* 19 E. *stomacari.* 44 E. *exauriat.* 45 D. *austu.* 47 B. *pulcro*), adiunctum (3 C. *harenas.* 16 B. *sepulchris*).

i duplicatum (31 E *hiis*), in *e* mutatum (41 D *peneteret.* 42 D. *apen*).

l duplicatum (34 E. *pilleati*).

m omissum (53 B. *solumodo* cf. 41 D.)

n omissum (20 C. D. *conisus, conexa.* 46 B. *conubia*); *n* praepositionum rarius alliteratum, exc. ante *m* (9 B. *imminens.* 25 E *commeans.* et semper *immolare.*) *l* (*collect.*) *p* (exc. *conpages. conper. conpreh. inplic.*) *r* (*corrump.* exc. 7 D. 57 B); in *m* mutatum (12 C.) *comvivium.* 19 D. *comvincam*).

o in *e* mutatum (21 D. *astrolegis.* 35 D *facinerosi*), in *u* (6 B. *formidulosis*).

p omissum (8 A. *opida.* 52 A. 56 A. *suplic.*), in *b* mutatum (10 E. *scribta.* 31 D. *cyclobs*).

qu in *c* mutatum (12 C. *locuntur.* 41 B. *inicum*).

t in *d* (11 A. *labendibus.* 30 E. *quod*, et semper *velud*).

u in *o* (6 F. *fulgora*).

x in *s* (35 C. *ausit*, etiam in C.).

10) 10 D *diargoras.* E *pitagoram.* 25 D *anacamenes.* F. *athom.*

In ultimi (190) folii tergo minoribus, sed qui haud multum a ceteris differunt characteribus, atque atramento, ut videtur, eodem scriptae sunt hae tres *leges Langobardicae.*

***Si quis* hominem [10 b]) *contra animam regis cogitaverit aut consiliaverit* [c]), *animae | suae incurrat periculum et res eius infiscentur* (l. Rotharis I. 1. Langob. ed. Lindenbrog 1. I. 1.)**

Si quis contra inimicum pugnando collegam suum dimiserit aut | astalium fecerit, id est si eum

---

26 E. a*esiodi.* 32 A. *hallius*, 38 C. *philippiz*aeno. — Saepius mutatur:

1) *ch* in *c* (26 C. E. *crysippus*, 30 A. *eunucum*)

2) *ph* in *f* (5 E. 10 D. 16 C. 25 B. 27 C. D. 28 F. *filosofia.* 19 F. *philosofos.* 25 D. *filosophi.* 17 C. *philosoporum*; at 16 F. 51 A. 58 B. phi*loso*ph — 23 B. *eufrates.* 25 E. *xeonfanen.* C. *theofrastus.* 26 E. *orfei.* 28 E. *delfici.* f*ariae.* 29 C. *cynocefalo.* 49 E. *iosaepi.* At 7 D. p*halaris.* 8 B. phr*ygas* etc.)

3) *th* in *t* (25 E. *antistenen.* 26 C. *cleantes.* 50 *E. pytagoras.*)

4) *y* in *i* (7 D. *dionisius.* 34 D. *ganimeden* (A.); at 27 F. *chymeram* (A). 23 A. *Bryttania*).

Transpositae sunt literae: 29 F. *dyndima.* 33 E. *lingeus.* 38 BC. *phyrro*, *phytiam*; accusativus soloece positus pro nominativo.

10 b) In editionibus harum legum deest hic.

c) Sic habent etiam Cod. Cathedralis Mutinensis et Cod. Ambrosianus. In ceteris desunt haec verba (*aut consiliaverit.*)

d) Edd. *et cum eo non laboraverit.*

e) Desunt haec in Edd.

f) Sic etiam Cod. Cath. Mut. et Cod. Estensis. Ceteri alia habent.

g) Nihil h. l. habent Edd.

h) Edd. *ab eredibus ipsius.*

i) Edd. *esse credimus.*

k) Edd. *non possibile est.*

l) Sic ambo Cod. Mutinenses. Alii alia habent.

Ceterum, leges Langobardicae quum aliis in regionibus observatae non fuerint neque ante saeculum XI. in alias, scientiae solius causa, translatae, cogitari non potest hunc codicem alibi quam in Italia exaratum esse.

deceperit, d) *animae suae incurrat* | *periculum* et res eius infiscentur e) (I. 7; 1. I. 6).

Si quis cum rege de morte alterius consiliaverit f) — *aut homines per ipsius iussionem hocciderit*, *in nullo sit culpabilis*, *nec ille*, *nec eredes eius* | si reus — — us g) *quoquo tempore ab illo aut* — — eredes ipsius h) *requisitio* | *nem aut molestiam patiatur*, *quia postquam corda regum in manu* | *dei credimus esse* i), *non est possibile* k) *ut homo possit idoneare quem rex hocci* | *dere iusserit* l) (I. 2. I. III. 1).

Praeter has XI. lineas et lineam paginae XLVI. Minucii superscriptam, multo recentioribus characteribus, quorum primi tantum in vocabulum aliquod conformandi sunt, scil.: *Cenobii*; nihil est quod codicis patriam prodat. In primo autem MSi libri folio summo exstat solum nomen *Arnobius*, recentioribus illis characteribus et recentiore illo atramento quo vocabulum *Cenobii* scriptum.

Codicem hunc *nono* saeculo exaratum esse, ex eo quoque apparet, quod cum primum ex illis indiciis eum inter VI et X saec. ponat (Traité II. 191), atque octavum inter IX et XI saec. (II. 388), tertium, quintum et decimum eum post VIII collocant (II. 396, 116. IV. 489), secundum et undecimum vero non post XI (II. 396. IV. 479), sextum non post X (II. 405) et septimum denique non post IX saec. (II. 297).

.C Bruxellensis, *Burgundiacus*, D. 685 [11]). Arnobii [12]):

---

11) Prius fuerat *collegii S. J. Antwerpensis* 1599, ut in fronte libri scriptum est. „*D. P.*" quod ibi legitur, dicitur esse D. Pamelius.

12) f. 70 (—82) ARNOBII LIB. VII EXPLICIT. INCIPIT LIBER VIII FELICITER.

1) membranaceus;
2) quadruplicatus;
3) vocabulis distinctis, sicut cod. B;
4) characteribus minusculis quoque, sed minus rotundis, potius angulatis sicut saeculo X exeunte, XI ineunte inveniuntur (Traité II. 403), plerumque vero VIII. S. inter et XII. versantibus (II. 157, 182, 186, 245, 294, 299, 405);
5) pluribus maiusculis;
6) nullo quidem super *i* posito puncto, sed
7) *y* in *i* mutato;
8) nullis *ae*, multis æ, paucis *e* [13]);
9) pluribus scripturae compendiis [14]), et omnibus illis quae in codice B. sunt, semper repetitis;
10) orthographia non admodum, magis tamen quam in codice B. depravata [15]), multis praeterea vocabulis et lineis omissis [16]).

Codicem hunc codice B. recentiorem esse iam plures maiusculae et plura scripturae compendia declarant;

---

13) 3 A *Cecilius*. B *inherentem*. E *he*. 6 D *que sup*. 15 C *inrite*. 16 E *impericie — arcesile*. 17 A *quereretur*. 23 A E*gipti*. 26 B *divine*. 30 B *cesis*. 32 D *celo*.

14) 1) *c* (l. spscr.) = cit 50 C. 2) *c* (l. spscr.) = con 23 A. 3) *dr* (l. spscr.) = dicitur 23 B. 4) *éé* = etiam 5 E. 5) *m⁰* = modo 23 A. 6) *p* (l. spscr.) = prae 26 B. 7) *p* (l. sbscr.) = pro 23 B. 27 D 38 B. 8) *pr* (linea per mediam literam ducta) = proh. 9) *qm* (l. spscr.) = quam 5 A. 23 B. 10) *r* (l. spscr.) = rum 23 C. 11) *s* (l. spscr.) = sus 23 B. 58 B. 12) *tc* (l. spscr.) = tunc 5 A.

15) 3 A h*arena*. 4 E *obicimus*. 8 A *gentilos*, 12 B. *ferris*. 37 B *impuditicia;* E *sollepnissimum*. 10 D *diarrogas*. 12 C *Certensis*. 23 B *Pensatindus*. 26 C X*enon*. *Crisippus* et cetera menda quae in codice B inveniuntur. Praeterea 1) numquam *th*, semper t. (exc. 9 E th*irsimenus*. 23 D T*hebanorum*? 26 C th*eofrastus*. D *aethera*. 31 C t*horo*. 2) numquam *ph*, semper *f*. (exc. 8 B ph*rigas*. 9 E ph*artos*. 26 E ph*ilosogiae*).

16) 5 C. 8 F. 11 B. 26 C. 27 B. 28 C F. 30 C. 32 A. 34 A. 41 B. 51 C.

atque etiam septimum indicium eum post saeculum IX ponit (II. 397), octavum *post XI* (II. 388).

Sed quum tertium indicium ei XI. s. vindicet, atque sextum eum non post idem saeculum exaratum demonstret; haud multum errabimus, si *saeculo X exeunti aut XI ineunti* codicem hunc adscribemus.

Ex uno quidem exemplari hi tres emanarunt codices; nam semel tantum Minucii Octavius septimo Arnobii libro scriptoris ignorantia adnecti potuit, eademque ignorantia apparet in erroribus haud paucis in omnibus tribus codicibus, ubi Vaticanus non iam ab editoribus emendatus est, occurrentibus. Communes autem isti scriptorum Latinum sermonem prorsus ignorantium errores sunt:

1) Eadem nonnullorum nominum propriorum [17]) aliorumque vocabulorum [18]) depravatio.

2) Eadem nonnulla vocabula duplicata [19]), transposita [20]).

At nihilominus observanda est quaedam codicis Regii cum Burgundiaco affinitas et utriusque a Vaticano diversitas [21]), quae ex sola primorum editorum emendatione non semper derivari potest.

Quia vero nescimus, utrum in Ed. princ. codicis lectioni incurramus, an editorum emendationi [22]) aut typographi vitio [23]); Regius ei semper praeferetur, ubi non

---

17) 28 D.
18) 3 A E. 4 C. 9 A. 12 D. 33 C. 38 C. 53 C. 55 A.
19) 49 D, 58 E. 20) 26 B. 45 A. 21) v. praeter locos in nota 29. adnotatos: 5 C D E. 6 A. 7 D F. 8 A B D E. 9 A. 10 A B. 11 A C. 15 D. 17 D. 19 E. 20 A B C. 21 D F. 24 E F. 25 B C D E. 28 E. 29 A B C E. 30 A D E F. 33 E F. 34 B. 38 B D. 41 A E. 42 A C F. 43 A B. 45 C. 47 F. 49 B. 50 A. 53 F. 56 B. 57 E. 58 E. 59 B.
22) 26 B. 39 D. 34) 4 E *obicibis*· 9 E *flaminis*. 27 B *frabicator*. 29 C *sumi inf. moltorum. matre*. 31 F *roquirentibus*.

est error manifestus (ut illud *nostra* 13 C cf. 41 B *monstra*). Codicum enim B et C varietas saepius a mera scriptorum ignorantia derivanda est, praecipue in codice C, in quo non solum omissa sunt multa, ut iam vidimus, sed et adiuncta [24]) et transposita [25]), plerumque contra omnem sensum et rationem; ita ut non ob solam eius recentiorem aetatem, multo minoris et secundariae fere auctoritatis sit et contra ceteros duos nihil valeat [26]).

Eandem autem illam ignorantiam ostendit in utroque codice etiam *interpunctio*, quae haud raro nullum prorsus sensum admittit [27]), quamvis ubi non depravata est,

---

32 A *podiderunt.* 38 B *cantum illuc.* E *unusti.* F *mutum.* 40 A *advocant.* 53 B *aqud.*

24) 14 B. 16 A F. 17 B. 20 B. 48 B. 56 B. 57 D.

25) 1 F. 4 C. 8 F. 23 B. 34 F. 43 E. 44 D. 50 B.

26) Multas quas tamquam codicis C dedimus lectiones, interrogationis puncto signavimus, quum Ouzeliana secunda ad quam eum Bruxellis contulimus, e bibliotheca Regia deperdita sit. Signum X vero locum qui corruptus videtur indicat.

27) 2 A *de tenebrarum profundo*, *in lucem.* 3 B *unctos*, *et coronatos.* D *crispis. torosisque.* 5 B *inpraesentiarum*, *tamen.* 6 C *humanis*, *dubia.* D *nascitur*, *inspiratur attollitur; elementorum.* 7 A *cadunt montes· inruunt arboribus incurrunt sine dil.* D *dionisius. regnum; numquam; caeditur adeo; aut.* F *colere deos· quos. Tur naufragiis; bonorum.* D. *disnis.* 8 A *opida*, *videmus.* F *nec tamen temere ausim.* 9 A *nostri*, *aut.* C *iovis. de somno — rata; Testis est testis.* D *iunii. non.* E *auguria· flaminius et.* 10 E *deusserint; Quid.* 12 B *fabula*, *tam.* 13 A *sint. cur nullas· aras habent templa.* D *siquidem. adstat.* 14 D *pollicentur ceteris· — subpetunt*, *ni festinet oratio iniustos ipsos — culpam*, *tamen.* F *resurgatur sine corpore hoc· quod.* B C *vita est ipso corpore sed — est alio corpore; ergo.* C *melior ut dicitis*; *Egetis.* E *sube undae; cruces.* 16 C *secreta*, *rimari — intellegere· civilia multo.* D *tantus· est si potuerit imitetur eius.* E *plurimorum. in summis. quaest.* 17 E *praesenti. actione-potestate*, *etiam.* 18 A *Itaque quo· saepius — frequentius*, *a peritioribus.* 19 E *dignitatis. rationis. et sensus — habiles. procreatos.* 20 A *habitos esse*, *plebeios.* D *coneatenata· sint.* F *est sermo*, *et ratio.* 21 A *iam· scies.* 23 C *legem crede — dominum*, *parentemque; ipsis.* F *et scindi*, *veri illius.* 25 D *inmensum? horum.* 26 A *Straton quoque et ipse naturam etiam epicurus ille*, *quid eos.* B *nam*

codicis B scriptorem optimae notae exemplar prae oculis habuisse probet.

Quod vero Rigaltius et post eum Davisius et Gronovius dicunt, codicem Vaticanum eundem esse cum codice Regio, id mera Rigaltii coniectura nititur, ex eo nata quod codex Arnobii, qui temere unicus a Rigaltio proclamatur, Lutetiae repertus est, cui quidem

---

interim mentem mundum, *interim.* 28 A *essent*, *facta.* 29 B *inanem; Tui.* 30 B *bubulis· iuno pedibus.* 31 B *fugavit Iovem; narrat briar· eo.* 32 A *examinis*, *omnes.* D *ignobiles*, *et ignotos*, F *potestatis invitis; his.* 34 E *sunt? nudi.* 36 E *cloaci; nam tatius.* 37 E *flaminius· et iunius· ideo.* 38 C *industriam*, *casus imitatus adgrediar.* 42 B *horrorem*; *imp.* D *vultus*, *deos.* 45 C *coniurare; Catil.* 47 F *litabilis hostia*, *bonus.* 48 B *motibus*, *virt.* 53 D *disputaturi*, *alias.* 54 B *posceremus uti-que.* 55 B *percipit*, *ante.* D *potestate viros. cum.* E *terriculas*, *inspirata.* 56 B *comitatu.*; *Stipatus.* 57 E *adornamus· eadem.* 58 A *scurra. Atticus — daemonis*, *glor. etc.* — Haec in codice B. Multa vero etiam puncta necessaria omissa sunt sicut iam in locis allatis videmus: in C ex. gr.: 5 B *repudiaris alterum conprobaris.* 4 B. *quiescebant. Pueros.* 6 C. *fundaverit. Pondere* etc. cf. 3 B. *M arce.* 8 D *du mundique* etc. 32 F. *iuva* (l. spscr.) *auris.*

Recentiore vero atramento in codice B scripta sunt

1) Signa ligandarum linearum, sex tantum in locis. 9 B *eques = trium.* 35 F *in = religiosius.* 36 A *e = vertere.* 47 E *u = sum.* 49 D *quam = diu.*
2) Signa ligandarum syllabarum per scriptoris ignorantiam disiunctarum, aut coniunctarum separationes. Ex. gr. 4 B *impetula - bitur* | *vel* (etiam in cod. C.) 21 C *in noctem* | *astris.* F *Ver* | *aeque.* 24 B *nos - se*, *minuit.* 25 D *infinita - ementis.* 27 B *in tima-eo*, *deus.* 29 F *dyndim - a*, *pud - et.* 34 B *natur - aliter.* 42 D *verbe - cum.* 43 E *colant* | *e - ligunt.* 51 *D sepultura e* | *timemus.* 58 E *aetate* | *m - aturuit.*
3) Signa omissionis. V. (Quae flavescente illo atramento facta sunt, antiquiora sunt, puncti forma.)
4) Correctiones omnes quae in variis codicum lectionibus notatae non sunt. Ex. gr. 4 F *obsequi.* (i. spscr.) 10 B *solacium* (tium). 27 C *inveneris*, *philosoporum* (h. spscr.) 40 B *hostis* (i. spscr.) C. *ipso* (s. spscr.) *daemonas.* D *semetipsos* (i. spscr.) 41 A *timeas.* 42 D *verbecum* (v. spscr.) 47 E *aediculam.* 51 E *redunt* (e. spscr.) 53 B *solumodo* (l. spscr.) 57 D *bona.* 58 D *malevolis.*

coniecturae suffragari potuerunt Sabaei epistola nuncupatoria obiter lecta et menda illa pauca in utroque codice occurrentia. Sed multo graviora obstant:

1) Huius ipsius coniecturae minima probabilitas, scilicet una cum editione principe Lutetiam missum esse codicem, ex quo excusa est, quo tamen amplius opus non erat.

2) Eius doni in epistola illa (quam ideo totam dedimus, alioqui necessaria tantum ex editionum praefationibus excerpentes) ad Regem, cui donatus dicitur codex, nuncupatoria nullam omnino, si accuratius perlegeris, mentionem esse factam invenies.

3) Sine Pontificis vero iussu et auctoritate e bibliotheca pontificia principum nemini, ne regi quidem liberalissimo erga doctos viros a bibliothecario codex Vaticanus donari potuit.

4) Romae altera Arnobii editio paratur nec vero Lutetiae Parisiorum. Gelenium vero et Balduinum qui interea editiones curaverunt codicem aliquem inspexisse probari non poterit.

5) Codex Regius a Wowerio, qui primus eius notitiam habuit, tamquam diversus ab illo, e quo editiones Romanae factae sint, designatur; Elmenhorstius utrumque codicem diserte distinguit, eademque ratio est collationis quam Heraldus [28]) cum codice Regio instituit. Qui si eum codicem Vaticanum esse credidissent, non ea qua fecerunt sollertia editionum Romanarum lectionem ob-

28) *Lucas Holstenius* quidem in ep. ad Franc. Cardinalem Barberinum dicit: *ex ipsò ut notat* (Heraldus) *veteri MSo qui Leonis X munificentia e Vaticana bibliotheca in Regiam migravit. Missus enim fuit codex ille singularis ad Franciscum Regem una cum excuso exemplari quod eius nomini editores Romani inscripserant.* Sed inde a verbis *qui Leonis X.* Holstenii omnino verba sunt qui non adverterat, viginti annos post huius Pontificis mortem e codice Vaticano primam illam Romanam editionem paratam esse.

servassent et plerumque contra illius auctoritatem retinuissent. Rigaltius igitur primus Vaticanum et Regium codicem unum eundemque esse compertum habuit. Ouzelius autem et Cellarius MS. Ursini a Regio distinguunt.

6) Vaticani illa a ceteris codicibus diversitas, praecipue in locis depravatis e Regio sanandis, quae depravata ut sunt, e Regio nullo modo in editionem principem venire potuissent, quum ex operarum erroribus omnia intelligi nequeant [29]).

7) Codex Regius Longobardorum e regionibus in Galliam potius quam Vaticanam in bibliothecam belli casu migrare potuit; a coenobio autem (v. supra p. V), donatum esse hunc codicem ideo probabile non est, quod, ut diximus, nulla in hoc libro donantis est inscriptio.

8) Codex A in utraque editione Romana *maxime depravatus* dicitur et *tot scatere mendis quot literis*. Quod quamquam ad Arnobium potius referatur quam ad Minucium, in codice B non ita se habet, cuius menda a sanis locis multum superantur numero.

Quartum immo etiam Minucii codicem alicubi exstare coniici possit

1) ex excerptis MSS. praeter codicem Sabaei ab *Elmenhorstio* laudatis, quae tamen excerpta potius sunt alicuius Viri Docti variantium in editionibus lectionum collectanea quam librorum veterum manuscriptorum collationes. Cf. infra de Wowerii verbis.

2) e Meursii de *Scaligeri* codice verbis, [30])

---

29) 6 B. 8 F. 9 C. 10 E. 12 A. 14 D E F. 25 C. 28 A. 30 C. 32 B. 37 C. 40 C D. 41 B. 49 C. Vide etiam quae in fine editionis principis emendantur.

30) in dedicatione Excerptorum exemplaris Regii MSi ad Petrum Scriverium Lugd. Bat. CIƆIƆXCVIII. *Cum ostenderem nuper Criticum Hypocriticumque meos Iosepho Scaligero heroi incomparabili, ille ut scis codicem suum Lutetiae olim cum*

3) e *Casaubono* (ad Suet. Caes. 10) codicem Minucii laudante: sed neque lectionem a ceteris codicibus variantem neque locum in quo exemplar hoc Minucii lateat Casaubonus notat, ita ut videatur tantummodo designasse codicem illum Parisiensem quem vocabant unicum et quem afferre maluit quam editionem aliquam hunc codicem minus accurate exhibentem.

4) ex iis quae de *Canteri* codice vetere aliquo dicuntur (ad 24 A), cuius quidem lectiones prolatae codicum nostrorum nulli conveniunt. Sed quum codex is nullo modo describatur, non minus suspecta haec sunt quam cetera de codicibus dicta.

5) e lectione Viri Docti a *Wopkensio* e Misc. obss. 1734. V. IV. p. 423 ad 40 E adducti: *credite f: ssis*, quae si e scriptione contracta codicis B, qui verbum *confitentibus* omissum lineae superscribere debuit, aut e mendo aliquo intelligi nequit, quartum certe arguit codicem.

Quid vero sibi velint *Woweri* verba de pluribus praeter codicem Regium libris (manuscriptis?) quos Petrus Daniel viderit, non satis liquet, quum lectiones a Wowerio allatae codici Regio plerumque repugnent et nihilominus tamquam eius codicis lectiones laudentur, ceteris illis libris silentio prorsus praetermissis.

Regio exemplari MS. collatum a se communicavit. — — Etenim vidi plura loca utiliter augeri, *meas coniecturas aliquot probari, non paucas item novas inveniendi ansam dari; quamvis revera saepenumero pro thesauro quem speraram carbones offenderim et merum sterquilinium, e quo tamen nisi me egregie iudicium fallit, aliquas ut ita dicam gemmulas elicui.*

Omnes autem Meursii coniecturae codicis C lectionibus prorsus repugnant; praeterea ex eo Minucium augeri non observavimus, sed potius minui, si omnia contuleris.

II. EDITIONES.

I. Arnobii disputationum adversus gentes libri octo, nunc primum in lucem editi. Romae apud Franc. Priscianen. Florentinum. Fol. (s. a.)

Ad Illustrissimum et Invictissimum Regem Gallorum Franciscum Valesium. Iam dudum bonarum artium studiosi, qui me non vulgari amore prosequuntur, quotidianis expostulationibus et pene convitio infestarunt, quod quum studio literarum et credulitati nostrae divinae suffragari possem et deberem, in dies moras moris connecterem. In causa erat quod Arnobium pristinae religionis, pro qua nostram vehementissime impugnabat et lacerabat, acerrimum colluctatorem et eversorem supprimerem et mihi vindicarem [1]. *Contra ego inferebam* variis et multiplicibus mendis atque erroribus refertissimum et multum mutatum ab illo qui fuerat quondam, *ora doctorum hominum subterfugere et rubore suffundi. Tum illi ne obtentu nubium tanti luminis fulgor ab oculis nostris eriperetur, omnem operam et studium in unum convenientes adhibuere, ut pietatis christianae ma-*

---

1) F. Sabaeus enim erat bibliothecae Vaticanae custos: cf. Privilegium Pauli III: *Faustus Sabaeus familiaris noster et bibliothecae nostrae Vaticanae custos — — opera Arnobii sua impensa imprimi facere intendebat — — Romae — die XIII. Augusti MDXLII.* Cfr. etiam Ursinum qui codicem hunc bibliothecae Vaticanae adscribit.

ximus dux et propagator integer et abstersus hac miserabili tempestate, qua in horas vera Religio undique exagitatur, in publicum prodiret et quia eius curatio in longum protrahebatur, difficile enim erat multos diversis negotiis praepeditos ad horam praescriptam invenire et convenire, Hieronymus Ferrarius et Franciscus Priscianensis, *viri doctissimi et ingenii et iudicii perspicacissimi*, emendandi et imprimendi Arnobium provinciam susceperunt, *et ita feliciter sunt assecuti, ut* illum a variis et enormibus vitiis atque erroribus vindicarint, *tum elegantibus et pulcherrimis typis impressum in stadium produxerint, me vero a calumniis et molestiis absolverint. Quare* depositis novus exuviis, nitidusque *inventus* (sic) *Arnobius* [2]) *ad te Rex Regum Maxime accedere festinat, quod Religionis es validissimum propugnaculum et christianae Reipublicae vigilantissimus tutor et defensor, et haereticorum formidolosa bipennis; ac tanto te laetius salutare cupit, quanto ardentius bonas artes amplecteris, literatos foves et evehis, et scriptores Arnobii non dissimiles utriusque linguae undecumque exquiris, et profuso aere comparas, exornas et veneraris. Princeps igitur iucundissime Arnobium, rhetorem eloquentem, oratorem luculentissimum et superstitionis triumphatorem, quem diu exoptasti suscipe* [3]), *qui si aliqua labe adhuc infici videbitur, qui acutius viderint, area et lampas relinquitur, ut rectius sagittas in scopum intendant: qualem enim docti viri e manibus meis vix extorsere, sponte et lubens maiestati tuae, quam multis epigrammatum lusibus,*

---

2) Arnobii editio scilicet, nec vero codex, ut sole clarius est.

3) Eadem semper editio, ut iam e sequentibus de emendando eodem Arnobio donato apparet.

decantavi et excolui, dedico et dono 4). *Iure enim belli meus est Arnobius, quem e media barbarie non sine dispendio et crimine eripuerim* 5)*; ut sub tali ac tanto Imperatore tantus religionis antesignanus in Deos gentium, ritus sacra et cerimonias validius digladietur. Spero equidem sub tuis signis propudiosum Divorum gregem in fugam versurum atque eversurum. Quod si illum (ut tuum est ingenium) benigne tractaveris, multi utriusque linguae scriptores qui conclamati et deperditi desiderantur tamquam ex equo Troiano prodibunt in lucem, ac te postliminio salutantes et nomini undecumque celeberrimo et provinciae laudabili quam in Remp. literariam ditandam atque exornandam feliciter suscepisti, acclamabunt, plaudent et arridebunt* 6). *Vale. Romae* e bibliotheca Palatina, *calen. Septembris. MDXLIII.* Faustus Sabaeus Brixianus.

In fine editionis: *Lectori. En tibi bone lector Arnobius omni suo nitori pene restitutus,* scatebat enim antea fere tot mendis, quot insunt literae; *innumera sustulimus; quaedam de industria praeteriimus, quae vel nullomodo intelligerentur, quid sibi vellent, vel omnino desiderarentur; arrogantis enim fuisset ingenii, ea restituere velle, quae omnino ignores. Nonnulla interim, fatemur, subterfugerunt; quid tu vis fieri? fessi sumus emendando ac plura*

---

4) Editio dedicatur, non autem codex; editio donatur quam bonarum artium studiosi a bibliothecario Vaticano codicem supprimente cet. expostulabant; v. epistolae initium.

5) Sua impensa edens quamvis eius a barbarie illa mendarum purgandi Ferrario illi et Priscianensi curam relinquens, qui alio iure suum dicere poterant eundem Arnobium.

6) I. e. si me editionem hanc dispendio meo factam tibi dedicantem donis tuis remuneraturus eris, aliorum quoque scriptorum editiones tibi dedicabo.

praestare non potuimus. Illud certe scimus, Arnobium reddidisse talem, ut legi possit atque ita subire peritiorum iudicium; sed tu aequus omnia aequi bonique facias: interim quae etiam recognito volumine errata deprehendimus, si nostram sententiam sequere, legito hoc modo: **3 A** *voluptate.* **6 E** *exhalatis.* **7 E** *adeo aut.* **8 B** *Tauricos.* **D** *capti in.* **10 B** *nolumus.* **12 D** *canis.* **13 D** *possunt nec videre.* **14 D** *labore.* **E** *vestra.* **17 D** *sed et veritati.* **18 F** *quereris.* **19 A** *ianuarii.* **27 B** *fabricator.* **31 B** *praelia.* **32 E** *peierante.* **33 C** *credere (!) possent.* **E** *illusam.* **40 A** *avocant.* **49 C** *nec solum eius sed (!).* **53 C** *fatus est* [7]).

II. A. d. a. g. l. VIII. nunc demum sic accurate, ut ab eruditis sine ulla offensione et cum maiore lectionis operae pretio cognosci possint, editus. Froben. Basileae MDXLVI. 8°.

Ep. Sigismundi Gelenii [8]) **ad Gilbertum Cognatum Canonicum Nagoretensem nuncupatoria:** *Librum hunc Arnobii, quo non alius negocii plus mihi adhibuit. — Nobis nihil sumpsimus nisi castigationis laborem; nam Romani ut candoris in communicando, in transcribendo fidei laudem promerentur, ita negari non*

7) Hae non omnes sunt typographi sed pleraeque codicis emendationes, in quo tamen perperam legisse videntur editores *iudic*, *inimic*, *instantius* pro *indic*, *mimic*, *in statuis*. Paginae vero illae non sunt Romane sed nostrae editionis vel potius codicis B paginae, quas ut alia codici B propria servavimus, ut eius libri MSi conditio ad veram lectionem eruendam, quam maxime editione fieri possit, innotescat. (In marg. notatae sunt Cod. pagg.)

8) Gelenii emendationes: (2 B F. 4 A B.) 5 *C.* (8 A B. 9 B) *C.* (10 B C E. 14 E.) 15 B C (D. 16 D) E. (19 B) C E. 25 *C* F. (27 A B.) 28 A D (E. 29 F.) 30 B (C E. 31 B C.) 32 B *C.* (33 C E.) 34 E (F.) 35 B. 36 D. 37 A *B* E. 38 *F.* (39 A D E. 40 D E. 42 C D) E. 43 *A* 44 A E. 45 A. (48 A C) F. 49 *C* D. (50 A E.) 51 A. (52 B.) 55 A. 56 *B.* 57 D (E.) 58 E. Quae uncis inclusae sunt, minus necessariae sunt emendationes; quae cursive scriptae, cum lectione codicis B consentiunt.

potest, nullum eos adhibuisse in legendis priscis characteribus exercitatum; quo saepissime factum est, ut non tam sinceram lectionem quam eius vestigia prodiderint, per quae vix pedetentim ad veritatem evadere potuimus.

2) *D. Arnobii Afri commentarii in omnes psalmos ex emendatione Desiderii Erasmi; accedunt eiusdem Arnobii disputationum a. g. ll. VIII. ex recensione Sigismundi Gelenii. Bas. ex bibliop. Froben.* **1560. 8°.**

3) *Opera Tertulliani et Arnobii quotquot ab interitu vindicari summorum virorum industria potuerunt, cum veterum exemplarium, tum recentiorum collatione restituta, locis scripturae aucta et illustrata commentariis cet. Omnia studio et labore* Renati Laurentii de la Barre *Par. ap. Guil. Iulianum MDLXXX. f.*

Praef. *Disputationum adv. g. ll. VIII. Sigismundi Gelenii cura castigati,* (conservata religiosissime ipsa interpunctione et omnibus Frobenianarum operarum erroribus, quos Meursius tamquam codicis lectiones emendavit) *et scholiis eiusdem de la Barre illustrati cum indice* cet.

Dialogi huius Arnobii sive potius Minutii Felicis idem est argumenti modus atque methodus atque fuit Florentis Tertulliani in apologetico, unde facile credam, rationes suas Minutium descripsisse, cum sententias etiam integras, paucis et aliquando nullis immutatis, deprompserit. — Eum enim authorem huius libri faciunt Sophronius, Hieronymus, Lactantius, Gyraldus, Senensis quoque cet.

III. 1) *M. Minucii Felicis, Romani olim causidici, Octavius, in quo agitur veterum Christianorum causa,*

restitutus a Fr. Balduino, *I. C. Ex officina Ludovici Lucii typographi Heidelbergensis*, *MDLX.* *12°.*

Ex antiquis monumentis, ep. nuncupatoria II. [9])

2) id. *Par. Bodl. 1589 f.*

Semper tamquam Balduinana laudatur, ita ut editio Francofurtana tertia sit Balduinana.

3) id. *restitutus a Balduino Atrebatio I. Cto clarissimo, in lucem reproductus ab Eldano de Parchun Obotrita. Francof. inpensis Petri Musculi et Ruperti Pistorii MDCX. 8°.*

4) id. *Paris. 1609* (?) 1610. (Cat. bibl. Barb. T. II. f. p. 76 et Cat. Bib. Bodl.)

IV. A. d. a. g. l. VII. M. M. F. O. Romana editio posterior et emendatior. R. ex typis Dominici Basae MDLXXXIII. 4°.

Ep. Fulvii Ursini ad Gregorium XIII. nuncupatoria. II — VII. *Quadragesimus agitur annus ex quo pius hic scriptor e bibliotheca sanctitatis tuae Vaticana in lucem primum prodiit, non eo quo diu latuerat* situ et squalore deformis sed ab innumeris paene sordibus quibus scatebat, *doctorum virorum industria perpurgatus — — Ex Italis post vulgatum exemplar primus* I. B. Sighicellus *Bononiensis — multa sane quae non vulgarem eruditionem nec mediocre ingenium desiderabant, in hoc scriptore correxit, restituit, ac prope desperata sanavit. — — Suum interim* Germani *ediderunt Arnobium, in quo si pro omnibus suis in Romanos salibus et conviciis, eadem ipsi fide in transcribendo exemplari eademque in emendando religione qua Romani usi sunt, versati essent, ma-*

---

9) vel potius secundum Gelenii editionem cum nonnullis ipsius Balduini emendationum coniecturis ad 3 D. 5 E. 7 A F. 8 D. 10 C. 13 E. 18 A. 23 E. 28 A. 29 B. 32 F. 33 D. 39 E. 40 E. 46 B. 51 A. 52 F. 55 D. 59 D.

iorem sine dubio gratiam a studiosis omnibus invenissent. Nunc autem dum quidlibet, quod ipsi corruptum opinantur, pro libitu suo et arbitrio addendo, tollendo, mutando, ut aliquem sensum eliciant, corrigere sibi fas esse putant, tam multa in Arnobio immutarunt, ut infinitis locis ne vestigium quidem antiquae lectionis sit relictum. — — Hoc incommodum Petrus Chiaconus *Hispanus — cum animadvertisset in Arnobio, coepissetque, auctore — Antonio Carafa Cardinale, accuratius undique edita Arnobii exemplaria conferre, eaque docte pariter et ingeniose corrigere, institutum opus eo deduxerat, ut multis praeclaris correctionibus industria sua illustratum brevi editurus fuisset Arnobium. Sed absoluta fere iam, nondum autem perpolita libri emendatione, importuna morte ereptus, eidem a quo totus pendebat — — correctiones huiusmodi, si ei videretur, publicandas testamento reliquit. Nec diu cunctatus — — totam hanc de Arnobio, novis emendationibus aucto diligentius expoliendo pervulgandoque curam nobis iniunxit. — — Eorum quos modo nominavimus aliorumque doctorum hominum emendationibus quae in Arnobium variis locis dispersa circumferebantur, in unum collectis diligenterque examinatis*, eas tantum ex his in textum seriemque recepimus, quae et multorum iudicio probatae et sine ulla controversia verae visae sunt [10]. *Quae autem* non ita certae *videbantur, ut tuto admitti possent, eas — — in oris paginarum notandas curavimus. — Requirent aliqui — severiorem fortasse examinationem, qui nonnullas*

---

10) Praeter illa in P. S. editionis primae correcta : 2 E. 4 C. E. 5 C. 7 F. 8 B. 9 A B E. 23 E. 24 E. 25 C. 26 B. 27 A 28 E. 29 E. 30 A. 34 F. 39 A. 40 D. 52 D.

in marginibus lectiones notari permiserimus, quae et nobis ipsis visae sunt plus habere speciei quam veritatis. — His autem omnibus adiecimus etiam de nostro nonnulla quae in hoc scriptore emendandi causa de novo diligentius perlecto, sunt a nobis obiter notata [11]).

p. IX. *Octavum librum male Arnobio inscriptum auctori suo restituimus et Minucii Felicis Octavium inscripsimus. Cuius quidem inscriptionis restitutio, ut sciant docti, per quem profecerit, debetur — Gulielmo* Sirleto *Cardinali* [12]), *qui ut est in literis oculatissimus, vidit primus et pro suo illustrandae veritatis studio iamdiu indicavit recitari a Lactantio Firmiano verba quaedam e Minucii Felicis Octavio, quae haberentur in octavo Arnobii libro. Unde coniecturam fecit vir amplissimus ex Octavii nomine errorem fluxisse, et octavum illum Arnobio inscriptum librum esse Minutii, non Arnobii, quem constaret septem tantum libros, non octo scripsisse.*

---

11) Marginalia omnia praeter illas quae iam apud Gelenium occurrunt emendationes, sunt: 2 A B C. 3 A C. 4 B D E F. 6 A B C D. 7 A C. 8 D E F. 9 A C. 10 B E. 11 B. 12 B. 14 D E F. 15 A. 16 D E. 17 A C. 18 A C D. 19 B. 20 A. 23 B D. 24 C E. 25 A F. 26 B F. 27 C. 28 D E. 29 B E. 30 C. 31 A B C E. 32 B. 33 A. 36 C E. 37 B C D E. 38 A DE. 39 A B D E. 40 A D. 42 A F. 43 A. 44 B. 45 E. 46 B. 47 A B E F. 48 A D E. 49 B C. 50 C. 51 A B C. 53 C. 54 A C. 57 D E. 58 B C E. 59 A C.

12) Paulus Leopardus emendationum VI. 24 scripsit iam 1559: *Arbitramur iam omnibus persuasum esse, septem dumtaxat contra gentes libros scripsisse Arnobium, quique octavus vulgo fertur, eum esse Minucii Felicis dialogum Christiani et Ethnici disputantium, qui inscribitur Octavius, praesertim qui* Adriani Iunii *haec verba legerint ex Animadversorum* VI. 1. Arnobio, qui septem duntaxat adversus Gentes libros edidit, accrevit octavus, quum sit Minucii Felicis Octavius ab interlocutorum uno ita vocatus, nova ratione obliterandi auctoris: Idem Iunius III. 2. Illud ex Minucio Felice in Octavio (is enim auctor est octavi libri Arnobio adscripti, quod *Morillonus* admonuit iuvenis extra omnem aleam ingenii positus). Cfr. Erasmi scholia in Hieronymi ad Magnum Ep.

V. 1) M. M. F. O. et Cyprianus de idolorum vanitate. Io. Wower *recensuit. Hamburgi ex bibliopolio Frobeniano MDCIII.* (cum notis). 8°.

p. 106: *Romana editio, quam F. Ursinus adornavit et liber manuscriptus quem plerumque sequimur* [13a])*, libet enim — profiteri me — adiutum cumprimis editione Romana* [13b]) *et alio quodam libro cuius margini variantes lectiones ex manuscripto Regio et aliis libris* (?) *Petrus Daniel — adnotarat* [14]).

VI. 1) A. d. a. g. l. VII. quibus accessit eiusdem

---

13 a) scl. 21 D. 30 E. 38 E. 40 D. 41 B. In sequentibus locis autem sola coniectura usus esse potest: 7 F. 8 F. 12 A. 13 C. 14 B. 25 B. 38 B.

13 b) Sine discrimine lectiones marginales et contextus verba tamquam editio Romana laudantur, saepius etiam quae nusquam in ea reperiuntur, ex. gr. 19 B. *flumine.*

14) Huic codicis Regii collationi nulla auctoritas est attribuenda, nam 1) multae eius ab editione Romana variantes omissae sunt, 2) multa vero tamquam in hoc codice reperta laudantur, quae is non habet. 3 D. *tortuosisque allideret.* 4 E *intelliget facilius esse conserere sapientiam quam in contubernalibus disputare.* 5 A *fuit aut honoris.* E *tot saeculis.* 6 B *sint principiorum semina* C *pura materia.* D *elementorum id.* 7 D *seges flava.* E *labantibus.* 8 E *manserit.* 9 C *offenso Iove;* 10 E *Athenienses consulte inquinatae.* 11 A *lucifuga.* E *maxime nefaria.* 12 D *incaluit.* 15 B *unus ab.* 21 E *indicant.* 26 B *praeficit. Heraclides.* 28 D *historicorum.* 29 F *illiditur.* 31 A *quam sermone.* 32 B *accessit et Iani.* 37 B *populi Romani parte.* 38 F *appetebat.* 39 A *miraculis.* 51 A *mimico officio.* 56 A *licentiam p. liberae.* 59 C *Octavius quod.*

Editionis primae Romanae vero nulla vestigia neque magis Gelenianae, sed *Balduinum* Wowerius plerumque secutus est, exc. 3 A E. 4 A B. 19 E. 28 C. 52 F. 55 D. atque *marginalia Ursini* exc. 2 C E. 3 A D. 5 D E F. 6 D. 7 A C. 8 E F. 9 A. 11 B. 14 D E. 16 D E F. 17 A C. 19 B. 24 E. 25 C F. 28 E. 31 A. 37 C D E. 38 A E. 39 A. 44 B. 45 E. 47 B. 54 C. 57 E; textum Ursini tuitus, atque exceptis paucis iis locis quibus codici B fisus est, et pluribus illis quibus coniecturae indulsit: 4 B C. 5 A C D E F. 6 B. 7 E. 9 C D E. 11 A E. 12 A D. 13 A C. 14 A. 15 C D. 16 D. 17 D. 18 B D. 19 B D F. 25 C. 27 E F. 28 E. 29 A B. 32 B. 33 A F. 34 C E. 35 F. 36 A B. 37 B. 39 D. 41 B. 42 C D. 44 A. 45 C. 48 C E. 50 D. 51 B D. 52 B D. 55 A. 56 A. 57 D. 59 A.

argumenti dialogus. M. M. F. O. Geverhardus Elmenhorst *recensuit* [15]) *et notis illustravit. Hanoviae, typis Wechelianis (Mart.) MDCIII.* 8°.

Cf. Epistolam *Scaligeri* L. B. 1603. Non. Iun. *Laudo quod consilium de editione Minucii abiecisti; magis laudarem, si et simultatem quoque, quod, oro, facias et quam primum cum* Wowero *in gratiam redito. Ipse te, quod negare non potes, et aetate et, si verum non odisti, etiam rerum usu antecedit. Si ipse in M. F. ed. nullam tibi de messe sua spicam reliquerit, quid superest, quam ut hoc conatu supersedeas?* Sed multa supererant facienda, quae quidem non perfecit Elmenhorstius nihilominus editionem parans, quamvis multa e suo penu prodiderit.

2) *M. M. F. O. Gev.* Elmenhorst *recensuit et librum commentarium adjecit, A. Chr. CIↃIↃCXII f.*

A. d. a. g. l. VII. G. E. *collatis diversis codicibus (!), recensuit et observationibus illustravit. Hamburgi CIↃIↃCX. f. — Lector amice. Scito me in hac nova Arnobii recensione recensenda praecipue usum codice (!) vetusto Francisci Sabaei Brixiani, Romae, a. CIↃIↃXLII impresso* [16]). *Ubi is corruptus aut mendosus, ad excerpta MSS. (!) et doctorum virorum emendationes confugi, optimasque ex illis desumpsi et textui Arnobiano, quamquam raro inserui* [17 a]), *ra-*

---

15) Secundum Wowerii editionem, exc. 5 F. 16 D. 23 A B. 34 E, ubi quatuor priores editiones, 9 B. 11 E, ubi Ursini marginalia, 2 F, ubi Gelenium et Balduinum, 3 C ubi tres priores editiones secutus est, in solo loco 41 B vero codicis B lectionem quam in Wowerii notis videbat; 30 C. 57 D vero coniecturam ausus est.

16) 2 F. 10 D. 18 F. 26 B. 27 B F. 29 A. 31 B. 32 F. 33 A. 35 F. 36 B. 37 B. 38 B. 44 A. 47 A. 51 A. 55 A.

tione nempe ita iubente. Adieci quaque variarum lectionum collectanea[17 b]). — — *Nec tamen dissimulo, plurima etiamnum residere falsa et corrupta, quae nullo modo intelligi aut absque ope melioris codicis sanari queant. Ea ego de industria praeterii*, cet.

VII. 1) A. d. a. g. l. VII. M. M. F. O. editio nova ad editionem Romanam [18]) *expressa, quibusdam tamen in locis e MS. Regio aucta et emendata* [19]). *Desiderii* Heraldi *ad A. ll. VII. animadversiones et castigationes. Parisiis apud Marc. Orry. MDCV. 8°.*

2) M. M. F. O. Des. Heraldus MSi Reg. ope emendavit et notas addidit. Lut. P. typis Mettayer. MDCXIII. 4°.

— *Et sane quum Arnobii editionem olim adornarem, fuerat mihi iam tum animus, notis aliquot libellum hunc donare. — — Quum autem aliis occupationibus avocato fidem liberare fas nondum fuisset, hac oblata occasione ac praeterea MS. optimum ex opulentissima bibliotheca Regia, Amplissimi Praecidis Iacobi Augusti Thuani, magni Galliarum*

---

17 a) 1) Gelenii 24 B. 2) Ursini 3 A C. 6 D. 16 D E. 18 B. 19 B. 25 C F. 36 D E. 37 D. 44 B. 45 E. 54 C. 3) Wowerii 5 F. 23 A B. 4) Heraldi 29 E. 30 C. — Ipsius Elmenhorstii novae emendationes sunt 6 B F. 7 C. 10 D. 16 F. 21 E. 30 C. 38 F. 49 E. 55 C.

Haec sunt omnia quibus secunda editio a prima differt.

17 b) scilicet Wowerianas lectionum in editionibus et MSO Regio illas mendorum plenas varietates.

18) primam, sed mutatis secundum alteram locis 7 F. 9 A C. 13 C. 25 B. 27 A. 28 D. 30 B C. 33 C E. 34 E. 36 E. 39 A E. 45 A. 50 A. 51 D. 52 D. atque sua ex coniectura 15 E. 30 E.

19) 8 B. 10 E. 12 D. 48 A. 52 B. Cetera omnia et Ursini emendatione derivari possunt (2 A B. 5 C. 8 B D. 9 C. 10 E. 28 B). Immo multis in locis posthabita Ursini coniectura editionem principem secutus est, ubi cod. Reg. solus veram lectionem exhibet. 8 F. 10 B E. 16 F. 20 B. 25 C F. 30 C D. 32 B C. 33 E. 49 C. 51 A. 56 B. cf. etiam 37 E ubi omnem emendationem respuit.

nostrarum ornamenti beneficio nactus, nomen hoc tandem expungendum putavi. Romanam igitur — F. Ursini editionem cum MS. Regio contuli atque illius ope maculas non paucas quae politissimo scripto hactenus inhaeserant, elui. Hanc autem dixi mihi legem, ut ab editione illa, quam sciebam omnium fidelissimam (?), ne tantillum quidem [20]) *nisi MS. Reg. praeeunte recederem, tanta religione, ut ea etiam ipsa, quae vel primo aspectu vitium suum produnt, retinuerim tamen* [21]), *nec — — Gelenii, qui haec omnia mutare non dubitaverat exemplum quod in plerisque animadvertimus esse aleae plenum, sequi voluerim* [22]).

3) id. *1615.* 4°. (Fabric. bibl. Lat. IV. 3. ed. Ven. T. II. p. 282 et Del. Argg. p. 216.)

4) [?] id. *Par. 1624. f.* (bibl. Patr. Vol. IX. col. 1.)

5) [?] id. *Oxon. 1627.* 12°. (Bibl. Musei Britannici, voce *Felix.*)

VIII. 1) M. M. F. O. et Caecilii Cypriani de idolorum vanitate nova editio ad fidem veterum exemplarium. **Nicolai Rigaltii** *observationes. Lutetiae apud viduam Mathurini du Puis. MDCXLIII. 4°.*

---

20) praeter illa quae iam in prima eius editione recepta sunt: 6 B. 8 E. 20 C. 21 F. 28 A. 29 C E. 32 B. 33 E F. 34 B. 37 D. 38 B D. 40 D. 41 B E. 49 B. 50 B. 51 A. At 1) e Gelenii editione iam emendari potuerant loci: 8 F. 19 E. 20 B. 22 E. 25 C. 30 D. 31 E. 32 C. 33 C. 34 E. 38 B. 51 D; 2) ex Ursino vero: 5 D E. 6 A B. 7 E. 9 C. 10 B. 14 D. 42 A. 57 E. 3) e Woweria 5 D. 7 F. 12 A. 25 B. 30 F.

21) 2 E. 3 C. 7 F. 8 A D. 9 A. 10 A. 11 A. 13 C E. 14 D E F. 15 D. 18 E. 20 C F. 21 D E. 22 D. 24 E F. 25 C D E. 27 E. 28 E. 29 A B. 30 E F. 31 B F. 34 B C F. 36 D E. 37 E. 39 D. 40 B D. 41 A. 42 D F. 43 B. 44 F. 45 C. 47 B F. 49 A. 50 A. 53 E. 58 D E. 59 B. lectio *primae* Romanae contra cod. B servata est.

22) 17 D. 44 E. 49 C. 56 B. Duas prioris editionis coniecturas retinuit: in notis aliae etiam sunt: 4 E. 8 E. 9 A. 18 E. 24 E. 28 D. 40 B. 42 D. 45 C. 46 F. 51 A. 56 B. 57 D.

— Delatus in Germaniam Arnobius cum appendice sua, in eas manus incidit, quae stili Africani (?) satis horridam libertatem imperiosa dictatura tam inverecunde subegerunt ut paene sensus ac mentis impotem reddiderint; fari iussum quae nec somniare voluisset; eiusdemque sortis infelicitatem nec Minucius effugit. — — Ursinus — Arnobii editionem instauravit, prima certe et Germanica [23]) *etiam atque* Batava *longe meliorem. — — Wowerius (sextam Minucii editionem accurans) vetus exemplar inspexisse videtur, illud ipsum (?) ex quo Romanam editionem primam — fuisse cusam testatur F. Sabaeus praefatione ad Franciscum I. — —; is potentissimo principi vetustorum exemplarium bibliothecam instituenti, cum editione Arnobii typographica veteres etiam membranas, unde prodibat editio donari voluit (?). Nam (!) exinde in bibliotheca Regia censentur, tanti plurimi aestimandae, quod Minucii vel Arnobii vetus exemplar aliud ullibi restare hactenus est incompertum. — — Nos hac ipsa (Heraldi editione post ceteras omnes accuratiore) denuo cum eodem libro Regio commissa et comparata, deprehendimus quae perspicaces oculos effugerant aliquam multa, nec pauca etiam secus accepta quam velit ipse Minucius* [24]).

---

23) Geleniana, de qua non loquitur neque Rigaltius neque Ursinus, sine dubio est haec editio Germanica, quam tamen uterque vituperare non poterat nisi ob restituendae lectionis audaciam, plerumque haud infelicem. Accedit quod Wowerii editio in seqq. a Rigaltio sexta nominatur, ita ut alteri praeter Gelenianam Germanicae editioni locus non sit.

24) I. Tamquam codicis vera lectio intrusa: 4 E. 5 D. 9 C B. 13 C. 15 E. 17 D. 31 E. 36 E. 56 B (?).

II. Coniecturae: 6 A C. 9 A C. 11 D. 12 D. 16 D. 18 E. 19 C. 20 C. 23 D. 25 C. 26 B. 27 F. 29 A. 30 D. 31 B. 36 D E. 39 D. 42 C D. 45 C. 46 F. 50 A B C. 52 D. 53 D. 56 A. 57 E. 58 E.

2) *M. M. F. equitis (?) Romani O. C. C. de idd. r. cum obss. N. Rigaltii et Iul. Firmicus de prof. ac vera religione c. notis Joan. a Wower. Lugd. B. ex officina Iusti Livii CIƆIƆCXLV. 8° et 12°* [25]).

3) id. *Lut. ap. Matth. Dupuys. 1645. 4°.*

4) id. [?] *Rothomagi, ap. Io. le Boullenger. 1648. 12°.*

Textus in usum collegii societatis Iesu Rothomagi exscriptus.

5) id. *Oxoniae. 1678. 12°.* (Giornale di Roma 1679. p. 137. Fabric. l. c.)

6) id. [?] *Kilon. 1688. 4°.* (Bibliotheca Hamburg.)

7) id. [?] *cui accedit versio Gallica Ablancurtii, curante Io. Andrea Wagnero, Bruxovilla-Alsato. Lipsiae, apud Io. Christ. Brandenburgerum, MDCXXCIX. 12°.* (B. H.)

Praef. *De Gallica versione cf. Thomasii programma publicum quo collegium in Maximas Gratiani intimavit. — — Sphalmata typographica hinc inde irrepsisse in perlegendo observabis, quae cum sint levissima, pro dexteritate tua emendabis, ex. gr. glorosus — deorsum maris — procurret — tumulenta.* cet.

Quae a Rigaltio recedunt, sunt: *praecurrit, procurreret, nihil intendere sed tacens. dolere, utrique, suspiciunt, infastum* cet.

III. Priores editiones contra codicem suum unicum secutus est Rigaltius: 9 B C. 10 E. 13 C. 14 D. 17 C. 19 B E. 21 A. 23 A B. 24 F. 25 C. 31 B. 32 B C. 39 A B. 45 E. 47 F. 48 A. 49 D. 53 F; Heraldum vero in locis 30 C F. 47 A; cf. etiam 38 E. 39 E. 45 A.

25) Secunda haec Rigaltiana a prima differt in sex tantum locis: 23 A B. 32 B. codicis lectio recepta est, 18 A. editionum atque 19 F. 40 C. ipisius Rigaltii nova coniectura.

Eadem est, quam Fabric. l. c. 217 cum versione Gallica Ablancurtii e regione textus posita *Lipsiae, 1689. 12°.* prodisse memorat, sine Editoris nomine.

IX. 1) M. M. F. O. cum integris omnium notis ac commentariis novaque recensione Iac. Ouzelii *cuius et accedunt animadversiones. Accedit praeterea liber I. F. Materni etc. Lugd. B. ex officina Io. Maire 1652. 4°.*

— *Post Heraldum vulgaverunt Minucium* Oxonienses typographi, *quorum editio, in quantum a ceteris abeat, quae tamen paucissima sunt, in nostris reperies animadversionibus* [26a]). — — *Ea plerumque quae proba ex Regio MS. homines eruditi protulissent, retinuimus, vel ut ea non semel Rigaltius ex exemplaris vestigiis indubitata coniectura restituisset* [26b]), *alias vulgatam praetulimus lectionem* [27]). *Coniecturas etiam nostras raro, et quod sciam nonnisi semel aut bis* [28]), *easque certissimas Minucii verbis interseruimus, ceteras animadversionibus commisimus* [29]).

2) id. cum ejusdem animadversionibus et notis Io. Meursii. Acced. etc. Lugduni B. ex officina Hackiana 1672. 8°.

X. Sancti C. Cypriani opera ad vetustissimorum exemplarium fidem sedulo emendata, diligentia N.

26a) ex. gr. 5 C. *confidas* (!) quod Ouz. recepit.

26b) 5 A D. 6 A C. 9 A C. 11 D. 16 D. 20 C. 23 D. 26 B F. 28 E. 29 A. 30 C. 31 B E. 39 D. 45 C. 46 F. 50 A. 53 D. 56 A. 58 E.

27) 2 E. 5 D. 7 E. 9 B C. 10 C. 11 B C. 12 D. 13 C E. 14 D F. 15 B E. 17 D. 18 A E. 19 B C E. 20 A C. 23 A B. 24 A E. 25 A C D. 27 A. 29 B. 30 B C F. 31 B F. 32 B C. 33 C. 34 B C F. 36 D E. 37 D E. 39 A B. 40 A. 42 C D. 43 B. 45 E. 46 D. 47 A B F. 48 A. 49 A C D. 50 C. 51 D. 52 D. 53 E. 54 A. 55 A C. 56 B. 57 D. 58 D E.

28) 8 D. 36 D.

29) 5 B. 46 C.

Rigaltii I. C. cum eiusdem adnotationibus integris, Pamelii et aliorum commentariis, seorsum antea editis. Accedunt M. M. F. O. de Idolorum vanitate [30]. *A. Afri a. g. l. VII. I. F. M. V. C. de err. p. r. Commodiani instvuctiones adversus gentium deos cum eiusdem N. R. notis integris et variorum commentariis uno conspectu dispositis.* Ph. Priorius *argumenta et notas in libros omnes de novo adiecit. Parisiis, sumtibus Io. Du Puis MDCLXVI. f.*

XI. 1) M. M. F. O. et C. C. de V. I. liber uterque recensitus et illustratus a Christophoro Cellario. *Halae sumptibus J. Fr. Zeitleri et H. G. Musselii CIↃIↃCXCIX.* 8°.

— *Dialogum ipsum quam castigate potuimus damus emendatiorem, usi ad id — observationibus D. Heraldi* [31], *N. Rigaltii* [32], *G. Elmenhorstii* [33], *Io. Woweri* [34], *Io. Meursii* [35], *Iac. Ouzelii* [36] *et qui primas tenet* I. Fr. Gronovii [37]; *quibus inter-*

---

30) Ad fidem, ut videtur, codicis B. nisi quod editiones secutus est in locis 2 E. 9 B C. 10 C. 11 B. 13 C E. 14 D. 15 E. 16 D. 17 D. 19 B C. 20 C. 23 D. 24 F. 25 C. 26 B F. 27 A. 28 E. 29 A. 30 B C E. 31 B. 32 B C. 34 B C F. 36 D E. 39 A D. 43 E. 46 F. 47 A B F. 49 A C D. 50 A B. 52 D. 53 D F. 55 D. 56 A. praecipue vero Rigaltium, posthabito saepius Ouzelio: 4 E. 5 D. 6 A C. 12 C. 13 C. 18 E. 19 C. 25 C. 36 C. 42 C D. 46 D. 50 B. 56 B. 57 E. 58 E. Editoris coniecturae nullae reperiuntur, exc. 36 D *laureum.*

31) Secundam eius editionem secutus est 12 A. 50 B.

32) 5 A D. 6 C. 10 B. 11 A. 14 E. 15 A. 28 A. 29 E. 30 E. 33 F. 37 D. 38 B E. 41 A B. 42 F. 44 A. 45 C. 49 B. 50 B E. 53 D. 56 A. 57 E. 58 E F.

33) 57 D. 34) Hunc plerumque secutus est exc. 1) locis infra supraque notatis, atque 2) 5 E. 6 B. 9 E. 15 B C. 19 D. 33 D. 37 B. 39 B. 42 F. 44 A. 48 D. 51 A C D. 52 B. 53 C. 55 C. 58 B C. 59 D ubi vulgarem retinuit lectionem; 3) 9 B. 17 C. 28 E. 31 B. 45 E. 46 B, ubi Ursini marginalibus fisus est, 6 E vero Balduino aut Gelenio.

35) 18 A B. 23 D. 39 D.

36) 13 C.

37) 10 B. 25 C. 16 B E. 30 D. 42 C.

iectum iri sperabamus quae — Iac. Perizonius [38]) — *erudite observaverat. Sed sero adlatae sunt eius literae quum iam exscriptus esset Minucius, ideoque separatim illas sub finem adposuimus.*

2) — — *Lipsiae* 1748. 8°.

XII. 1) *M. M. F. O. cum integris observationibus N. Rigaltii et selectis aliorum recensuit suasque notas adiecit* Io. Davisius. *Cant. typis academicis. Impensis Io. Oweni, typographi MDCCVII.* 8°.

— *Inter editores Minucianos meo quidem iudicio agmen ducit N. Rig. cuius proinde notas integras exhibui, ea tamen lege, ut singulas non approbarim, aut doctissimum virum ab hallucinandi periculo tutum crediderim, cum illum ut et alios Interpretes a scopo aberrasse frequenter monuerim.* — — *Manuscripti sane auxilio uti non licuit; unicus* (?) *enim exstat in bibliotheca Christianissimi Regis adservatus, quo tamen nihil mihi fuit opus, cum illum diligenter contulerint Ios. Scaliger, Des. Heraldus et N. Rigaltius. Hanc ob causam veteres impressos minus sollicite quaesivi; omnes* (?) *enim Codicis Regii fide nituntur, nec audiendi sunt* [39]), *nisi cum eo faciant. Nihilominus editionem Romanam a F. U. procuratam videre cupii, sed ea mihi non contigit felicitas, Gelenii autem Basileensem non oscitanter inspexi* [40]).

---

38) 8 A. 22 C. 30 D. 35 B. 36 D. 37 A. 46 C. 54 A. Ipsius Cellarii coniecturae sunt: 25 C. 27 F. 28 D. 29 F. 42 B. 47 C E. 48 C. 53 E.

39) 12 A *fabulantur -- tribuit.* 24 A. 42 C. 45 C. secundum cod. B. contra Rigaltium.

40) Eumque secutus est contra Rigaltium: 16 D. 19 C. 25 C. 31 C. 37 A. 39 A. 42 B. 46 D F. 47 A. 48 F. 55 A. 56 B. 57 E. 58 F, Wowerium vero 5 D. 7 E. 14 F. 19 B F. 20 A. 23 A B. 25 A. 55 A. Elmenhorstium 37 D. Heraldum 50 A. Ouzelium 8 D. 13 C. Coniecturae indulsit 24 C. 25 A. 27 E.

2) *M. M. F. O. Ex iterata Recensione Ioannis Davisii L. L. D. etc. cum eiusdem Animadversionibus ac Notis integris Des. Heraldi et Nic. Rigaltii, nec non selectis aliorum. Accedit Commodianus etc. Cantabrigiae. Typis Academicis. Impensis Corn. Crownfield, Celeberrimae Academiae Typographi MDCCXII. 8°.*

In hac secunda editione — priores nostras curas innumeris in locis auximus et refinximus [41]).

3) — — *Glasguae in aed. acad. exc. Rob. et Andr. Foulis, Acad. typographi 1750. 4° et 8°.*

Notae Davisianae in hac editione non sunt repetitae.

XIII. 1) M. M. F. O. cum integris Woweri, Elmenhorstii, Heraldi et Rigaltii Notis Aliorumque hinc inde collectis. Ex Recensione Iac. Gronovii: *Qui emendationes et explicationes suas adiecit. Accedunt C. C. de I. V. et I. F. M. V. C. de Æ. P. R. Lugduni B. apud Cornelium Boutestein, Samuel Luchtmans 1709. 8°.*

— — *Maluissem propinare aliquid* Salmasii *prout in bibliotheca Heinsiana p. 94. exstitit editio Heraldina, notata chirographo maximi illius viri; aut* Frid. Brummeri, *de quo testatur Carpzoviana p. 193. aut* Henr. Ernstii, *inter cuius inchoata et affecta ponitur Minucius hic cum annotationibus. — — Neminem opinor tam studiose huic Minucio adhoe-*

---

28 E. 34 B. 39 C D. 40 C. 54 C. 57 D. Ceteris in locis Rigaltianam secundam secutus est.

41) 3 C E. 4 B. 7 C. 9 A C. 10 E. 11 E. 14 C. 15 B D. 16 B E. 17 B. 18 E. 19 B D. (20 C?) 22 F. 23 D. 26 C. 27 E. 29 B. 31 E. 33 A. 34 F. 36 A D E. 38 B. 39 C. 40 B. 42 C. 48 D. 49 D. 51 D. 53 C. 55 A. 56 E. 58 C F. Haec sunt omnia quibus secundae editionis Octavius a prima differt: eaeque coniecturae in notis tantum, ex toto novis et quamplurimum auctis, reperiuntur; contextus idem est.

sisse quam fuit — Io. Pricaeus, *creberrime ideo frusta proferens ex eo, ut imbibisse prorsus debuerit. Hoc facit non in notis modo ad Apuleium* — — *sed in illis etiam diligentiae pignoribus, quae ad sacras literas congessit, non adiectis indicibus.* — — *Qui dolebam Pricaeana illa omnia viliter hinc abacta esse, etiam tot praeclare cogitata ante plurimos annos huc non applicari; pariter deflebam ex M. F. Dialogo quintanam factam esse et scelestum receptaculum, quod elegisset commentator impius* (Ouzelius) *ad condenda furta sua, quae potius diris debebantur, nisi quid ab* Boxhornio *aut ex* Patris *mei observationibus aut aliud frivolum accepisset.*

Etsi praeter Sabaeum et Ursinum, praeter Heraldum et Rigaltium Ios. Scaliger quoque et Salmasius operam navaverunt collationi codicis MSi qui est Lutetiae, nullum tamen istuc proficisci a multo tempore intellexi, quem non ad inspiciendum rursus hortarer et instigarem. Haec ipsa fuit etiam occasio accensae acrimoniae ad varia subolfacienda et veterem manum reponendam aut proferendam sententiam scriptoris, unde aberrabant alii, quum se iudicarent maxime felices et sagaces. — — *Verum in plurimis debui temperare prout vel mentem unoquoque die inter proela induit Iupiter vel potui* [42]).

— — 2) *Rotterodami apud* Io. Dan. Bemann. *1743. 8*°.

XIV. L'Ottavio di M. F. recato in Italiano col testo latino a rincontro e con opportune annotazioni

42) Priores editiones a codice B discedens secutus est tantum in locis: 5 A D. 6 A. 7 E. 9 A B C. 10 C. 11 B. 14 A F. 16 D. 17 D. 18 A. 19 B C D. 20 A. 23 A B D. 24 A. 25 A C. 26 B F. 28 E. 30 C F. 31 B E. 32 C. 36 E. 39 A D. 40 A. 42 C D. 43 B. 45 C E. 50 B C. 52 D. 53 D. 54 A. 55 A. 56 A B. 57 E. 58 D E. Coniecturam in contextum inseruit quater: 18 E. 19 E. 39 D. 49 D.

illustrato da D. M. Poleti. *Ven. da Sim. Occhi 1756. 8°.*

XV. 1) M. M. F. O. et C. C. de V. I. liber uterque recensitus et illustratus, notis variorum selectis atque etiam suis a Io. Gottlieb Lindnero *cum praefatione D. Io. Augusti Ernesti. Longosalissae, sumptibus Io. Chr. Martini MDCCLX. 8°.*

In fine eius praefationis quae de P. P. non minus quam profanis scriptoribus a iuventute legendis agit: *Vidi crisin adhibitam esse modestam et accuratam, quae defendenda magis et explicanda lectione vulgata* [43]*, quam coniecturis exercendis* [44]*) occuparetur.*

2) Editio secunda, priori longe emendatior. l. l. MDCCLXXIII. 8°.

Praef. *Singula curatius excussi, nec sicubi erratum est a me, id fateri ingenue dubitavi. Etiam pro dissertatione Balduina — dedi epistolam* Io. Danielis ab Hoven (P. P. et O. ad Gerhardum Meermann, civitatis Roterodamensis syndicum. Vide Spicilegia critico-antiquaria. Campis 1766) *de vera Minucii aetate eique subiunxi breves aliquot excursiones, quae tamen notarum modum excessurae fuissent.*

Secutus sum editionem Heraldinam *ut-*

---

43) contra codd. plerumque Cellarium sequitur: 1 F. 3 A. 5 D. 7 A E. 8 A B E. 9 B C. 10 C E. 11 B E. 12 B D. 13 B C. 14 F. 15 C D E. 17 C D. 18 A C. 19 B C D E. 20 A. 23 B C D E. 24 A. 25 A C. 26 B F. 28 B E. 29 A B E F. 30 C D. 31 B C E. 32 B F. 33 A E. 34 B C F. 36 A B E. 37 A B D E. 39 A. 40 A C D. 42 B D E. 43 B. 44 B. 45 B C. 46 F. 47 A F. 48 A C. 49 B D. 50 A C. 51 A. 52 B D. 53 D E. 55 A B E. 56 E. 57 D. 58 D E. 59 B C.

44) 4 E. 5 E. 11 C. 28 A. 29 A. 36 C. 39 D. 49 B. 50 B. 53 C. 54 D. 55 C. 56 A. 58 F: 59 C. multis etiam in locis Heumanni illius audacissimi emendatoris qui Octavium fere totum refinxit, coniecturas minus alienas secutus est, ex gr. 52 B.

pote ad exemplar Regium quam religiosissime expressum et sicubi ab ea recedere necessitas suasit, id quoque loco indicavi, coniecturas Virorum D. D. addidi. — Ego quando quidem peccandum fuit, in eam partem peccare malui quae tutior est visa; coniecturas etiam levissimas notavi quidem, contextum vero non temere mutavi.

Loci omnes, quibus in contextu haec editio a prima Lindneriana differt, sunt:

1) quibus codicum lectionem recepit: VII fin. *hinc.* VIII. 3 *consulte.* 5 *lucifugax.* 6 *pro — incredibili.* IX. 2 *promisce.* XVIII. 9 *memoria.* XIX. 5 *Et — traditum.* XXV. 4 *postremis.* 8 *quod—detr. dii Cloac.* 13 *res*publica *summa.* XXVI. 1 in *nos proc.* XXVII. 2 *ut et* 8 *miseri.* XXVIII. 7 *sic est.* 10 *vobis*cum. XXIX. 7 opt*amus.* XXX. 3 *immoletur.* XXXII. 3 *optimam.* XXXIII. 4 *enim eum.* XXXVI. 1 *sit sortis.* XLI. 5 *gaudere.*

2) quibus aliorum emendationes praetulit: VI. 4 *captis vi.* XII; VIII. 5 *publico.* l. VII; IX. 9 *libidini ebrietatis fervor.* VIII, XII; XV. 2 *singula, si potest refutare. Id.* VII; XXI. 1 his*toricorum;* 4 *illic Vulcanum.* VIII; XXII. 5 *accepit* MEVRS. XXIII. 4 *mori non possit* (?). XXVIII. 10 ex*tremiscere* (?);

3) quibus ipse emendavit: V. 9 *Ita in fontem.* XXVI. 10 *maiorum et eloquio*, sed sine dubio typographi hic error est. XXVII. 4 *Hi sunt furentes* (?) *ipsi in templo.* 9 *quem metueris* (?) XXVIII. 7 *(potestatis).* XXII. 8 *Sat enim* — XXIII. 6 *sumus* inserenda sunt XXI. 4 post *Iovis gentem.*

XVI. 1) Acta et scripta S. Theophili Antiocheni et M. M. F. in summam redacta et proloquiis atque annotationibus illustrata a Io. B. Prileszky e soc. Iesu. Tyrnaviae: typis collegii academici soc. Iesu a. MDCCLXIV. 8°.

Huius editionis nullas lectiones variantes inter ceteras emendationum coniecturas recepimus, quum non solum nullis libris MSS. collatis Prileszkius iste et nullis editionibus nisi Romanis, Rigaltianis et Ouzelianis nitatur, sed pleraque omittat, cum ea quae difficilius extricanda sunt [45]), tum quae editori non admodum necessaria videbantur [46]), ita ut haec Minucii

---

45) Ex. gr. 4 E *ut ipsius — sapientium modo.* 5 D *Quo magis — itaque.* E *hoc. plurimarum.* 6 D *ut voluntaria.* 8 D *iratos. capti.* 10 B *et incredibili.* C *pavor et.* 13 C *nam* (in *quaenam* ante *monstra*). 14 A *qua continetur et cingitur.* F *sine corpore — — reparatur et.* 15 D. *unus ullus. vel* (ante *ut*). 16 D *tantus — potuerit, quod — praesensit.* E *plurimorum.* 17 D *plenius.* 19 D *aestu. quamvis — — vagandum.* F *insitos, vel — exierunt.* 20 A *adeo. Nostrates — — disciplinam.* 21 F *Ver — consisteret.* 22 F *Quid — adolescat.* 24 A *potest* (post *comprehendi*). 23 E *et talem — — duxerit.* 25 C *et — traditum*, etc.

46) Cf. 1 D *boni et.* E *paene.* 2 D *maxime.* 3 C *eius,* E *Hae. emensi.* 4 B *Igitur — omnes.* C *Caecili.* D *progrediar ulterius.* 5 A *quippe. et.* C *nostris quasi. omnia.* 6 B *atque inepto. et ipsa sidera.* D *homo et animal omne.* 7 A *saepes.* 9 E *et. quae multa sunt et.* 10 B *si fas est.* D *haec. ac. etiam.* E *Nec de ipsis — — — loqueretur.* F *et nata religio.* 12 E *quoniam — — singulorum.* F *nam — — sunt, aut — — omnium.* 13 A *numquam — — pudendum.* C *sed palam.* D *omnium. siquidem — — occupatus.* E *moliuntur.* F *caelesti.* 14 A *adstruunt et. et favillas — — — repromittere. videlicet.* C *nec intersit — — — medicina.* D *Multa — oratio.* E *hac.* F *ne* (post *utrum*) *corporibus* (ante *quibus*). 15 B *Omnia ista.* E *invitus — fateris.* 16 C *multo.* F *Simonides. de eo — — deos.* 17 C. *Sic — — — relaxaverat et.* D *concinnitate sermonis. maxime — — — nitatur et.* E *non — sed. id accidere — — potuerunt. utrimque — — disseratur et.* 18 D *quae. confessae. quantum potest. ut argutias — — Octavius.* 19 B *intentio.* C *ut fit.* F *procreatos.* 20 C *ut est.* D *animatus.* 21 C *ipsum. vel-vel quod.* D *vide.* 22 C *Aspice — — perennibus. loquar.* D *et. et. Aut.* E *et omnes — compositi.* 23 C *inquirendum*

editio ceteris soc. Iesu editionibus mutilatis adnumeranda sit. Non magis autem e crisi provenire videntur pauca illa quae adiuncta [47]) sunt in hac editione aut transposita [48]) aut prorsus mutata [49]).

2) id. *Viennae 1764. 8°.*

XVII. Bibliotheca Veterum Patrum et cura et studio Andreae Gallandi *T. II. Venet. CIƆIƆCCLXVI. f. ex typ. I. B. Albertii Hier. fil. f.*

Nullam haec editio habet praefationem, sed notarum catenis interdum ipsius Gallandi adiuncta est nota quae indicat, ad fidem codicis Regii editionem paratam esse, scil. quemadmodum Heraldus ceterique eum contulerint. Orthographia quidem codicis antiquior in vulgarem mutata est, excepta voce *Thrasymenus* 9 E et duobus tantum locis (29 F. 55 A) codicis lectio contra omnem sensum servata, sed duae modo sunt

---

putas. 24 C *quem — claritatem.* 25 B *Omitto — — meruerunt.* D *horum — est* cet.

47) Cf. 1 F *et* in *seriis.* 12 A *Sed et qui.* 13 D *inquirere* aiunt. 16 E in *quo genere.* 20 D *sint* omnia *ut.* 21 C et *iam scies.* 25 A *unde h.* sunt *et pec.* 25 B et *phil. pisc.* cet.

48) 3 B *tuo lateri.* 5 F *mediocritas hum.* 11 F *alii ferunt eos.* 12 C *omnes p. l.* 13 A *nulla t.* 16 D *quib. d. n. est.* 22 B *Quicquid est arborum.* 23 E *not. historia est. imp. f: d. n. cepit.* 24 E *sed et qui — nomine una etc.* 21 F *et s. in c. quib. d. est s.*

49) 1 D *videar.* E et *intimis.* 2 C *et per dimidiata.* 3 B illum *patiaris.* D *torosisque* eius *erroribus. alludebat. resorbebat.* 4 B *radat*, *enatet*, *leni* cursu *labitur—emergat. assiduis saltibus.* C nec *de.* E *prominentibus. suspenso. profundo.* 6 C *unde hic vel.* 10 F *depl.* inscientiae. 13 A *unde etiam quis.* E *Ipsi* etiam coelo *cum.* F *constitutae.* 16 E *Idcirco* omnibus *praepositus.* 17 D *te* decet. 22 C *fluvios.* intererrant *semper.* 19 D *interdum. interdum se del.* aiebat *ut in incerto propositionis inc. resp. f.* D *et fluctuet.* 20 B *quin quo.* F *illae. pronae et in t. vergentes natae.* F *cognoscimus.* 21 C *quot in n. illustratur.* E *Singula certe.* 23 B *videres.* C *nisi f.* 24 B aut *aestimari: eloquar quod s.* 25 B *deprehendemusque eos. varios*, cet.

ipsius editoris coniecturae (33 F. 59 C) et non admodum multi loci ii quibus Davisii [50]) Rigaltii [51]) aut priorum editorum [52]) emendationes receptae sunt. Gronovianae duae tantum inveniuntur (19 E. 52 D).

Adhibitae sunt praeterea emendationes virorum quos Lindner notavit doctorum.

1) *Wopkensii.* Misc. Crit. X. T. 1.

2) *Io. Scheffert* l. c. IX. 2.

3) *Christoph. Aug. Heumanni.* Misc. Lips. nov. V. 3. p. 476 — 503. VII. 2. p. 247 — 71. 3. 421 — 78. VIII. 1. p. 115 — 134. 3. p. 454 — 79.

4) *Io. Fr. Gruneri*, Act. soc. Lat. Ienens. V. 12. p. 220 et 244.

5) *Frid. Ottonis Menckenii.* Misc. Lips. nov. V. 4. p. 729 — 55.

Nondum autem contulerat Lindner ea quae ad Octavium observaverant *Iac. de Rhoer* in Feriis Daventriensibus. Trai. ad Rhen. MDCCLVIII. 8°. p. 228 — 36 contra *Crusii* Probabilia critica, et *Corn. Val. Vonck* in Lectionum Latinarum (libro) I. (capite) 7. Traiecti Viltorum MDCCXLV. 8°.

XVIII. [?] *M. M. F. O. Vırceburgi in off. Stahel, 1782.* 8°.

Cum Tomo secundo operum Cypriani, curante *Oberthür.*

XIX. [?] *M. M. F. O. Curiae 1794.* 8°.

---

50) 1 E. 24 A. 34 C. 36 D. 56 E.

51) 4 E. 9 C. 16 D. 20 C. 23 D. 25 C. 26 B F. 31 C. 36 E. 39 A. 42 D. 45 C. 53 D. 57 E. 58 E.

52) 5 D. 7 E. 9 A B C. 18 A. 19 B C F. 24 F. 25 A. 27 A. 30 C F. 31 B C E. 32 B. 34 A C. 41 E. 47 B F. 49 A C. 51 D. 54 A. 56 A B.

CAPUT III. VERSIONES.

A. Vide Editionem XIV.

B. I. *L'Octavius traduit avec des remarques par* Guill. du Mas. *Par. veuve Toussaint du Bray. 1637.* 4°.

II. *par* Nicolas Perrot d'Ablancourt. *Paris, Iean Camusat 1646, 60, 62, 77.* 12°. 2) id. *Rouen 1669.* 12°. 3) id. *Amst. 1683.* 12°. 4) Vide Edit. VIII. 6. 5) id. *Berl. 1696.* 12°.

III. *par* Pt. du Ryer. *Par. 1663.* 12°.

C. I. *by* Rich. Iames. *Oxf. 1636.* 8°.

II. *by* Lorain. *Lond. 1682.* 8°.

III. *by* Combe. *Lond. 1703.* 8°.

IV. *Octav. et Tertulliani apologie for the primitive christians. Lond. 1708.* 8°.

V. *O.* (by Dalrymple). *Edinb. 1782.* 12°.

D. *O. aus dem Lat. übersetzt. Berl. 1763.* 8°.

E. I. M. A. Elsevir. *Amst. 1699.* 8°.

II. *M. Gorgonus. Vliessing. 1712.* 8°.

CAPUT IV. ADNOTATIONES.

Io. Meursius. *Hypocriticus Minutianus s. criticus subsecivus* (post Criticum in Arnobii disputationes). *Losduni CIↃIↃXCVIII.* 8°.

Usus est Meursius Geleniana prima. Emendationes eius inter ceteras emendandi coniecturas nondum receptae sunt: *loquela* — *dul-*

*ciore. dum urbem muniunt. dum capti in-
ierunt* vel *regnaverunt. qua* vicer*ant. de
somnio plebeii. vel natio vel orig. inconsulte.
maxima* nefa*ria. caerimonia. fab. qua conti-
nemur et cingim*ur. *iudices* t*ransf. ampliatis.
flumine* (?). *aestuet, fluctuetur. habiles pro-
creatos* esse. *par mortuum. regnum memoria
notissima est* (?). sors *una non cepit. nec com-
prehendi potest*, tactu purior est, *nec. Nec
nomen Dei. haec.* autem *vera sunt.* Scriver.
*genus cer*t*arum. et hominibus* o*ra*t*io est. im-
possibile pro*f*atur*. di*spersis membris. f. ac-
censis* derep*ente, circulata errore. ut* eum
faceret. uber*ibus exstructa* Lipsius. Scri-
ver. *multis* c*anibus horrifica. ipsi studiis.
structor. accepit.* ut *peierante Proc. senes.
Non sunt ergo. et* in *incudib.* et *protegitis,
timetis.* quo *fluxerat. Claudius scl. habuit
Paullus.* Romani Populi *parte. in nos p*orro
cupidinem. impuri spiritus (*ut ost.*) cet. in
fanis immor. som*n*os *inquiet. morbos* arces-
sunt. Scalig. f*acessunt* vel *morbis lacessunt.
devotatis. fulg*u*ribus. quum ipsam animam.
Deo cuncta plena sunt* vel *Deo cognita plene
sint. Reges* statum *regni. nec quid accidisse.
et quamquam* ut *peritia. e. sit Fortis For-
tunae. uberius et plenius.* pascu*a. licentia.
aut nostra religio*nis *pudere. exanimi* aut non
sentienti ut sentienti *coronam. nec adnectimus*
terrenis floribus . . . . . *vividam sustinemus*,
vel aeter*nis floribus* *).

*) Operarum culpa deperdita h. l. est scheda Editoris.

COMMENTATIO

DE

M. MINUCII FELICIS AETATE

SIVE

ARGUMENTA IX. QUAE PROBENT APOLOGETICUM MINUCIANUM NON MINUS ANTE TERTULLIANEUM QUAM ANTE CYPRIANI LIBRUM DE VANITATE IDOLORUM ESSE SCRIPTUM.

1) *Simplicitas orationis*, Ciceronianae potius quam Afrae. Quae cum leniter et suaviter semper decurrat et nonnullis in locis Ciceronem aperte sentiat, ne dicam imitetur, maiore etiam quam Lactantius iure *Christianus Cicero* dici poterit Minucius. Fucus autem orationis et subtilitatis affectatio, quae Afros scriptores a ceteris distinguunt, rarius in Octavio inveniuntur, atque plerumque Caecilii in oratione quae concinnitatem sermonis et subtilem varietatem (17 D), verborum lenocinia (E), ubertatem dicendi, argutias denique et eloquentiae tumorem (18 D) prae se ferre debebat, ita ut plures e paucis vocabulorum lusibus qui in toto libello deprehenduntur, in hac oratione quae quinta eius parte continetur, reperiendi sint. (2 A — 7 D E. 8 C. 13 B. 15 E — 17 C. 45 A B. 53 D. 54 B. 56 E.)

Sed et *Hieronymus* [1]) Minucium tamquam disertum atque stylo suo excellentem agnoscit, cui adiungendus est *J. Fr. Gronovius* [2]).

Quare si *Balduinus* (praef. c. 3) et post eum *Wowerius*, *Elmenhorstius*, *Rigaltius* ex eo quod Minucius Tertulliani, Cypriani et Arnobii genus dicendi scribendique secutus sit, suspicantur eum *Afrum* fuisse, non plus valet hoc argumentum quam alterum illud Balduini, a *Withofio* (Opusc. philol. etc. Ling. 778. p. 275 — 95) repetitum, quod *Frontonis Cirtensis* [3]) ita meminerit Minucius, ut in Africa versatum se esse significet. Nam quod Fronto ille *Caecilio* vocatur *noster*, non magis id probat, Minucium Afrum, quam Fron-

---

1) Catal. vir. illustr. 58. *Minucius Felix, Romae insignis causidicus, scripsit dialogum Christiani et Ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur. Sed et alius sub nomine eius fertur de fato vel contra Mathematicos, qui cnm sit et ipse* diserti *hominis, non mihi videtur cum superioris libri* stylo *convenire.*

2) Obss. ad eccl. scrptt. 7. *M. F. dialogum — — scripsit lactea sermonis ubertate Lactantio nihil cedentem, mirabili ubique perspicuitate etiam in acute dictis; nihil argutiarum obscuritate molestarum, nihil intempestiva eruditionis ostentatione insolens arcessitnm, nihil verborum novitate (?) aut transferendi improbitate aut compositionis scabitudine durum, horrens, abruptum. Omnia certe eius in quibus quomodo legendum sit non ambigitur has habent virtutes. Argumentum ingens, illa quoque quae labem contraxerunt, ita esse curanda, ut non in Minucio Minucium quaeras, Tertullianum aut quemvis durissimum* Afrum *invenias.* Cf. Iac. Gronovium: *Sermo latinus tam* caste *a Minucio usurpatus.*

3) M. (Cod. Bobiensis) Cornelio (ad Caes. III. 17) Frontoni, M. Antonini praeceptori *Cirta* patria vindicatur ex ipsius verbis ad am. II. 10. *Ego quoque ut spero, quoad aetatis vis viguit, in officiis civilibus non obscure versatus sum. Alii quoque plurimi insunt in senatu* Cirtenses *clarissimi viri.*

Ipse autem origine Italica fuisse videtur A. Majo, genitus fortasse de Sitii Nucerini colonis qui Cirtam sub divo Iulio insederunt, Liv. suppl. CXIV. Cap. 64. Numidarum regum olim sedem, armis potentem et literarum quoque ornamentis diu florentem (Liv. ep. l. Diod. XXXIV. 607).

Certe Hadriano imperante Fronto principatum eloquentiae tenebat. (Dio C. LXIX. 18· cf. ad M. Caes. II. 4. de eloq. p. 236). Prima studiorum Marci incunabula ei cognita (ad M. l. l.). Videtur Marcomannicum ante bellum diem supremum

tonis *aequalem* fuisse, sicut voluerunt *Blondel* (apol. de episc. et presb.) et *Dallaeus* (Réplique à Adam et à Cottiby. III. 8. p. 187.), cum optime obiiciat *Philippus Labbé* (diss. hist. de scriptt. ecclest.) pronomen illud nihil significare nisi Caecilium *eiusdem sectae* esse, sive *Ethnicum* (Cf. 46 A. ubi Octavius Caecilio Frontonem tamquam Caecilianum reiicit) *nec inde quis*, pergit Labbé, *aut Caecilium Afrum Cirtensemve arguat, aut amicitiae ullo nexu cum Frontone coniunctum. Adde quod — — nec unus in Africa Caecilius, cum et a Caecilio, doctore suo, de quo Pontius, cognomen sibi indiderit Cyprianus, aliique praeter eum occurrant.*

Multo minoris igitur auctoritatis est *Rigaltii* pro *Minucio Afro* argumentum primum quod multi Octavii et Caecilii in concilio Africano de baptizandis haereticis sub Cypriano sententiam dixerint, eum Minucius amicitiae tantummodo causa eorum frater vocetur et Minucii non solum in Africa sed ipsa in Urbe reperiantur — quamquam altera ex parte, Felicem nostrum e gente Romana Minuciorum fuisse demonstrari non poterit. Cf. tamen 28 B et Inscriptionem de Minucio Felice agentem [4]). — Alterum autem pro Minucio Afro Rigaltii argumentum est, quod Cyprianus qui secundum Withofium ipse Natalis Caecilius est, Minucii verbis tam familiariter utatur quam ipse Minucius Tertulliani. Q. E. D. sicut alterum Withofii argumentum quod Minucius fuerit aequalis Cypriani; idem praeterea de patria non magis probat quam nomen.

---

obiisse vel certe antequam Verus apoplexi exstingueretur, quarum rerum nulla apud eum mentio fit. — Apud Caecilium vero non eius adversus Christianos verba sed sententiam tantum recitari Maurini scriptores hist. lit. Gall. I. 1. 286 dicunt.

4) Grut. p. 918. DIIS MANIBVS (SACRVM) Q MINVCIVS FELIX. Alii Minucii sunt Aciliani, Augurini. Fausti, Fundani, Fusci, Macrini, Rufi, Thermi. Scribitur autem per *c*, quia non a *Minutus*, quod correpta etiam syllaba jubet. Sil. VII. 523:

Nec mora disiecto Minuci vecordia vallo (XI).

II. *Nulli bibliorum ss. loci allati*, cum Tertullianus et Cyprianus sententiarum biblicarum seriem innumerabilem in opinionum suarum testimonium excitaverint. Neque is probandi mos apologetico excluditur genere [5]).

III. *Simplicitas dogmatum*, a Tertulliani praecipue cum in obtrudendis novis formulis dogmaticis [6]), tum in novis argutiis et dogmatibus conficiendis [7]) subtilitate quam maxime remota.

---

5) A Tertulliano ad nat. II. 1. allegatur Iesaias 2. Sap. I. 1. Apol. 31. *Scitote ex illis* (scripturis nostris) *praeceptum esse nobis ad redundantiam benignitatis, etiam pro inimicis Deum orare et persecutoribus nostris bona precari.* Cf. Hier. ad Magn.: Cyprianus — *Firmiano narrante mordetur cur, adversus Demetrianum scribens, testimoniis usus sit prophetarum et apostolorum quae ille ficta et commentitia esse dicebat, et non potius philosophorum et poetarum quorum autoritati ut Ethnicus contraire non poterat.*

6) Ex. gr. vox *trinitas*, quae apud eum primum invenitur. ad. Prax. *Simplices* etc. *numerum et dispositionem trinitatis, divisionem praesumunt unitatis.*

7) Dogmata Tertulliani, nondum Montanistae, quorum in Octavio aut nullum vestigium est aut plane contrarium.

1) Deus corporeus (Poen. 3. Hermog. 35. Carn. Christ. 11. Prax. 7).
2) Anima corporea (Ap. 48. Anim. 5. 9. 36. 37. Cf. contra Oct. 48 D. anima non magis carnalis quam Deus; 50 F anima corpori opponitur.
3) Animae posterorum Adae ex traduce (Anim. 9. 19. 22. 27. 36). Cf. contra Oct. 53 D qui genituram numquam plecti dicit.
4) Animae secus (An. 36).
5) Maria Virgo patefacto corpore ex communi lege Christum peperit (Carn. Chr. 4. 20. 23 adv. Marc. III. 11. IV. 21. V. 19). Cf. contra Oct. 30 A.
6) Christus ab hominibus semper visus in vera etsi non nata carne (adv. Iud. 9. Carn. Chr. 6. adv. Marc. II. 27. III 6. IV. 5. V. 19. Prax. 14. 19).
7) Christus Dei spiritus (Ap. 21. Orat. 1. adv. Marc. I. 19. III. 6. 16. IV. 21. Prax. 26).
8) Trinitas. Ap. 21. adv. Hermog. 3. Prax. 3. 4. 8. 9.
9) Animae sanctorum in sinu Abrahae sive paradiso, sub altari, seu loco, non coelesti, sed tamen inferis superiori foventur et gaudent usque ad diem iudicii (Ap. 47. Anim.

Loci Felicis omnes qui dogmatici vocari possint, sunt tantummodo tredecim [8]).

---

7. 9. 54. 56. Resurr. carn. 17. adv. Marc. III. 34. Scorp. 12. Iudic. dom. 11).

10) Mille anni post resurrectionem corpoream (Resurr. carn. 25. adv. Marc. I, 29. III. 21. IV. 29).

8) Locus 25 C autem, in quo solo de sp. s. aliquid inveniri potest, dogmaticus factus est vocabulis *aquae et spiritus ratio*, (quae ideo *Ursino* fuerant suspecta, atque *Cellario* pii hominis glossema quod e margine irrepserit,) ad baptismum et spiritum s. relatis; nam

1) deest in seqq. aliqua sibi ipsi adversantis Octavii particula (v. c. attamen, nihilo minus), quin imo Thales non, ut fieri post haec verba debebat, reiicitur sed extollitur ut qui cum veritate consonet.

2) Iam in vocabulis antecedentibus: *Quid aliud* cet. aliquid erat obiiciendum, si dogmatizare voluerat Octavius, cum Virgilii deus spiritus, qui est τὸ θεῖον Stoicorum, corporale quidem ipsum, sed mundum sensibilem animans, non idem sit ac sp. s.

3) Aquae ratio apud Thaletem etsi a Minucio non, sicut facit, laudetur sed reprehendatur, nullo modo cum Rigaltio referri poterit ad Gen. 1. 2., quae eandem ac Thales terrae ex aqua formationem praedicat. Quare si alia atque sublimior aquae ratio quaerenda est, nihil restat nisi baptismus. Cf. Io. III. 5 ad quem locum glossema nostrum potius respicere videtur quam ad Gen.

4) Baptismus vero et sp. s. ita abrupte excitati ac statim praetermissi, pagano Caecilio nullo modo explicati, philosophis autem tamquam veritatis inventoribus laudatis, nihil aliud poterant nisi orationem turbare, praeter quam quod christianam doctrinam tamquam mysteria demum post baptismum receptum tradendi modo prorsus repugnant. — Omnium autem minime intelligi h. l. poterat illa baptismi per Gen. 1. 2. praesignificatio quam exhibet Tert. Bapt. 4. *Sed ea satis erat praecerpsisse in quibus et ratio baptismi recognoscitur prima illa quae iam tunc etiam ipso habitu praenotabatur baptismi figuram, Dei spiritum, qui ab initio supervectabatur super aquas intinctorum moraturum.*

Adiectiva *altior et sublimior* necessario ad deum mentem Thaletis referuntur. Quod si autem dicimus, verum Deum a Thalete inveniri non potuisse, cum sublimior sit intellectu Thaletis, ab ipso Deo potius tradendus, sequenti Thaletis laudi rursus repugnamus, nec minus sequentibus, cum mens cuncta formans, qualem Ciceronianus Thales deum voluit, Deo a Mose tradito neutiquam repugnet.

1) Creatio de nihilo. 51 C.
2) Angeli Dei veri venerationi eius adsistunt et nutu ipso ac vultu eius territi contremiscunt.
3) Daemones i. e. dii gentilium a Deo vero ad materias avocantes et malum omne efficientes, a Christianis de corporibus exigi possunt. 38 D — 41 A.
4) Christus Deus. 43 C D. Hoc solo loco de Christo sermo est, ac si Christus sit Deus ille qui ceteris locis laudatur. (Meier. comment. de M. F. Tur. 824 p. 39).
5) Iudaeorum calamitas a prophetis praedicta. 49 F.
6) Sermo et ratio a Deo dantur, ut eum agnoscamus, sentiamus, imitemur. 20 F.
7) Ingenii natura, non genitura plectitur 53 C; nam mens libera est. 53 C.
9) Iustitia, pudicitia praecipue, est optima religio. 48 A. cf. 46 D.
9) Cogitare scelera peccare est. 53 B.
10) Deum nescientes ut iniusti damnantur. 62 F.
11) Combustio aeterna impiorum. 52 A E.
12) Corporum et totius naturae post ignem resurrectio. 51 C D.
13) Animae immortalitas ab homine postulari non potest, sed unice a divina pendet gratia 51 B.

IV. *Simplicitas cerimoniarum.* Cf. praecipue crucem non adoratam (44 B) cum Tertulliani hac in re superstitione [10]), atque aras a Christianis non usurpatas (47 D) cum eodem Patre passim aras et altaria, sacerdotes et sacrificia Christianorum laudante.

---

9) Desperatis enim rebus humanis, non divinabat Minucius divinitus exortam lucem animos servili nexu soluturam (Meier p. 39).

10) Coron. 3. *Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem* crucis *signaculo terimus.* Ad ux. II. 5. *Latebisne tu cum lectulum, cum corpusculum tuum signas?*

Quae autem Minucius a Christianis observari dicit ieiunia, abstinentiam a sanguine edendo et omnino in conviviis, abstinentiam a spectaculis, unius mulieris matrimonium, inviolati corporis apud plerosque virginitatem — haec apud Tertullianum quoque sunt. Multi vero qui in eius apologetico laudantur Christianorum mores nondum inveniuntur in Minuciano, ex gr. quae de coetibus Christianorum afferuntur et de stipe Ap. 39; sed etiam multas leges Christianis proprias de humanitate, misericordia et indulgentia adversus homines omisit Minucius. Cf. Meierum p. 41.

V. *Minor* apud Minucium *numerus criminationum* adversus Christianos quam apud Tertullianum [11]) et potius ad universam congregationem quae, ut vulgus suspicabatur, ad res novandas in Rep. spectabat, quam ad dogmata et doctrinae principia quae Plinii tempore gentiles ignorabant, pertinentium.

VI. *Criminationum Caecilianarum* quae apud Tertullianum non inveniuntur, *prima de Christianorum imperitia* (5 D. 16 C), eius tempore *iam diluta erat*, secunda (5 D — 7 E) ex inquisitione philosophica quam is respuebat, sive e scepticismo Velleiano nata est, tertia de sacerdotis genitalibus cultis (7 E) apud solum Minucium reperitur atque ostendit, eum propria quoque posse habere.

VII. *Minor* quoque *numerus argumentorum* sive rationum *defendendae religionis Christianae* apud Minucium quam apud Tertullianum [12]), qui quamvis prologo quali ornatus est Minucii libellus careat, atque a

11) Crimina perduellionis (ap. 35, 37) laesae maiestatis Caesaris (28 — 34), calamitatum publicarum (40), cultus solis (16) Deus Christianorum Ononychites a Caecilio non proferuntur.

12) Ex. gr. Cur philosophi non sicut christiani puniuntur? (c. 46). Cur dii vestri Christianos patiuntur? (41) etc. Cf. de odio nominis christiani (3), de lege adv. religiones peregrinas sicut aliae multae leges antiquanda (4 — 6) de literis Iudaeorum earumque antiquitate et maiestate (18 — 20), de diverso hominum genere (8) de precibus Christianorum pro Caesaribus etc.

fonte, scilicet Athenagora, Tatiano, Theophilo, et praecipue Iustino, in quem loci in quibus Tertullianus cum Minucio consentit, itidem quadrant, hausit, Minucium, collatis insuper ceteris argumentis, a Tertulliano esse exscriptum convenientius est quam Tertullianum, ut Wowerius et ceteri plerique volunt, a Minucio. Cf. *Roesslerum* (Bibl. der K. V. III. 2) dicentem: *Quo saepius libellum Minucii perlego, quam maxime aliena mihi videtur opinio eorum qui nostrum Tertulliani imitatorem credunt*, quae opinio *Tschirnero* (Gesch. d. Apol. I. 275—82. Schroeckh. K. G. III. 420 Gallandi Biblioth. Vett. Patr. Ven. 1766. II. Prolus. p. XLII.) opponenda est, Minucium levem et vulgarem scriptorem dicenti, Tertullianum autem ingenio et acumine praestantissimum et eruditionis haud expertem qui illum imitari non potuerit, quasi ideo hunc ille necesse imitatus sit et non potius *Minucius gravioribus argumentis usus fuerit, si Tertullianum ante oculos habuisset.*

Sed *Wowerius* numquam propter pauca illa quae Minucio cum Tertulliano sicut et apologeticis antecedentibus et sequentibus eadem de re, ut iam observavit Balduinus, similiter dicenda erant, sibi sumpsisset, *Minucium aperta imitatione aliorum verba suis immiscuisse*, nisi ex Sabellici et Trithemii testimoniis eum Tertulliano iuniorem esse sine examine prius posuisset.

Longe antem alia ratio est libelli *de vanitate idolorum*, cuius V priora capita aperte Cyprianus ex Octavio exscripsit iisdem semper verbis, quamvis ordine mutato [15]) II. posteriora autem e Tertulliani apologe-

---

15) I. 1, 2 = 28 B; 39 = 30E. 31 C; 33 DA; 4 = 32 B C; 5 = 32 A B.
II. 1 = 8 A; 2 = 29 A; 3 = 33 B; 4, 5 = 36 C; 6 = 32 E; 9 = 37 A; 10 = 31 B.
III. 1 = 37 C D; 2, 3 = 35 D — F; (4 = 36 B) 5 = 36 C; 6 = 37 E F; 8 = 38 D.
IV. 1 = 38 E F; 2 a) = 39 C; 33 = 39 — 40 B: 5 = 40 B, 38 D; 6, 7 b) = 50 E; 7 a) = 40 D; 8 = 40. 41 A.
V. 1 — 3 = 23 D E; 4 = 23 E F; 5 = 23 F — 24 B; 6 = 47 D E; 7) = 24 C. 48 F; 8 = 24 D; 9 = 52 E.

ti*o. c. 21 [16]. Pauca tantum sunt quae nec apud hunc, nec apud illum inveniuntur, Minucii fragmentis, parti-

---

16) (VI. 1. *Quod vere Christus sit et quomodo per ipsum salus venerit sic est ordo, sic ratio.* Vide cetera ad 49 D F. 5. *Huius igitur indulgentiae gratiaeque disciplinaeque arbiter et magister Sermo et Filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro illuminator et deductor humani generis praedicabatur.* 6. *Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia eius et gloria, hic in virginem delabitur, carnem spiritu s. induitur.* 7. *Deus cum homine miscetur, hic Deus noster; hic Christus est, qui mediator suorum hominem induit quem perducat ad Patrem. Quod homo est, esse Christus voluit, ut et homo possit esse quod Christus est.* 8. *Sciebant et Iudaei Christum esse venturum; nam hic illis semper prophetis admonentibus adnuntiabatur, sed significato duplici eius adventu, uno qui exercitio et exemplo hominis fungeretur, altero qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum qui in passione praecessit occultus, unum tantum credunt qui erit in potestate manifestus.* 9. *Quod autem hoc Iudaeorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit: sic erant sapientiae et intelligentiae caecitate mutati, ut qui vita indigni essent, haberent vitam ante oculos nec viderent.* VII. 1. *Itaque cum Christus Iesus, secundum a prophetis ante praedicta, verbo et vocis imperio daemonia de hominibus excuteret, paralyticos restringeret, leprosos purgaret, illuminaret caecos, claudis gressum daret, mortuos rursus animaret, cogeret sibi elementa famulari, servire ventos, maria obedire, inferos cedere: Iudaei qui illum rursus crediderant hominem de humilitate carnis et corporis, existimabant magum de licentia potestatis.* 2. *Hunc magistri eorum atque primores, hoc est, quos et doctrina ille et sapientia revincebat, accensa ira et indignatione provocata, postremo detentum, Pontio Pilato qui tum ex parte Romana Syriam procurabat, tradiderunt, crucem eius et mortem suffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes.* 3. *Hoc eos facturos et ipse praedixerat et prophetarum omnium testimonium sic ante praecesserat, oportere illum pati, non ut sentiret (tantum) mortem, sed ut vinceret; et quum passus est, ad superos denuo regredi, ut vim divinae maiestatis ostenderet.* 4. *Fidem itaque rerum cursus implevit, nam et crucifixus, praevento carnificis officio, spiritum sponte dimisit, et die tertio rursus a mortuis sponte surrexit.* 5. *Adparuit discipulis talis ut fuerat: agnoscendum se videntibus praebuit, simul iunctis, et substantiae corporalis firmitate conspicuus, ad dies XL remoratus est, ut de eo ad praecepta vitalia instrui possent et discerent quae docerent.* 6. *Tunc in caelum circumfusa nube sublatus est, ut hominem quem dilexit, quem induit, quem a morte protexit, ad Patrem victor imponeret, iam venturus e caelo ad poenam diaboli, et ad censuram generis humani, ultoris vigore et*

cula *ceterum* epitomatoris ex more coniunctis inserta [17]). Cuius centonis brevitas quae totum Octavium, librum minime profusum ad vigesimam fere partem redegit, non comparanda est cum brevitate ea, quae Minucium a Tertulliano distinguit, qui quamquam tertia ex parte illum excedat verborum multitudine, re tamen ipsa non multo plura quamquam diversa dixit, atque ea tantum quae posteriori tempori adscribenda sunt. Quare de

---

iudicis potestate; per orbem vero discipuli, magistro et Deo monente, diffusi praecepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, caecos et ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. 7. *Ac ne esset probatio minus solida et de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa poenarum genera tentantur.* 8. *Dolor qui veritatis testis est admovetur ut Christus, Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum praeconio vocis, sed et passionis testimonio praedicaretur.* 9. *Hunc igitur, comitamur, hunc sequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem, salutis auctorem, caelum pariter et Patrem quaerentibus et credentibus pollicentem.* 10 *Quod est Christus erimus Christiani, si Christum fuerimus secuti.*) Cf. Hieron. ad Pammachium et Oceanum. *Et beatus Cyprianus Tertulliano magistro utitur, ut eius scripta probant.*

17) I. 3 a) *Et videamus an stet haec apud singulos ratio. Melicertes et Leucothea praecipitantur in maria et fiunt postmodo maris numina.* — 5 b) *et mensis Ianuarius institutus est. Ipse bifrons exprimitur, quod in medio constitutus, annum incipientem pariter et recedentem spectare videatur.* — II. 5 b) *quem* (Consum) *deum fraudis velut consiliorum deum coli Romulus voluit postquam in raptum Sabinarum perfidia provenit.* — 7. *In tantum vero deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut sit apud illos et Viduus deus qui anima corpus viduet, qui quasi feralis et funebris intra muros non habetur, sed foris collocatur, at nihilominus quia extorris factus, damnatur potius Romana religio quam colitur.* 8. *Est et Scansus ab adscensibus dictus et Ferculus a foribus et a liminibus Limentinus et Cardea a cardinibus et ab orbitatibus Orbona.* — 10 a) *Plane sunt et apud Romanos et victi Penates quos Aeneas profugus advexit. Et est Venus multo hic turpius calva quam* — — III. 1 *Regna autem non merito occidunt, sed sorte variantur.* — — *Ita vicibus potestatum Romanis quoque ut et ceteris imperandi tempus obvenit.* — 7 *Horum autem omnium ratio est illa quae fallit et decipit et praestigiis caecantibus veritatem stultum et prodigum vulgus inducit.* — IV. 2 b) *Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur, eumque incomprehensibilem atque inaestimabilem confitetur.*

Tertulliano, si Minucium respicias, non valet quod de Minucio dici potest, argumentum et plenius et exactius pertractasse quam fecit Cyprianus atque idcirco posteriorem esse hunc et ex priore surripuisse, quae neque iusta semper est conclusio quum posterior scriptor si epitomator non est, ipse potius esse possit plenior et exactior.

VIII. *Minucii magnus cum Iustino* et ceteris apologetis graecis eius temporis, tum ratione docendi, tum argumentandi [18]) et calumniarum *consensus* ex quo eos circa eadem tempora et vixisse et scripsisse colligit Daniel van Hoven in ep. ad Gerh. Meermann, Lindneri editioni adiecta.

IX. E *septem Lactantii*, *Hieronymi et Eucherii* locis quae sola antiquitatis de Minucio testimonia exstant, *colligi potius potest Minucium Tertulliano maiorem esse* quam minorem.

Nam si in catalogo virorum illustrium (v. not. 1) ab *Hieronymo* Minucius quintus post Tertullianum censetur atque ideo inter eos qui Septimii Severi aetati proximi fuerunt, ab iis qui ex hoc testimonio Minucii aetatem effecerunt, numeratur: — eodem in catalogo Papias quoque post Polycarpum nominatur. Irenaeus qui sub Commodo vixisse dicitur, post Victorem qui sub Severo vixit, — Rhodon, aequalis Commodo et Severo post Pantaenum qui sub Severo et Caracalla claruit, — Miltiades qui M. Antonini et Commodi temporibus adscribitur, post Clementem A. — Heraclitus denique, Maximus et Candidus, sub Commodo et Severo Impp. post Theophilum, Bacchylum et Polycratem, qui tamen Severo solo imperante vixerunt, secundum eundem ca-

18) Excepta tamen illa quam supra notavimus argumentandi ratione potius rhetorica et historica quam philosophica; haec Minucio cum patribus Latinis communis est, ut qui non tam in philosophia quam in ICtorum et Rhetorum praeceptis discendis docendisque operam posuerant (Meier, p. 39).

Sed iam ad notam 8) notatus est ille Minucii cum graecis patribus in philosophorum sententiis verioribus a revelatione divina, sive a Iudaeorum libris sacris derivandis consensus.

talogum, sicut Apion, Sextus, Arabianus et Iudas, chronographi qui postea laudantur. Minucius autem quibus sub Impp. vixerit, non dicitur. Gaius, qui post eum ab Hieronymo laudatur, sub Septimii filio claruit, atque Beryllus demum sub Alexandro vixisse censetur; at post Beryllum nominatur Hippolytus qui usque ad primum modo eius principis annum vixit. *Secundum Hieronymi* igitur *catalogum Minucius Alexandri Severi aetati neutiquam adscribi potest*, sed potius Septimii, quamquam ob eius catalogi in observanda temporum ratione dubiam fidem priori etiam aetati convenire poterit scriptor noster.

In secundo Hieronymi loco [19]) Tertullianus quidem et Cyprianus ante Minucium laudantur, sed et Lactantius atque Hilarius.

Tertius locus [20]) Tertullianum quidem denuo ante Minucium nominat, sed etiam Arnobium atque Lactantium ante Cyprianum, sicut Origenem ante Miltiadem.

In quarto Hieronymi loco [21]) Tertullianus atque Cyprianus ille qui in loco antecedente Minucium subsecutus erat, iterum ante eum recensentur, sed in eodem loco Victorinus ante Lactantium et Theophrastus ante Xenophontem et Aristotelem nominantur.

Eucherius [22]) denique episcopus Lugdunensis Lactantium ante Minucium affert.

---

19) Epitaph. Nepotiani ep. LX. *Illud, aiebat, Tertulliani, istud Cypriani, hoc Lactantii, illud Hilarii est. Sic Minucius Felix, ita Victorinus, in hunc modum est locutus Arnobius.*

20) Ad Magnum LXX. *M. F., causidicus Romani fori, in libro cui titulus Octavius est, et in altero contra Mathematicos, si tamen inscriptio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum?*

21) Apol. ad Pammachium pro libris suis adv. Iovinianum ep. XLVIII. *Taceo de latinis scriptoribus, Tertulliano, Cypriano, Minucio, Victorino, Lactantio, Hilario.*

22) Ad Valerian. p. 51. Bibl. PP. V. p. 771. *Et quando clarissimos facundia, Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Iohannem Ambrosium ex illo volumine numerositatis evolvam?*

Solus restat *Lactantius* qui [23]) Minucium inter eos, qui Christianos latino sermone defenderit, primum nominat, Tertullianum et Cyprianum vero secundum et tertium. *Solus* igitur hic *temporum rationem observasse dici poterit.*

Accedit quod *locus* Minucianus qui in altero Lactantii testimonio [24]) legitur quamvis Tertullianeo loco maxime similis sit, tamen *non e Tertulliano laudatur sed e Minucio.* Quod *Rigaltius* ceterique primatus Tertulliani defensores ita interpretari coguntur, *Lactantium Tertulliani apologeticum non legisse quum institutiones suas scriberet.* Sed adnotat Davisius: *Fallitur V. D.; apologeticon enim Tertulliani diserte laudat Inst. V. 4. nec alio respicit eiusdem libri I. 23.*

Quare Minucius neutiquam cum *Gutherio* (de iure manium p. 495) referendus est ad *Diocletiani saeculum*, quo, ut van Hoven observat, omnes illae calumniae de monstris cultis, infantibus devoratis, conviviis incestis iamdudum erant dilutae, et doctrinae ratione a gentibus impugnabantur Christiani neque iam coniurationum tantum et nocturnorum sodalitiorum causa quae ob solam religionem instituta esse saeculo secundo nemo in comperto habebat.

Neque magis cum *Sabellico* [25]) et *Io. Trithe-*

---

23) Inst. 5. I. 22. *M. F. non ignobilis inter causidicos loci fuit. Huius liber cui Octavio titulus est, declarat quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.*

24) Inst. 1. XI. *M. F. in eo libro qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est: Saturnum, cum fugatus esset a filio, in Italiamque venisset, Caeli filium dictum, quod soleamus eos quorum virtutem miremur aut qui repentino advenerint, de caelo cecidisse dicere; terrae autem quod ignotis parentibus natos, terrae filios nominemus.*

25) Ennead. VII. 6. T. II. col. 351. *Claruit sub Urbano Tryphon quem Origenes docuit, M. F. auctor causarum insignis cuius Lactantius meminit, dialogum scripsit de christiana et ethnica religione. Scripsit et contra Mathematicos.* Hieronymi catalogus similiter Tryphonem ante Minucium laudat; sicut et Platinae vita pontificum p. 25. Col. 1574. *M. Aurelio An-*

mio [26]), abbate Spanheimensi, qui Hieronymi de Minucio in catalogo locum exscribentes, temporum exactum ordinem in eo invenire crediderunt, et cum plerisque aliis qui illos sine examine secuti sunt, a. CCXXX vixisse dicemus Minucium, *Cypriano* quidem *antiquiorem*, sed *Tertulliano supparem*.

Ad veritatem magis accedere videntur *Caveus* (hist. lit. I. 48), qui Minucium ad a. CCXX refert, *Rivetus* (Critica s.) qui a. CCXI. *Tennemann* (Gesch. d. Philos. VII. 337) qui a. CCII. *Philippus Labbeus* denique qui *initio saeculi tertii vel sub finem praecedentis* Minucium vixisse dicit.

Sed maxime verisimilis est *Blondellii, Dallei et Danielis van Hoven* opinio qui scriptorem nostrum *post secundi saeculi dimidium* scripsisse dicunt hunc dialogum, quamvis *Hadriani* quoque ad tempora, ante quem dialogus scriptus esse non potest ob Frontonem Cirtensem qui eius principis tempore demum claruit, laudatum, Octavius referri possit, quum apud Minucium nihil sit de Iudaeis e terra patria quam nec advenarum iure iis salutare concedatur, pulsis, sicut apud Tertullianum C. 21 et apud ipsum Cyprianum VI. 2 — 4 qui h. l. non Minucium exscripsit. Sed haec ultima Iudaeorum expulsio quae a Müntero [27]) ad a. CXXXVI. re-

---

tonino Imp. fuit. (Urbanus) *a Chr. 226. Huius temporibus Tryphonem Origenis auditorem fuisse constat. — M. itidem F. insignis tum Romae causidicus dialogum scripsit quo Christianum et Ethnicum disputantes inducit. Scripsit et contra Mathematicos; etiam Lactantius meminit. — Sedit annos IV, menses X, dies XII.*

26) De ecclesiasticis scriptoribus f. 195. *M. F. causidicus, patria Romanus, vir in saecularibus literis eruditissimus et in divinis lectionibus studiosus; ingenio excellens et disertus eloquio, scripsit latino sermone quaedam praeclara opuscula, quibus memoriam suam posteris commendavit, e quibus exstat dialogus inter Christianum et Haereticum* (sic!) *qui Octavius inscribitur et librum unum* (sic!) *de Fato.* (Cf. autem Erasmi Scholia ad Epitaph. Nepotiani: *Huius* (Minucii) *nunc nihil exstat.*) *Claruit sub Alexandro Imp. A. D. CCXXX.*

27) Der jüdische Krieg unter den Kaisern Trajan und Hadrian.

fertur, a Minucio sciri quidem poterat et tamen non afferri, quum de Iudaeis omnino multo pauciora habeat quam Tertullianus, quem ideo sicut et de Christo Cyprianus in fine libelli sui exscripsit nec amplius Minucium.

Altona, 1821. p. 80 secundum Eus. Chron. ad a. Hadriani XIX. Ἰουδαῖοι κακῶς ἀπήλλαξαν καὶ ὁ πρὸς αὐτοὺς πόλεμος πέρας ἔσχεν. ἔνθεν εἴργονται πάντη τῆς πόλεως ἐπιβαίνειν. Hier. in Dav. 9. *Tres autem anni et sex menses sub Hadriano supputantur, quando Ierusalem omnino subversa est et Iudaeorum gens catervatim caesa ita ut Iudaeae finibus pelleretur.* Cf. Iust. ap. I. 47. φυλάσσεται (Ἱερουσαλὴμ) ὑφ᾽ ὑμῶν ὅπως μηδεὶς ἐν αὐτῇ γίνηται καὶ θάνατος τοῦ καταλαβομένου Ἰουδαίου εἰσιόντος ὥρισται. c. *Tryph.* 16. μηδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐπιβαίνῃ εἰς Ἱερουσαλὴμ. Aristo Pellaeus ap. Eus. H. E IV. 6. — Sanhedrin Tract. Chelek ap. Martini Pug. Fid. p. 239. *Tribus annis et dimidio obsedit Hadrianus Bitter.* Capta est a. 135 mense Augusto (Schalschelet Hakkabala ap. Ott. hist. doctor. Misnicor. in Wolfii bibl. hebr. IV. p. 417.)

P. S. Si quos etiamnunc errores, benigne lector, offendes, iisdem quaeso quibus primi Octavii nostri editores excusatos se voluerunt, rationibus me excusa.

Vale interim et fave labori meo, si quis fructus ex eo tibi provenerit. Scripsi Lutetiae Parisiorum festo Nativitatis MDCCCXXXIII.

M. MINUCII FELICIS

OCTAVIUS.

Pag. 1 Cogitanti mihi et cum animo meo Octavi boni et C. I.
D fidelis||simi contubernalis memoriam recensenti tanta dul-|| 1.
cedo et adfectio hominis inhaesit, ut ipse quodammodo||
mihi viderer in praeterita redire, non ea, quae iam
E trans||acta et decursa sunt, recordatione revocare. Ita 2.
eius|| contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum||
pectori meo ac paene intimis sensibus inplicata est.||
Nec inmerito discedens vir eximius et sanctus inmen-|| 3.
sum sui desiderium nobis reliquit, utpote cum et ipse
F tanto|| nostri semper amore flagraverit, ut et in ludicris
et se||riis pari mecum voluntate concineret eadem velle||
vel nolle; crederes unam mentem in duobus fuisse||
A divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in
p. 2 erroribus;|| et cum, discussa caligine, de tenebrarum
profundo in lucem|| sapientiae et veritatis emergerem, non
respuit comitem, sed||, quod est gloriosius, praecucurrit. 5.

CODICES. F) mecum pari C. eadem vellet vel nollet A.
A) sed' sed quod B; praecurrit A;

EDITIONUM ET VIRORUM DOCTORUM CONIECTURAE.
D) tantum dulcedo. *Wopk.*
E) decedens XII. XVII.
F) et in seriis. *Heum.*; crederes *Wopk.* concineret et eadem vel vellet vel nollet. *Heum.*, vellet vel nollet. I — VII², XI. XV.
A) Sic solus in amoribus ipsi, socius in erroribus cum *Heum.* Sic socius in amoribus ipse, socius. *Scheff.* non deseruit com. *Crus.* praecurrit I — IV. (Sed iam M. marginalia Ursini: praecucurrit).

B Itaque cum per uni‖versam convictus nostri et familiari-‖
tatis aetatem mea co‖gitatio volveretur, in illo praecipue
sermone eius men‖tis meae resedit intentio, quo Caeci-
lium superstitio‖sis vanitatibus etiamnunc inhaerentem
disputatione‖ gravissima ad veram religionem reformavit. II.
C Nam ne‖gotii et visendi mei gratia Romam contenderat,
re‖licta domo, coniuge, liberis, et, quod est in liberis
amabilius, ‖ adhuc annis innocentibus et adhuc dimidiata
verba temp‖tantibus, loquellam ipso offensantis linguae
fragmi‖ne dulciorem. Quo in adventu eius non possum 2.
D ex‖primere sermonibus quanto quamque inpatienti gau-
dio‖ exultaverim, cum augeret maxime laetitiam meam‖
amicissimi hominis inopinata praesentia. Igitur post‖ 3.
unum et alterum diem, cum iam et aviditatem desiderii‖
frequens adsiduitatis usus inplesset et, quae per absen-‖
E tiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alter‖na
conperissemus, placuit Hostiam petere amoenissimam‖
civitatem, quod esset corpori meo siccandis humori-
bus‖ de marinis lavacris blanda et adposita curatio; 4.
sane‖ et ad vindemiam feriae iudiciariam curam rela-
F xave‖rant: nam id temporis post aestivam diem in tem-
peri‖em semet autumnitas dirigebat. Itaque cum diluculo 5.
ad‖ mare inambulando litore pergeremus, ut et aura‖

CODD. B) quod Caecilium B. E) Ostiam C.

EDD. B) etiamnum II. III. etiam tum. IVM. VI[1]. VI[2]. XI. relig. revocavit *Crus.*
C) et quod est amabilius, liberis adhuc innoc. *Heum.* adhuc innocentibus IVM. loquela — dulciore IVM — VI[2]. XI. *Meurs.*
D) impotenti gaudio *Heum.*
E) Ostiam II — XV; quoad esset. *Barth*; corporis mei. *Heum.* ob vindemiam *Heum.*
F) aut umni aestus *Rhoer.* semet autumni aestas remittebat. *Crus.* litori II. III. VI[1]. XI. *Heum.* ut aura. *Heum.*

A adspirans leniter membra vegetaret, et cum eximia vo-
p. 3 luptate|| molli vestigio cedens arena subsideret: Caecilius
simulacro|| Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus
solet, manum|| ori admovens osculum labiis pressit. III.
B Tunc Octavius || ait: Non boni viri est, Marce frater,
hominem domi forisque || lateri tuo inhaerentem, sic in
hac inperitiae vulgaris cae||citate deserere, ut tam lucu-
lento die in lapides eum patiaris || inpingere, effigiatos
sane et unctos et coronatos, cum scias|| huius erroris non
C minorem ad te quam ad ipsum infamiam || redundare. 2.
Cum hoc sermone eius medium spatium|| civitatis emensi
iam liberum litus tenebamus. Ibi arenas|| extimas, velut
sterneret ambulacro, perfundens lenis|| unda tendebat, et
ut semper mare, etiam positis flatibus,|| inquietum est,
D etsi non canis spumosisque fluctibus exibat|| ad terram,
tamen crispis torosisque ibidem erroribus|| delectati per-
quam sumus, cum in ipso aequoris limine|| plantas tin-
gueremus, quod vicissim nunc adpulsum|| nostris pedibus
adluderet, fluctus nunc relabens ac ves||tigia retrahens, in 3.

CODD. A) inspirans C. voluntate A B. (simulachro A.)

EDD. A) vegetaret cum ex. v. et m. v. *Barth.* mollis. IV. MV. VI^{2}. XII. *Cleric.* (*bibl.* *XXIV.* *p.* 124) impressit. IV. M. V. VI^{1}. VI^{2}. XI. XV. *Dalecamp* (*in margine exemplaris editionis principis in bibliotheca Regia Lutetiae asservati*).

C) tundebat. IV. M. V. VI^{2}. medium spatium emensi XII^{2}. spatium itineris *Heum.* sp. viae et itineris. *Menck.* et. si non canis sp. fl. aestuat, terram tamen crispis tortuosisque lambit; delectati *Heum.* alluderet, nunc — retrahens fluctus in sese r. XII^{2}. appulsim — in *Barth.*

D) adpulsus. III. allideret. IV. M. XII^{1}. (in notis.) alluderet fluctu XIII.

E sese resorberet. Sensim itaque tran||quilleque progressi,
oram curvi molliter litoris, iter fabu||lis fallentibus, lege-
bamus; hae fabulae erant Octavi disse||rentis de naviga-
tione narratio. Sed ubi eundi spatium|| satis iustum cum 4.
sermone consumpsimus, eandem emen||si viam rursus ver-
F sis vestigiis terebamus, et cum ad id|| loci ventum est, ubi
subductae naviculae substratis robo||ribus a terrena labe
suspensae quiescebant; pueros vi||demus certatim ge-
A stientes testarum in mare iaculationibus|| ludere. Is lusus 5.
p. 4 est, testam teretem iactatione fluctuum|| levigatam legere
de litore; eam testam plano situ|| digitis conpraehensam,
inclinem ipsum atque humilem quan||tum potest super un-
B das inrotare: ut illud iaculum vel|| dorsum maris raderet
vel enataret, dum leni in||petu labitur, vel, summis
fluctibus tonsis, emicaret, emer||geret, dum adsiduo saltu 6.
sublevatur. Is se in pueris vic||torem ferebat, cuius testa
et procurreret longius et|| frequentius exsiliret. Igitur IV.
C cum omnes hac specta||culi voluptate caperemur, Caeci-
lius nihil intendere|| neque de contentione ridere, sed
tacens, anxius, segre||gatus, dolore nescio quid vultu
fatebatur. Cui ego: || Quid hoc est rei? cur non ag- 2.
nosco, Caecili, alacritatem|| tuam illam? et illam oculo-

CODD. E) orem (corr. in oram) B.
B) esiliret A.
C) dolere C? etiam oculorum C.

A) voluptate vestigio. *Scheff.* superstitiose. *Heum.* all. furtim. *Crus.* superstitiosius *Menck.*

E) eandem viam. *Heum.*

B) emicaret et mergeret IVM. emicaret dum V — VI². XI. resiliret; II. III. innataret *Wopken. Heum.* raderet nec enataret XII². raderet, enataret XV.

C) doloris. *Heum.* *dolere.* Edd. praeter tres primas VII². et XIII.; alacritatem tuam², cur illam V. VI¹. VI². XI. hilaritatem? Tum. *Heum.*

D rum etiam in seriis hilarita||tem requiro? Tum ille: Iam- 3.
dudum me Octavii nostri|| acriter angit et remordet ora-
tio, qua in te invectus|| obiurgavit neglegentiae, ut me
dissimulanter gravi||us argueret inscientiae. Itaque pro-
grediar ulteri||us; de toto et integro mihi cum Octavio 4.
E res est. Si placet,|| ut, ipsius sectae homo, cum eo dispu-
tem, iam profecto|| intelleget facilius esse in contuberna-
libus disputare, || quam conserere sapientiam. Modo in
istis ad tutelam || balnearum iactis et in altum procurren-
tibus petrarum|| obicibus residamus, ut et requiescere de
F itinere|| possimus et intentius disputare; et cum dicto eius 5.
ad||sedimus, ita ut me, ex tribus medium, lateris ambi-
tione protegerent; nec hoc obsequi fuit aut ordinis aut||
A honoris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat||
p. 5 aut faciat, sed ut arbiter et utrisque proximus aures da-
rem,|| et disceptantes duos medius segregarem. Tum sic
Caecili||us exorsus est. — Quamquam tibi, Marce frater, V.

CODD. D) toto et integro B.
E) contubernalib. B. (in sapientiam B recentiore manu superscriptum est *u*;).

A) Tunc C (utrique?).

EDD. E) disputem, in istis — disputare. Iam profecto intelliget, facilius esse in contubernalibus disserere quam disputare sapientium modo. *Heum.* quam conserere sapienti manum VII 2. Sapientium modo. In. VIII 1 — XIII. XVII. Sapientium modo. Modo in. XV. ut de ipsius secta hodie cum eo disputem. *Heum.*
F) fuit (aut ordinis) aut., V. VI 1. VI 2. XI.

A) utrique. VIII. IX. XI — XIII. XVII. discrepantes. Oxon. id de quo. *Heum.* iudicii *Heum.*

B de quo cum||maxime quaerimus non sit ambiguum, ut pote cum,|| diligenter in utroque vivendi genere versatus, repu||diaris alterum, * conprobaris: inpraesentiarum tamen|| ita tibi informandus est animus, ut libram teneas aequis||simi iudicis, nec in alteram partem propensus in-
C cumbas, ne non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam|| ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde 2.
si mihi quasi|| novus aliqui et quasi ignarus partis utriusque consi||das, nullum negotium est patefacere, omnia in rebus|| humanis dubia, incerta, suspensa, magisque omnia
D veri||similia quam vera. Quo magis mirum est nonnul-|| 3.
los taedio investigandae penitus veritatis cuilibet|| opinioni temere succumbere, quam in explorando|| pertinaci diligentia perseverare. Itaque indignandum || 4.
omnibus, indolescendum est, audere quosdam, et||
E hoc studiorum rudes, litterarum profanos, expertes|| artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa|| rerum ac maiestate decernere, de qua tot omnibus||

CODD. B) rep. alterum, alterum conprobaris A.
C) incumbas non C; sententia extius B; aliquis A (C?).
D) (indolescendumque C?) audire A.
E) horum studiorum A. rude B C quo (corr. qua) B.

EDD. B) utpote qui dil. IV (M.) V. VI¹. VI².; in praesentia rerum IX. de quo maxime XV. rep. alterum, *alterum* conpr. *Edd. omnes exc.* I.
C) aliquis *Edd.* praeter XVII. — confidas *Oxon.* IX. consistas. *Crus.* magisque verisimilia. V. VI¹. XI. *XIII.*
D) Quo *minus.* IVM. V. VI¹. VI². IX. XI—XIII. XV. XVII, potius ver. IV. M. temere potius succ. V. VI¹. VI². IX. XI. XIII; exploranda IV. M. indignandum, immo ind. V. VI¹. VI²; indignandum omnibus indolescendumque est. VIII—XI. XIII. XV. XVIII. audire I—IV. VII¹.
E) de summa rerum maiestate *Heum.* totis omnib. *Wopken.* post tot omnis saeculi sectarum inquisitionem. *Heum.*

saeculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa||
philosophia deliberat. Nec inmerito, cum tantum|| 5.
F absit ab exploratione divina humana mediocritas,||
ut neque quae supra nos caelo suspensa sublata sunt,
neque|| quae infra terram profunda demersa sunt, aut
A scire|| sit datum, aut scrutari permissum, aut stuprare
p. 6 religio||sum; et beati satis satisque prudentes iure vi-
deamur,|| si secundum illud vetus sapientis oraculum nos-
met ipsos|| familiarius noverimus. Sed quatenus indul- 6.
B gentes in||sano atque inepto labori ultra humilitatis
nostrae terminos|| evagamur, et in terram proiecti cae-
lum ipsum et ipsa|| sidera audaci cupiditate transcendi-
mus; vel hunc er||rorem saltem non vanis et formidolo-
sis opinionibus|| inplicemus. Sint principio omnium se- 7.
C mina natura|| in se coeunte densata, quis hic auctor deus?
Sint fortui||tis concursionibus totius mundi membra coa-
lita, diges||ta, formata, quis deus machinator? Sidera

CODD. A) ut scrutare B. stuprari ABC. religiosum, beati A. B) inplicamus. Sint principia A.

EDD. E) horum I. VII. hos. III. V. VI[1]. VI[2]. XI. *nisi* sord. IV. M. V. VI[1]. VI[2]. tot saeculis. V. VI[1]. VI[2]. tot omnibus testulis *Crus.*

F) ab expl. rerum divinarum. *Heum.* suspensa sublimata sunt. V. VI[2]. XI. demersa aut. IV. M. artium etiam nisi sord. XV.

A) stuprari religiosum, beati I. IV. VII[1]. VII[2]. scitari permissum aut scrutari religiosum, beati. II. III; sciscitari religiosum et beati. IVM. V. VI[1]. VI[2]. XI. ruspari relig. *Scaliger.* superare *Vonck.* curare *Rhoer.* vetus sapientes oraculum. *Io. Iensius.*

B) inplicamus I — IV. VII. inpleamus. v. inplicemus. Sint omnium IV. M; principia I — IV. VII[1]. sint (principia) omnium. V. VI[1]. principiorum semina VI[2].

C) quis his auct. *Heum.*

licet‖ ignis accenderit, et caelum licet sua materia sus-pen‖derit; licet terram fundaverit pondere, et mare‖
D licet influxerit e liquore: unde haec religio? unde‖
formido? quae superstitio est? Homo et animal‖ 8.
omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elemen-‖torum ut voluntaria concretio est, in quae rursum‖ homo et animal omne dividitur, solvitur, dissipatur,‖
E ita in fontem refluunt et in semet omnia revolvun-‖tur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore. Sic, con- 9.
gre‖gatis ignium seminibus, soles alios atque alios sem‖per splendere; sic, exhalatis terrae vaporibus, nebulas‖ semper adolescere, quibus densatis coactis-
F que nubes‖ altius surgere, iisdem labentibus pluvias fluere‖, flare ventos, grandines increpare, vel nimbis con‖lidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina‖
A praemicare: adeo passim cadunt, montes inruunt, ar-‖
p. 7 boribus incurrunt, sine dilectu tangunt loca sacra‖ et profana, homines noxios feriunt et saepe religiosos.‖
Quid tempestates loquar varias et incertas? Quibus 10.

CODD. D) concretio B. E) soles alios atque atque alios. B. F) fulgora B.
A) delectu A (C?).

EDD. C) (levissima materia V.); pondus. IV. M. V. VI¹. VI². XI. fundaverint pondera: VIII¹. X. XII. si fundaverit pondere. *Barth.* terram suum f. pondus. *Heum.* influxerit liquor: VIII—X. XII; eliquor (VIII) XI. *confluxerit* e liquore *Heum. Menck.* ad Tib. IV. 20.

D) atque s. est *Heum.* inspiratur et alitur. IV. M. V. VI¹. VI². XI; elementorum *id* II—IV. VI². (XII¹) inspiratur et tollitur. XV. fortuita concr. *Heum.* resolvitur. Heum.

E) nec indice *Vonck.*

F) labantibus. II. III. XI; pubibus coll. XI². atque his densatis. *Heum.* nec auspice nec auct. *Heum.*

A) praecipitare *Crus.* promicare. *Heusinger.* atque ea passim *Heum.* homines non modo noxios feriunt sed saepe religiosos. *Heum.* ac incertas XV. diruunt IV. M. delectu: *Edd.*; saepe et religiosos. III. V. VI¹. VI². XI. XV.

B nullo‖ ordine vel examine rerum omnium impetus volu-‖
tatur; in naufragiis bonorum malorumque fata mixta,‖
merita confusa; in incendiis interitum convenire inson-‖
tium nocentiumque, et cum tabe pestifera caeli tractus‖
inficitur, sine discrimine omnes deperire, et cum‖
C belli ardore saevitur, meliores potius occumbere.‖
In pace etiam non tantum aequatur nequitia me-‖ 11.
lioribus, sed et colitur, ut in pluribus nescias utrum
sit‖ eorum detestanda pravitas an optanda felicitas.‖
Quod si mundus divina providentia et alicuius nu-‖ 12.
D minis auctoritate regeretur, numquam merere‖tur
Phalaris et Dionysius regnum, numquam Rutilius‖
et Camillus exilium, numquam Socrates venenum.‖
Ecce arbusta frugifera, ecce iam seges cana, iam temu- 13.
lenta‖ vindemia imbri corrumpitur, grandine caeditur;
E adeo‖ aut incerta nobis veritas occultatur et premitur,‖
aut quod magis credendum est variis et lubricis casibus‖
soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut‖ 14.
fortuna certa aut incerta natura sit, quanto venera-‖
bilius ac melius antistites veritatis maiorum excipe-‖
F re disciplinam, religiones traditas colere, deos quos‖
a parentibus ante inbutus es timere, quam nosse famili-‖
arius, adorare, nec de numinibus ferre sententiam‖

CODD. B) erita (merita) B. E) adeo ut incerta A. F) existimere A. estimere B. quam cognosse B.

EDD. B) vel discrimine *Heum.* interitum constat evenire *Heum.*
C) cum belli ardor saevit *Heum.* nequitia sed attollitur VI[2]. sed praeponitur XII[2]. in pace etiam in tantum — sed ita colitur v. et colitur *Wopkens.*
D) iam cana seges *Heum.*
E) antistitem V. VI[1]. VI[2]. IX. XII. XIII. XV. XVII.
F) imbutus existimare quam cognosse III. IV. VII[1]. cognosse VII[2].

A sed prioribus credere, qui adhuc rudi saeculo in ipsius‖
p. 8 mundi natalibus meruerunt deos vel faciles habere‖
vel reges. Inde adeo per universa imperia, provincias,‖ VI.
oppida videmus singulos sacrorum ritus gentiles‖ ha-
B bere et deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem,‖
Phrygas Matrem, Epidaurios Aesculapium, Chaldaeos‖
Belum, Astarten Syros, Dianam Taurios, Gallos Mer-
curium, universa Romanos. Sic eorum potestas‖ 2.
et auctoritas totius orbis ambitus occupavit; sic in-‖
C perium suum ultra Solis vias et ipsius Oceani limites‖
propagavit, dum exercent in armis virtutem reli‖gio-
sam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus,‖
castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacer-‖
dotum, dum obsessi et citra solum Capitolium capti‖ 3.
D colunt deos, quos alius iam sprevisset iratos; et per
Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam‖
pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati;‖
dum capti in hostilibus moenibus adhuc ferociente‖
victoria numina victa venerantur; dum undique hos-‖

CODD. A) quia adhuc A; gentilos C. B) et Eleusinios B. martem A. epidaurias (os) C. D) captis in h. A C (sed in C recentiore atramento scriptum est s.)

EDD. A) quia I. IV. VII¹. VII². ipsis II. III. V—VI². XI. XIII. XV. deos vel patres *Perizon.* socios vel familiares: *Scheff.* deos vel cives *Heum.* ut Henneos Cererem XIII.

B) martem VIII¹; magnam matrem II — VI². XI. Laurentius Barrensis; Tauricos. Pithoeus. I. C. sive Io. Passeratius Aricassinus (in marginalibus ad exemplar editionis principis in bibliotheca Regia Lutetiae asservatum MSis, 1694 descriptis a Dismares I. Cto.) IV. M. VI². Tauros III. IV. M. V. VI¹. XI. XV.

C) propagarunt *Heum.*

D) iratus III. IV. M — VI². XI; captis in h. I — III. VII²; captis host. IX; captis vi host. XII. vi hostili *Heum.*

E pites deos quaerunt et suos faciunt; dum aras ex-||
truunt etiam ignotis numinibus et manibus.

Sic dum universarum gentium sacra suscipiunt,
etiam|| regna meruerunt. Hinc perpetuus venerationis 4.
tenor|| mansit, qui longa aetate non infringitur sed au-
F ge||tur; quippe antiquitas cerimoniis atque fanis tantum
sanctitatis tribuere consuevit, quantum adstruxe-|| VII.
rit vetustatis. Nec tamen temere, ausim enim interim||
A et ipse concedere, et sic melius errare, maiores nos-||
p. 9 tri aut observandis auguriis aut extis consulendis aut||
instituendis sacris aut delubris dedicandis operam nava-||
verunt. Specta de libris memoriam; iam eos depraehen-|| 2.
B des initiasse ritus omnium religionum, vel ut remunera-||
retur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens||
ira, aut ut iam tumens et saeviens placaretur. Testis
ma||ter + dea, quae adventu suo et probavit matronae ca-
sti||tatem et urbem metu hostili liberavit. Testes eques-|| 3.

CODD. E) dum etiam ignotis B C. merunt B C. hic A. F) abstruxerat A. Nec tamen ausim temere interim et ipse C.

A) ut observ. A B (? C). B) aut iam superscr. ut. B.

EDD. E) interdum etiam ign. num. et inanibus VII². *Heum.* dudum etiam ign. XIII. regna inierunt v. regnaverunt. *Meurs.* regna iverunt XIII. eis etiam regna meruerunt *Heum.* hic I — VII¹. XI. XV. maneat II. (regna merent XII¹.)

F) abstruxerat VI¹. adstruxerat II. M. adstruxerat vetustas *Heum.*

A) id ipse c. *Vonck.* concedere esse melius IV. M. memorias iam VII¹—X. XII¹. XVII. *Rhoer.* specta de libris: memoria iam XII². specta librorum memoriam *Gronov.* (Diatr. ad Stat.' 56) memoriae iam XIII. specta de his rebus m. *Wopkens.* inspice acta et libros memoriarum *Heum.*

B) mater Idaea IV. M. VI¹. VI². VII² — XV. XVII. mater deum II. III. V.

C trium fratrum in lacu sicut ostenderant statuae consecra-‖
tae, qui anhelis spumantibus equis atque fumantibus‖
de Perse victoriam eadem die qua fecerant nuncia-‖
verunt. Testis ludorum offensi Iovis de somno plebeii‖
hominis iteratio; et Deciorum devotio rata testis est.‖
D Testis et Curtius qui equitis sui vel mole vel honore
hia‖tum profundae voraginis coaequavit. Frequentius 4.
etiam,‖ quam volebamus, deorum praesentiam con-
tempta‖ auspicia contestata sunt: sic Allia nomen infau-
stum; sic‖ Claudi et Iuni non praelium in Poenos, sed
E ferale nau‖fragium est; et ut Trasimenus Romanorum
sanguine‖ et maior esset et decolor, sprevit auguria Fla-
minius;‖ et ut Parthos signa repetamus dirarum inpreca-
tiones‖ Crassus et meruit et inrisit. Omitto vetera quae‖ 5.
multa sunt, et de deorum natalibus, donis, muneribus;‖
F neglego carmina poetarum; praedicta etiam de ora-‖
culis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabu-‖
losa videatur. Intende templis ac delubris deorum‖

CODD. C) offensio iovis A B. offenso iove C. iterato A. et decuriorum B C. D) testis est et Curcius C. coequavit A B (C?). E) thrasymenus A B C.

EDD. C) sicut ostendunt IV. M. sicut se ostenderant IV. M — VI^2. XI. *Broukhus.* ad Prop. *Heum.* sicut ostenderant se *Barth.* (Adverss. XLIII. 25.) sicut ostensi erant *Iens.* se ut ostenderunt *Scheff.* anheli, spum. II — VI^1. VIII^1 — XIII. XVII. qua vicerant V — VI^2. *Meurs.* XI. eadem die nunciav. *Heum.* offensio Iovis I. IV. VII^2. offenso Iove II — VII^1. XI. offenso Iovis *Meurs.* somnio II — VII^1. *Meurs.* XI. iterato I. IV. rata. Testis et Curtius VIII^1 — X. XII^1. XVII.

D) (equi V.) onere hiatum V — VI^2. VII^2. XI. *Broukh.* Curtius qui eques sui olim devotione hiatum *Heum.* equitis sui vel onere vel honore *Vonck.*

E) et irrisit et meruit V. VI^2. signa reposcamus XV. a Parthis signa repetamus *Heus.* *Heum.* sunt de d. n. d. m. carmina p. *Heum.*

A quibus Romana civitas et protegitur et ornatur; magis||
p. 10 sunt augusta numinibus incolis, praesentibus, inquilinis,||
quam cultus insignibus et muneribus opulenta: inde adeo|| 6.
pleni et mixti deo vates futura praecerpunt, dant caute-
B lam|| periculis, morbis medellam, spem adflictis, opem
mise||ris, solacium calamitatibus, laboribus levamentum:
etiam|| per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus,
quos|| impie per diem negamus, nolumus, peieramus. Ita- VIII.
que|| cum omnium gentium de diis inmortalibus quamvis
C incerta|| sit vel ratio vel origo, maneat tamen firma con-
sensio, neminem fero tanta audacia tamque inreligiosa
nescio|| qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem
tam|| vetustam, * utilem, tam salubrem dissolvere aut
infirma||re nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenaeus, 2.
D vel|| qui prior Diagoras * Milesius * cui Atheon cognomen
ad||posuit antiquitas, qui uterque nullos deos adseveran-
do ti||morem omnem quo humanitas regitur venerationem-
que|| penitus sustulerunt: nunquam tamen in hac inpieta-
tis|| disciplina simulatae philosophiae nomine atque au-

CODD. A) cultu insignia A.
B) volumus A; dis superscr. i B.
D) diargoras B. diarrogas millesius C. diagoras melius A?

EDD. A) cultu insignia I — VII². XI. Inde Deo pleni *Heum.*
B) volumus VII¹. violamus II — VI²; negamus, eieramus (*I. Fr. Gronov.* obss. eccl. script. 7.) XII.
C) vel natio *Meurs.*; tam utilem: II — VI². VIII¹ — XV. Sic licet: II. III. X.
D) Melius Edd. nomine auctoritate VI².

E ctorita||te pollebunt. Cum Abderiten Protagoram Athe- 3
nienses viri consulte potius quam profane de divinitate
dispu||tantem, et expulerint suis finibus et in concione
eius scripta|| deusserint: quid homines, sustinebitis enim
me im||petum susceptae actionis liberius exerentem, ho-
F mines|| inquam deploratae, inlicitae ac desperatae factio-
nis gras||sari in deos non ingemiscendum est? qui de ultima 4.
faece|| collectis inperitioribus et mulieribus credulis sexus
A sui facilitate labentibus plebem profanae coniurationis in-||
p. 11 stituunt, quae nocturnis congregationibns et ieiuniis sol-||
lemnibus et inhumanis cibis, non sacro quodam sed pia-
culo|| foederantur; latebrosa et lucifugax natio, in publi-
B cum|| muta, in angulis garrula; templa ut busta despici-
unt, || deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri, si
fas est, sacerdotum; honores et purpuras despiciunt, ipsi
seminu||di. Pro, mira stultitia et incredibilis audacia! 5.
Spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt et

CODD. E) pitagoram B C. profane disputantem A. deriserint A.
F) inclitae A.

A) in publico A.
B) busta despiciunt miserentur miseris fas C. incredibili, eraso *s* B; incredibili A C.

EDD. E) pollebit XII². Athenienses inconsulte IV. M; Athenienses viri inconsulte V. VI¹. *Meurs.* XI. XV. *Heum.* profane disputantem I—IV. deriserint I—IV. exsequentem *Crusius* (Prob. crit. 11.)
F) inclitae I. VII¹. inclinatae II—IV. (incitae VIII.) incestae *Wopk.* incultae *Heum.* XIII. inscitiae—malitiae *Vonck.*

A) qui nocturnis *Heum.* ieiuniis olemnibus XIII. et humanis cibis XV.
B) busta [despiciunt], deos despuunt VIII². templa ut busta despuunt; deos rident et sacra miseri sacerdotum *Heum.* miserantur III—VI². XI. incredibili I—III. V. VII¹. VII². XI. XV.

C futura,|| et dum mori post mortem timent, interim mori
non ti||ment; ita illis pavorem * fallax spes solacia rediviva
blan||ditur. Ac iam ut fecundius nequiora proveniunt, IX.
ser||pentibus in dies perditis moribus, per universum or-
bem|| sacraria ista teterrima impiae coitionis adolescunt; 2.
D eru||enda prorsus haec et execranda consensio; occultis
se notis|| et insignibus noscunt et amant mutuo paene an-
tequam nó||verint; passim etiam inter eos velut quaedam
libidinum|| religio miscetur, ac se promisce adpellant fra-
tres et sorores, ut etiam non insolens stuprum interces-
E sione|| sacri nominis fiat incestum; ita eorum vana et de-
mens|| superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis nisi 3.
sub||sisteret veritas maxima et varia et honore praefanda||
sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimae pecudis|| 4.
caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione||
F venerari; digna et nata religio talibus moribus. Alii eos
fe||runt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et||
quasi parentis sui adorare naturam; nescio an falsa,||

CODD. C) pavore C. quadam C.
F) ali superscr. i — antistis B.

EDD. C) pavor et f. sp. solacio redivivo III—VII². IX. XI. pavorem f. s. solacio redivivo XV. (pavore f. s. solacia rediviva XII). pavorum f. s. *Vonck.* ita illis prava et fallax spes solacia ridicula blanditur *Wopk.* ita illis inter pavorem fallax spes solacii recidivi blanditur *Heum.* ita illius pavorem fallit fallax spes, solatia rediviva blanditur *Gruner.* sacra ista *Heum.*

D) eiicienda *Heum.* cruenta prorsus *Vonck.* inter eos quaedam VIII¹—X. (XII¹) XIII.

E) maxime nefaria et honore V — VI². XI. XV. *Wopk. Vonck.* maxima et valida *Burmann.* caput consecr. XII¹. *Cuper. Heum.*

F) digna sane talis religio talibus animalibus. *Heum.*

A certe occultis ac nocturnis sacris adposita suspicio; **et** 5.
p. 12 qui homi||nem summo supplicio pro facinore punitum **et** crucis ligna feralia eorum cerimonias fabulatur, **con**gruentia per||ditis sceleratisque tribuit altaria, **ut id** colant quod merentur.

B Iam de initiandis tirunculis fama tam detestanda quam|| 6.
nota est; infans farre contectus, ut decipiat incautos,|| adponitur ei qui sacris inbuatur; is infans a tirunculo, farris|| superficie quasi ad innoxios ictus provocato, caecis occul||tisque vulneribus occiditur; huius, pro nefas, siti-
C enter san||guinem lambunt; huius certatim membra dis-|| pertiunt; hac foederantur hostia; hac conscientia sceleris ad silentium|| mutuum pignerantur; haec sacra sacrilegiis omnibus tetriora.

Et de convivio notum est; passim omnes loquuntur; id 7.
etiam|| Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solemni
D die|| coeunt cum omnibus liberis, sororibus, matribus, se-
xus|| omnis homines et omnis aetatis; illic post multas epu- 8.
las,|| ubi convivium caluit, et incestae libidinis ebrietatis|| fervor exarsit, canis, qui candelabro nexus est, iactu|| offulae ultra spatium lineae, qua vinctus est, ad im||petum

---

CODD. A) et hominem A. fabulantur B.
C) federantur superscr. o B.
D) ebrietate C. carnis A B.

EDD. A) et hominem I—IV. VII¹. fabulantur — tribuit XIII. fabulantur — tribuunt V — VI². ceremonia fabulantur. *Meurs.*
B) inbuitur IVM — VI². tirunculis fabula XV. XI. XV.
C) nonne, quod passim omnes loquuntur, id etiam-oratio? *Heum.*
D) incaluit *Heum.* ebrietate fervor II — IVM. *Orelli.* fervor ebrietate V — VI². IX. XI. XV. libidini ebrietatis VIII¹. VIII². X. XII. ebriatis *Meurs.* et in caecas libidines ebrietatis fervor exarsit *Gronov.* (sec. ed. XV.)
E) opere *Heum.*

E et saltum provocatur; sic everso et exstincto|| conscio 9.
lumine, inpudentibus tenebris nexus infandae|| cupiditatis
involvunt per incertum sortis, et si non omnes|| opera,
conscientia tamen pariter incesti, quoniam voto uni||ver-
sorum adpetitur quicquid accidere potest in actu sin||gu-
F lorum. Multa praetereo consulto; nam et haec nimis|| x.
multa sunt, quae aut omnia aut pleraque omnium vera de-
cla||rat ipsius pravae religionis obscuritas. Cur etenim oc- 2.
A cultare|| et abscondere quicquid illud colunt magnopere
p. 13. nituntur,|| cum honesta semper publico gaudeant, scelera
secreta|| sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla
nota si||mulacra, numquam palam loqui, numquam libere
B congre||gari, nisi illud quod colunt et interprimunt, aut
puniendum est aut pudendum? Unde autem vel quis ille aut 3.
ubi|| deus unicus, solitarius, destitutus, quem non gens li-||
bera, non regna, non saltem Romana superstitio|| nove-
runt? Iudaeorum sola et misera gentilitas|| unum et ipsi 4.
C deum, sed palam, sed templis, aris, victimis ceri||moniis-
que coluerunt, cuius adeo nulla vis nec potestas|| est, ut
sit Romanis numinibus cum sua sibi natione|| captivus.
At etiam Christiani quanta monstra, quae por||tenta 5.
confingunt? deum illum suum quem nec ostendere||

CODD. F) praeterea C.
C) cerimonisq. B. hominibus A. nominibus B. quanta (corr. quaenam. *Vid. scr. exempl.*) nostra B. quan||ta (*spscpt.* l.) nostra C.

EDD. F) pleraque omnia *Wopkens.* pleraque omnino *Heum.*
A) quicquid illud est quod colunt *Heum.* vota sim. *Heins.* (Adv. I. 18.)
B) congregari sustinent nisi V—VI². XI. XV. *Heum.* gentes liberae *Heum.*
C) hominibus I—IV. VII¹—VIII². (numin.) *Wopk.* X. XV. At (etiam) Christiani V—VI². XI; at enim Christiani *Heum.* qua in tam nostra VIII¹. VIII². X. quaenam monstra I—VII². XI. at iam Chr. quae mirum monstra *Scheff.* at Chr. quae monstra IX. quam inania XIII. quae contra naturam *Gruner.*

D possunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium,||
verba denique et occultas cogitationes diligenter in||qui-
rere, discurrentem scilicet atque ubique praesen||tem;
molestum illum volunt, inquietum, inpu||denter etiam
curiosum, siquidem adstat factis|| omnibus, locis omni-
E bus intererrat, cum nec singu||lis inservire possit per uni-
versa destrictus, nec universis sufficere in singulis
occupatus.||

Quid? quod toto orbi et ipsi mundo cum sideribus suis XI.
minantur incendium, ruinam moliuntur, quasi aut||
F naturae divinis legibus constitutus aeternus || ordo
turbetur, aut, rupto elementorum omnium || foedere
et caelesti conpage divisa, moles ista, qua con-
A tinetur et cingitur, subruatur. Nec hac furiosa || opi- 2.
p. 14 nione contenti, aniles fabulas adstruunt et adnec||tunt; re-
nasci se ferunt post mortem et cineres et favil||las; et
nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credant,|| putes
B eos iam revixisse; anceps malum et gemina de||mentia, 3.
caelo et astris quae sic relinquimus ut inve||nimus, inte-
ritum denuntiare, sibi mortuis extinctis || qui sicut na-
scimur et interimus aeternitatem repro||mittere! Inde 4.
videlicet et execrantur rogos et || damnant ignium se-

CODD. D) possunt nec ostendere nec videre B.
E) districtus A (C?).
F). conpagetur divisa B.
B) mortuis et exstinctis C.

EDD. D) inprudenter etiam c. *Rhoer.*
E) toti orbi III—VI². IX. XI.
F) divulsa *Burmann.* (ad V. Flacc. I. 139) *Crus.*
A) qua continemur et cingimur V—VI². XI. XIII. *Meurs.* quae continetur et cingitur XII¹. e cinere et favilla *Heum.*
B) mortuis et exstinctis IV. M. VI². XI. *Dalecamp.* morte exstinctis *Heum.*

C pulturas, quasi non omne corpus, || etsi flammis subtra-
hatur, annis tamen et aetatibus in ter||ram resolvatur;
nec intersit utrum ferae diripiant, || an maria consumant,
an flamma subducat, || cum cadaveribus omnis sepultura,
si sentiunt ||, poena sit, si non sentiunt, ipsa conficiendi
D celeritate medi||cina. Hoc errore decepti beatam sibi
ut bonis et per||petem vitam mortuis pollicentur; ce-
teris ut iniustis || poenam sempiternam. Multa ad haec
subpetunt, || ni festinet oratio. Iniustos ipsos magis, 5.
E nec laboro, iam || docui; quamquam, esti iustos darem,
culpam tamen vel inno||centiam fato tribui, sententiis
plurimorum et haec vestra || consensio est. Nam quic- 6.
quid agimus, ut alii fato, ita vos || deo dicitis, sic
sectae vestrae non spontaneos cupere sed || electos.
Igitur iniquum iudicem fingitis qui sortem || in ho-
F minibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen || sci- 7.
scitari utrumne cum corporibus et corporibus quibus, ||
ipsisne an innovatis resurgatur? Sine corpore? Hoc ||

CODD. D) sibi et bonis A. mortui B C.
E) quam superscr. quam B. et haec vestram A.
F) innovatis surgatur? sine corpore? sine corpore, hoc, quod A.

EDD. C) aetatis vi *Heins.* II, 19. in auram resolvatur *Gruner.* et intersit XII^{2}. *Vonck.*
D) et bonis VII^{1}. mortui VII^{1}. labore IV. M. iniustos ipsos minimeque bonos iam docui *Heum.*
E) sententia IV. M; et haec vestram VII^{1}; etiam vestra II—VI^{2}. tribuit sententia plurimorum. Et haec vestra etiam consensio est. *Heum.* deo addicitis II—VI^{2}. XI. (dicatis XII) sed electos fingentes iniquum iudicem fingitis *Heum.*
F) utrumne sine corpore an cum corp. IV. M—VI^{2}. XI—XV. innovatis surgatur sine corpore? sine corpore, hoc quod II. III. VII^{1}. VII^{2}; sine corpore? sine corpore quod IV. M —VI^{2}; (utrumne cum corporibus quibus [ipsisne — resurgatur. sine corpore? hoc —] VIII^{2}.) surgatur *Carrio.* Emend. I. 18.

A quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. Ipso
p. 15 cor‖pore? Sed iam ante dilapsum est. Alio corpore? 8.
Ergo ‖ homo novus nascitur, non prior ille reparatur;
et ta‖men tanta aetas abiit, saecula innumera fluxerunt,
B quis unus ullus ab inferis vel Protesilai sorte reme‖
avit horarum saltem permisso commeatu, vel ut‖ exem-
plo crederemus. Omnia ista figmenta male‖sanae opi- 9.
nionis et inepta solacia a poetis fallacibus‖ in dulcedine
carminis lusa, a vobis nimirum credulis‖ in deum ve- XII.
C strum turpiter reformata sunt. Nec saltem‖ de praesen-
tibus capitis experimentum quam vos in‖ritae pollici-
tationis cassa vota decipiant; quid post mor‖tem inpen-
deat, miseri dum adhuc vivitis aestimate.‖ Ecce pars 2.
vestrum et maior *, melior ut dicitis, egetis, algetis,‖
D opere, fame laboratis, et deus patitur, dissimulat,‖ non
vult aut non potest opitulari suis; ita aut invalidus‖ aut
iniquus est. Tu qui inmortalitatem postumam somnias,‖ 3.
cum periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolore‖
laceraris, nondum condicionem tuam sentis, nondum ad‖

CODD. B) (nimium C?)
C) pollicationis B. despiciant C. (maior et melior C?)
D) pateris C. lacerais superscr. r B. nontum — non tum A. senis superscr. t B.

EDD. A) at cum tanta aetas abierit — fluxerint. *Heum.*
B) unus [ullus] ab V — VI². unus ab — saltem paucarum permisso: *Broukhusius* ad Prop. I. XIX. 10; horarum saltem III. p. c. XII². in dulcedinem *Wopk. Vonck.* nimium II — VI². IX. XI.
C) decipiant, dum quid V — VI². aestimatis V — VI². XI. maior et melior II — VI². XI. XV.
D) aegretis, algetis, pauperie, fame laboratis XII². opere inani lab. *Wopk.* corpore et animo laboratis. Id Deus dum patitur et dissimulat, aut *Heum.* ope, re V — VI². XI. XV. fama *Vonck.* cum querquero quateris I — VI¹. XI. XV. *Heum.* querquera *Carrio* II. 18. *Reines.* (Varr. lect. III. 15). non tum — non tum II — VI¹. VII¹. VII². XI. XV.

E gnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argue-‖
ris nec fateris. Sed omitto communia; ecce vobis‖ mi- 4.
nae, supplicia, tormenta, et iam non adorandae‖ sed sub-
eundae cruces, ignes etiam quos et praedicitis‖ et time-
tis; ubi deus ille qui subvenire reviviscentibus‖ potest,
F viventibus non potest? Nonne Romani sine vestro deo‖ 5.
imperant, regnant, fruuntur orbe toto vestrique‖ do-
minantur? Vos vero suspensi interim atque solliciti‖
A honestis voluptatibus abstinetis: non spectacula visi-
p. 16 tis,‖ non pompis interestis, convivia publica absque
vobis;‖ sacra certamina, praecerptos cibos et delibatos
altaribus‖ potus abhorretis. Sic reformidatis deos
quos negatis.‖

B Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus 6.
hones‖tatis; reservatis unguenta funeribus, coronas
etiam se‖pulcris denegatis, pallidi trepidi, misericordia
digni, sed nostrorum‖ deorum; ita nec resurgitis, nec
interim vivitis.‖

Proinde si quid sapientiae vobis aut verecundiae est, 7.
C de‖sinite caeli plagas et mundi fata et secreta rimari; sa-
tis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, inpolitis,
ru‖dibus, agrestibus, quibus non est datum intellegere ci-
vilia, mul‖to magis denegatum est disserere divina. Quam- XIII.
quam‖ si philosophandi libido est, Socraten sapientiae

CODD. F) viventibus potest B.
A) Sic et reform. C.

EDD. E) etiam non VII[2] — X. XVII.
B) digni et nostrorum deorum *Gronov.* obss. 7. XI. vel nostr. deor. XII[2].
C) discernere divina *Crus.*

D principem,|| quisque vestrum tantus est, si potuerit, imitetur. Eius viri, || quotiens de caelestibus rogabatur, nota responsio est :|| *Quod supra nos, nihil ad nos.* Merito 2.
ergo de oraculo|| testimonium meruit prudentiae singularis; quod ora||culum idem ipse praesensit idcirco univer-
E sis esse prae||positum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil|| se scire didicisset; ita confessae inperitiae summa || prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilae et 3.
multo || post Carneadis et Academicorum plurimorum in sum||mis quaestionibus tuta dubitatio, quo genere philo-||
F sophari et caute indocti possunt et docti gloriose.||

Quid Simonidis melici nonne admiranda omnibus|| et 4.
sectanda cunctatio? qui Simonides cum de eo quid et
A quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quaerere-
p. 17 tur,|| primo deliberationi diem petiit, postridie biduum|| prorogavit, mox alterum tantum admonitus ad||iunxit, postremo cum causas tantae morae tyran||nus inqui-
B reret, respondit ille, quod sibi quanto in||quisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret|| obscurior. Mea 5.

CODD. E) carneatis (dis) B.
F) et indocti gloriose. Simonides. melchi, nonne B C.
B) respondit sibi ille quod sibi quanto C.

EDD. D) quisquis II — VI². XI. poterit VIII¹ — IX. XII. XIII. XVII. quod oraculum ipse VIII¹. VIII². X. *Gronov.* l. c. XVII. quod idem ipse IV. M. VI². quod [oraculum] idem V. VI. XI. quo oraculo idem ipse XII. universis se praep. II — IV. M. universis se esse praep. V — VI². VII². universis est praepositus XI. *Gronov.* l. c. universis sese praep. XII. quo oraculo ipse persensit — se esse cet. IX. quid oraculum? idem ipse praesensit, idcirco universis esse praep. XIII. singularis; non quod *Heum.*
E) confessa imperitia IV. M. VI². confessio imp. XV. *Heum.* Academicorum Pyrrhoniorum XII². Ac. iuniorum *Heum.*
F) non adm. VI².
A) praerogavit IV. M.

quoque opinione quae sunt dubia, || ut sunt, relin-
quenda sunt, nec tot ac tantis viris de||liberantibus
temere et audaciter in alteram partem || ferenda sen-
C tentia est, ne aut anilis inducatur super||stitio aut
omnis religio destruatur. — Sic Caecilius || et reni- XIV.
dens; nam indignationis eius tumorem effu||sae ora-
tionis impetus relaxaverat. Et quid ad haec, || ait,
audet Octavius homo Plautinae prosapiae ut pis||torum
D praecipuus ita postremus philosophorum? Parce, || in- 2.
quam, in eum plaudere, neque enim prius exultare te
dignum est concinnitate sermonis, quam utrimque || ple-
nius fuerit peroratum, maxime cum non laude sed ||
veritate disceptatio vestra nitatur. Et quamquam || 3.
E magnum in modum me subtili varietate tua delecta||rit
oratio, tamen altius moveor, non de praesenti ac-||
tione sed de toto genere disputandi, quod plerumque ||
pro disserentium viribus et eloquentiae potestate || etiam
perspicuae veritatis condicio mutetur. Id ac||cidere 4.
F pernotum est auditorum facilitate, qui dum ver||borum
lenocinio a rerum intentionibus avocantur, sine || di-
lectu adsentiuntur dictis omnibus, nec a rectis falsa ||

CODD. C) renitens B C. qui ad haec B.
D) plenus fuerit C. laudis | et veritati B C. laudi sed et varietati A.
F) dilectum B. delectu A.

EDD. B) alterutram XII².
C) Ecquid IV. M. XI. XV.
D) penitus XIII. laudis sed et veritati VII¹. *Pithoeus.* laudi sed veritati II—IVM. VII²—X. XII. XIII. XVII. plausu sed veritate *Heum.*
E) delectaverit XV. pro disserendi viribus *Heum.*
F) delectu Edd. a certis XIII.

A secernunt, nescientes inesse et * incredibili verum et||
p. 18 in verisimili mendacium. Itaque quo saepius ad||se- 5.
verationibus credunt, eo frequentius a peritioribus|| ar-
guuntur; sic adsidue temeritate decepti, culpam iu||di-
B cis transferunt ad incerti querellam, ut damnatis|| omni-
bus malint universa suspendere, quam de falla||cibus
iudicare. Igitur nobis providendum est, ne odio|| iden- 6.
tidem sermonum omnium laboremus ita, ut in exe||cra-
tionem et odium hominum plerique simpliciores efferan-||
C tur; nam incaute creduli circumveniuntur ab his|| quos 7.
bonos putaverunt; mox errore consimili, iam|| suspe-
ctis omnibus, ut improbos metuunt etiam quos|| optimos
sentire potuerunt. Nos proinde solliciti quod|| utrim- 8.
que omni negotio disseratur, et ex altera parte|| plerum-
D que obscura sit veritas, ex altero latere mira sub||tilitas
quae nonnumquam ubertate dicendi fidem con||fessae
probationis imitetur, diligenter quantum potest|| singula
ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea|| vero quae
recta sunt eligere, probare, suscipere pos||simus. —
E Decedis, inquit Caecilius, officio iudicis religi||osi, nam XV.
perihiurium est vires te actionis meae inter||gressu gra-
vissimae disputationis infringere, cum Oc||tavius integra

CODD. A) verisimile B C. adsidu*a* (erasi *a* loco positum *e*, sed eadem antiqua manu) B.

EDD. A) et in incredibili III — VI[2]. VIII[1] — IX. XI — XVII. suam culpam XII. XVII.

B) iudicii transferunt V. VI[1]. iudices tr. *Meurs.* XI. XII. *Wopk. Heum.* XVII. ut ampliatis omnibus *Meurs.* damnatis opinionibus XV. ita ut — efferuntur XII.

C) nam dum incaute creduli *Heum.* utrimque in omni IV. M — VI[2]. XI. XV.

D) ex altera mira IV. M. XV. ex altera lateat mira V — VI[2]. XI. ex altero luceat mira *Heum*:

ut inlibata habeat singula. Si potest re||putare * id 2.
quod criminaris, inquam, in commune nisi || fallor con-
F pendium protuli, ut examine scrupuloso nostram|| sen-
tentiam non eloquentiae tumore, sed rerum ipsarum ||
soliditate libremus, nec avocanda quod quereris diutius||
A intentio, cum toto silentio liceat responsionem Ianua||ri
p. 19 nostri iam gestientis audire. Et Octavius: — Dicam equi-|| XVI.
dem ut potero, pro viribus, et adnitendum tibi mecum
est, || ut conviciorum amarissimam labem verborum
B veracium || in * lumine diluamus; nec dissimulabo prin- 2.
cipio ita Natalis || mei errantem, vagam, lubricam nu-
tasse sententiam, ut || sit nobis ambigendum, utrum tua
eruditio turbata sit an || vacillaverit per errorem; nam
interim deos credere, inte||rim se deliberare variavit, ut
C propositionis incerto certior || responsionis nostrae in- 3.
tentio fundaretur. Sed in Natali meo versu||tiam nolo,
non credo; procul est ab eius [subtilitate] simplici||tate

CODD. E) reputari A. (refutari C?).
F) quaereris A.
A) con vitiorum (viciorum) B.
B) credere se delib. C (incertior C?) ut sit A B. (C?).
C) ne univ. superscr. c B.

EDD. E) debeat singula *Wopk.* Si potes reputare VIII 1. VIII 2. X. XII 1. Si potest refutari II — VI 2. IX. XI. singula, si potest refutare. Id VII 2. XII 2. XIII. XVII. Si potest refutabit crimina, quae in commune, nisi fallor compendium protuli. *Heum.*
A) tuto silentio *Heum.* equidem [ut potero] prov. vel: ut potero [pro viribus] et *Heum.*
B) flumine V — VI 2. VIII 1. IX. XI. XII. XV. XVII. veracium lumine II. III. XIII. mutasse sent. *Iuretus* (ad Ambros. c. Symm. II. p. 330) sua eruditio II — VI 2. XI. fucata sit. XV. cavillaverit VIII 1. VIII 2. declaravit, ut *Wopk.* incertior IV. M. VI 2. VIII 1 — X. XII 1. XV. nec certius resp. *Heum.* non certior *Vonck.*
C) Natale *Heum.* XV. sinceritate simplicitate XIII. ab eius simplicitate subtilis II — VI 2. IX. XI — XV. XVII. *L. Bar-*

subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam viam ne- 4.
scit,‖ ubi ut fit, in plures una diffunditur, quia viam nescit,
hae‖ret anxius, nec singulas audet eligere nec universas
D pro‖bare; sic cui non est veri stabile iudicium, prout
infida suspicio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. 5.
Nullum‖ itaque miraculum est, si Caecilius identidem in
contrariis ac repug‖nantibus iactetur aestu et fluctue-
tur; quod ne fiat ulterius, ‖ convincam et redarguam
E quamvis diversa quae dicta ‖ sunt, una veritate con-
firmata probataque [sint] nec dubi‖tandum ei de cetero
est nec vagandum. Et quoniam meus frater‖ erupit aegre 6.
se ferre, stomachari, indignari, dolere inlit‖teratos,
pauperes, imperitos de rebus caelestibus disputa‖re: sciat
omnes homines sine dilectu aetatis, sexus, digni‖tatis
F rationis et sensus capaces et habiles procreatos, nec‖ for-
tuna nanctos sed natura insitos esse sapientiam; quin ip-‖ 7.
sos etiam philosophos vel si qui alii artium repertores‖

CODD. E) puataque sint C. sciet A. delectu A.

EDD. C) *rensis.* subtilitate simplici subtilis VIII[1]. VIII[2]. X. (subtilior vanitas VIII.) ut sit VII[1]. VII[2]. diffinditur quia viam nescit haeret IX. XII. XVII. diffunditur haeret IV. M. diffinditur haeret II. III. V—VI[2]. XI. XV. diffinditur qui viam nescit haeret. VII[1]. VII[2]. quia veram nescit *Wopk. Orelli.*

A) aestuet V—VI[2]. *Meurs.* XII[2]. XIII. XV. *Heum.*

E) una tamen veritate XV. probataque. Nec II. III. VIII[1]—IX. XV. probataque. Sic nec XII. *Heum.* diversa sint quae — probataque. Nec XIII[1]. XVII. sciet VII[1]. delectu I—IV. VII[1]—X. XII—XV.

F) procreatos esse. Nec *Meurs.* indeptos esse sap. V—VI[2]. XI. XII[1]. XVII. nec fortuna nactos esse sapientiam VIII[2]. nec fortuna datam, sed natura *Heum. Rhoer.* insitam esse sapientiam XII[2]. *Gruner.* insitam habere sap. XV. indutos esse sap. *Wopkens.* insitos esse * * sapientiam *Scheffer.* inditam esse sap. *Alii.*

A in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis pare-||
p. 20 rent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos,
semi||nudos; adeo divites facultatibus suis inligatos, ma-
gis aurum sus||picere consuesse quam caelum; nostrates
B pauperes et|| commentos esse prudentiam et tradidisse
ceteris disciplinam;|| unde apparet ingenium non dari
facultatibus, nec studio para||ri, sed cum ipsa mentis 8.
formatione generari. Nihil itaque|| indignandum vel do-
lendum si quicumque de divinis quaerat,|| sentiat, pro-
C ferat, cum non disputantis auctoritas sed dispu||tationis
ipsius veritas requiratur; atque etiam quo imperi||tior
sermo, hoc inlustrior ratio est, quoniam non fucatur||
pompa facundiae et gratiae, sed ut est recti regula sus-
tine||tur. Nec recuso quod Caecilius adserere inter prae- XVII.
cipua|| connisus est hominem nosse se et circumspicere
D debe||re, quid sit, unde sit, quare sit, utrum elementis
concre||tus, an concinnatus atomis, an potius a Deo fa-
ctus, forma||tus, animatus; quod ipsum explorare et 2.
eruere sine univer||sitatis inquisitione non possumus,
cum ita cohaerentia,|| connexa, concatenata sint, ut
E nisi divinitatis rationem diligen||ter excusseris, nescias
humanitatis, nec possis pulchre||gerere rem civilem
nisi cognoveris hanc communem|| omnium mundi civi- 3.
tatem; praecipue cum a feris beluis hoc|| differamus,
quod illa prona in terramque vergentia|| nihil nata sint

CODD. A) exerunt superscr. i. A B. claritate B. suscipere A.
B) reformatione mentis C. quaecumque A.
C) fugatur B C. connixus A.

EDD. at vero divites IV. M—VI². IX. XI—XV. suscipere I. II.. contra paup. *Heum.*
B) quaecunque I. VII¹. (censeat proferat XII¹).
C) illustrior est VIII¹—X. (XII¹?) XVII. connixus I—VII¹. XI.
E) nata sunt *Heum.*

F prospicere nisi pabulum; nos quibus vultus || erectus, quibus suspectus in caelum datus est, sermo et ra||tio per quae Deum adgnoscimus, sentimus, imitamur, igno||rare nec fas, nec licet ingerentem sese oculis et sensibus|| no-
A stris caelestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi in-|| 4.
p. 21 star est humi quaerere, quod in sublimi debeas invenire.||

Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum|| non divina ratione perfectum volunt, sed frustis
B quibusdam || temere cohaerentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos|| denique ipsos non habere. Quid 5.
enim potest esse tam apertum, || tam confessum tamque perspicuum, cum oculos in caelum || sustuleris et quae sunt infra circaque lustraveris, quam esse || aliquod numen praestantissimae mentis, quo omnis|| natura in-
C spiretur, moveatur, alatur, gubernetur. Cae||lum ipsum 6.
vide quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem|| sole lustratur, iam scies quam sit in eo summi moderato||ris mira et divina libratio. Vide et annum, ut solis|| ambitus fa- 7.
D ciat, et mensem vide, ut luna auctu, senio, la||bore circumagat. Quid tenebrarnm et luminis dicam|| recursantes vices, ut sit nobis operis et quietis alter||na reparatio? Relinquenda vero astrologis prolixior || de sideribus 8.
oratio, vel quod regant cursum navigandi, || vel quod
E arandi metendique tempus inducant, quae sin||gula non

CODD. F) dominum adgn. A.
A) vel maxime B.
DE) quae regant — quae arandi A.

EDD. F) dominum I — III. VII¹. VII². datus et sermo *Wopk*. datus est ignor. *Heum*.
B) supra circaque lustr. *Alii*. a quo omnis *Heum*.
DE) quae regant — quae arandi I — IV. VII¹. VII². indicant VI².

modo ut crearentur, fierent, disponerentur || summi
opificis et perfectae rationis eguerunt, verum || etiam
sentiri, perspici, intellegi sine summa soller||tia et
ratione non possunt. Quid, cum ordo temporum||
F ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auc||torem
suum parentemque testatur? Ver aeque cum suis flo||ribus
et aestas cum suis messibus et autumni maturitas grata||
A et hiberna olivitas necessaria, qui ordo facile tur||ba-
p. 22 retur, nisi maxima ratione consisteret. Iam pro||viden- 10.
tiae quantae, ne hiemps sola glacie ureret || aut sola
aestas ardore torreret, autumni et veris|| inserere me-
B dium temperamentum, ut per vestigia|| sua anni rever-
tentis occulti et innoxii transitus || laberentur. Mari
intende, lege litoris stringi||tur. Quicquid arborum 11.
est vide quam e terrae|| visceribus animatur. Aspice
Oceanum; refluit re||ciprocis aestibus. Vide fontes;
C manant venis peren||nibus. Fluvios intuere; eunt sem-
per exercitis lapsibus. || Quid loquar apte disposita
recta montium, collium || flexa, porrecta camporum? 12.
Quidve animantium loquar|| adversus sese tutelam mul-
tiformem? alias armatas || cornibus, alias dentibus
D septas et fundatas ungulis et spi||catas aculeis aut pe-
dum celeritate liberas aut ela||tione pinnarum. Ipsa
praecipue formae nostrae pul||chritudo Deum fatetur

CODD. F) hac frugum A.
D) praecipuae A.

EDD. F) hac frugum I—VII[1]. XI.
A) interserere *Heum.*
B) vide e terrae visc. *Heum.*
C) arrecta montium *Meurs.* erecta mont. *Perizon.* ardua m. *Wopk.*
D) septas et munitas ungulis *Dalecamp.* praecipuae I—III. VII[1]. VII[2].

artificem, status rigidus, vul||tus erectus, oculi in
summo velut in specula constituti, || et omnes ceteri
E sensus velut in arce compositi. Longum || est ire per 13.
singula; nihil in homine membrorum est, || quod non
et necessitatis causa sit et decoris; et quod ma||gis mirum
est, eadem figura omnibus, sed quaedam uni||cuique li-
neamenta deflexa; sic et similes universi vide||mur, et
F inter se singuli dissimiles invenimur. Quid|| nascendi 14.
ratio, quid cupido generandi? nonne a Deo || data
est, et ut ubera partu maturescente lactescant, et ut
A tener fetus ubertate lactei roris adolescat? Nec || univer- 15.
p. 23 sitati solummodo Deus, sed et partibus consulit. Bri||tan-
nia sole deficitur, sed circumfluentis maris tepore|| recre-
atur. Aegypti siccitatem temperat Nilus amnis; co||lit
B Euphrates Mesopotamiam, pro imbribus pensat: Indus||
flumen et serere Orientem dicitur et rigare. Quod si in-|| 16.
gressus aliquam domum omnia exculta, disposita, ornata||
vidisses, utique praeesse ei crederes dominum et illis bonis||
rebus multo esse meliorem. Ita in hac mundi domo cum
caelum|| terramque perspicias, providentiam, ordinem, le-

CODD. E) sensibus velut B C. liniamenta B.
F) partu marescente superscr. tu B.
B) colet B C. utiquei ei praeesse C.

EDD. E) in arce dispositi *Heum.*
F) nonne a Deo data sunt? XII².
A) Nilus [amnis]; colit VI². VII². Nilus; colit V. VI². VIII¹. IX. XI. XIII. XV.
B) Mesopotamiam [pro imbribus pensat]. Indus [flumen] et. VI¹. Mesopotamiam; Indus et. IV. M. V. VI². VIII¹. IX. XI. XIII. XV. Mesopotamiam et pro imbr. cet. *Dalecamp.* Indum flumen V. pensat et Indus XIII. cum perspicias XV. perspiciens providentiam ordinem legem vides *Heum.*

C gem crede esse universitatis dominum parentemque ipsis
sideribus et to||tius mundi partibus pulchriorem. Ni
forte quoniam de pro||videntia nulla dubitatio est, in- XVIII.
quirendum putas, utrum|| unius imperio an arbitrio
plurimorum caeleste regnum|| gubernetur, quod ipsum
D non est multi laboris aperire|| cogitanti imperia ter-
rena quibus exempla utique de cae||lo. Quando umquam
regni societas aut cum fide coepit|| aut sine cruore 2.
discessit? Omitto Persas de equorum|| hinnitu auguran-
tes principatum, et Thebanorum per * || mortuam fabu-
E lam transeo; ob pastorum et casae regnum|| de geminis
memoria notissima est; generi et soceri|| bella toto
orbe diffusa sunt, et tam magni imperii|| duos fortuna
non cepit. Vide cetera: rex unus apibus; || dux unus 3.
in gregibus; in armentis rector unus: tu in cae||lo sum-
F mam potestatem dividi credas et scindi veri illius|| ac
divini imperii totam potestatem, cum palam sit paren-
tem|| omnium Deum nec principium habere nec terminum,
A qui nativitatem|| omnibus praestet, sibi perpetuitatem;
p. 24 qui ante mundum|| fuerit sibi ipse pro mundo. Qui
universa quaecumque sunt|| verbo iubet, ratione dis-

CODD. C) siderebus (corr. ibus) B.
E) coepit A.

EDD. D) terrena; exempla *Heum.* quibus exemplar XII[2]. desiit IV. M — VI[2]. XI. XV. *Wopk.* praemortuam IV. M. — VI[2]. par, mortuam VIII[1]. VIII[2]. XXVII. XIII. XV. par mortuum IX. XI. XII. *Meurs.* Th. germanorum fab., par fratrum fabulosum *Alii.*
E) historia notissima III. V. XI. XV. sors una non cepit *Meurs.* fortuna duos *Heum.* unus greg. *Heum.*
F) totam maiestatem, v. auctoritatem XIII. unitatem *Heum.*

pensat, virtute consummat, hic‖ nec videri potest, 4.
visu clarior est, nec conprendi* potest*, nec aestimari,
B sensibus maior est, infinitus, inmensus et soli‖ sibi
tantus quantus est notus; nobis vero ad intellectum‖
pectus angustum est, et ideo sic eum digne aestimamus,
dum‖ inaestimabilem dicimus. Eloquar quemadmo- 5.
dum sentio;‖ magnitudinem Dei, qui se putat nosse,
minuit; qui non vult‖ minuere, non novit. Nec nomen
C Deo quaeras; D e u s nomen‖ est. Illic vocabulis opus est, 6.
cum per singulos propriis ap‖pellationum insignibus
multitudo dirimenda est; Deo qui‖ solus est Dei vocabulum
totum est. quem si patrem dixero, terre‖num opineris;
si regem, carnalem suspiceris; si dominum, ‖ intelleges
D utique mortalem; aufer additamenta nominum‖ et perspi-
cies eius claritatem. Quid quod omnium de isto‖ habeo 7.
consensum? Audio vulgus, cum ad caelum manus tendunt,
nihil aliud quam Deum dicunt, *Deus magnus est*, ‖ et
Deus verus est, et *si Deus dederit*. Vulgi iste‖ natura-
E lis ser‖mo est, an Christiani confitentis oratio? Et qui 8.
Iovem principem‖ volunt, falluntur in nomine sed de
una potestate consen‖tiunt. Audio poëtas quoque unum 9.

CODD. A) conprehendi A C. nec comprehendi tactu purior est: testatur Canterus ex antiquo manu exarato codice se illas voces proferre in Libro I. Varr. lect. 7. MDLXXIV. (?).

EDD. A) nec comprehendi potest, nec aestimari I — III. VII¹—VIII². X. nec comprehendi, tactu purior est, nec aestimari IV. M — VI². IX. XI. XIII. XV. *Meurs. Dalecamp. Canter.* nec comprehendi potest, tactu purior est, nec aestimari XII. XVII.

B) qui vult minuere *Heum.*

C) Dei quaeras III — VI¹. XI. *Meurs.*

D) Audio vulgo dici *Heum.* Rude vulgus — nihil aliud. vel Audio manum tendentes, nihil vel Adeo vulgus, cum - - tendunt, nihil etc. *Wopk.* Audi v. IV. M. *Vonck.*

E) nomine; de una *Heum.* poëtam —

patrem divum atque|| hominum praedicantes, et talem
esse mortalium mentem, || qualem parens omnium diem 10.
duxerit. Quid Mantuanus|| Maro? nonne apertius, pro-
F ximius, verius? *Principio*, ait,|| *caelum ac terras* et
cetera mundi membra *spiritus intus* || *alit, et infusa*
mens agitat; inde hominum pecudumque||·*genus*, et
A quicquid aliud animalium. Idem alio loco mentem|| istam 11.
p. 25 et spiritum Deum nominat; haec enim ver*a sunt:
Deum|| *namque ire per omnes terrasque tractusque*
maris caelumque|| *profundum*, *unde* homines *et pe-*
B *cudes*, *unde imber et ignes.*|| Quid aliud et a nobis
Deus quam mens et ratio et spiritus|| praedicatur? Re-
censeamus si placet disciplinam philoso||phorum; depre- XIX.
hendes eos, etsi sermonibus variis, ipsis ta||men rebus
in hanc unam coire et conspirare sententiam. ||

Omitto illos rudes et veteres, qui de suis dictis sa- 2.
C pientes|| esse meruerunt. Sit Thales Milesius omnium
primus, qui|| primus omnium de caelestibus disputavit;
isdem Milesius|| Thales rerum initium aquam dixit,

CODD. E) omnium Deus induxerit A.
F) et terras A.
A) ignis C.
B) Quid aliud a nobis A.
C) Si Thales A. tales superscr. h B. idem A.

EDD. E) praedicantem *Heum.* omnium Deus induxerit I—III. V—VII¹. XI. omnium in diem indux. VII². in diem eduxerit *Heum.*
F) proximius veris V. distinctius, uberius *Heum.* et terras *Edd. omnes.*
A) haec enim eius verba sunt: IV. M—VI². IX. XI. XVII. haec enim verba sunt XII—XV.
B) quid aliud a nobis I—IV. VII¹. disciplinas *Heum.* XV. varios *Heum.*
C) Si Thales I. VII¹. idem Milesius Thales rerum I—IV. VII¹—X. XII. XIII. is Milesius Thales rerum XI. XV.

Deum autem eam mentem, || quae ex aqua cuncta for-
maverit; et altior et sublimi||or aquae et spiritus ratio,
quam ut ab homine potuerit|| inveniri; a Deo traditum.
D Vides philosophi principalis || nobiscum penitus opi-
nionem consonare. Anaxime||nes deinceps et post 3.
Apolloniates Diogenes aëra Deum|| statuunt infinitum
et inmensum. Horum quoque similis || de divini-
tate consensio est. Anaxagorae vero descriptio || et 4.
E motus infinitae mentis Deus dicitur, et Pythagorae|| Deus
est animus per universam rerum naturam commeans|| et
intentus, ex quo etiam animalium omnium vita capiatur.||
Xenophanen notum est, omne infinitum cum mente 5.
Deum|| tradere, et Antisthenen, populares Deos multos||
F sed naturalem unum praecipuum; Speusippum vim natu-
ra||lem, animalem qua omnia regantur Deum nosse. 6.
A Quid,|| nonne plerumque naturam, quae imagines fundat,||
p. 26 et intellegentiam Deum loquitur? Straton quoque et ip-||
se naturam. Etiam Epicurus ille qui deos aut otiosos||
fingit aut nullos, naturam tamen superponit. Ari-|| 7.

CODD. C) ec (=et) altior B. poterit A B C. tradita A.
D) modus A. metus B. capitatur B.
F) Zeuxippus B. (Seuxippum C) Speusippus A. quo (corr. qua) omnia B. athmorum superscr. o B.
A) quippe et ipse C.

EDD. is [M. Th.] rerum VI[1]. is rerum V. VI[2]. Eho altior VIII[1]. VIII[2]. X. XII. XV. XVII. Eo altior XIII. consonare, sed altior XI. *Gronov.* l. c. sublimior quam IV. M. VI[2]. poterit I. VII[1]. VII[2]. tradita I — VII[2]. IX. XI. XII[1].
E) modus I — VII. Anaxagorae rerum descriptio et modus inf. m. opus d. *Boukier.* (ap. Cleric. bibl. XVI. 222). *Heum.* captatur *Meurs.*
F) Speusippus I — VII[2]. deum esse IV. M. VI[2]. *Heum.* vim naturamve animalem *Wopk.* vim animalem *Davis.* (ad Cic. N. D. I. 13).

B stoteles variat et adsignat tamen unam potestatem ; || nam
interim mentem, mundum interim Deum dicit ;|| interim
mundo Deum praeficit. [Aristoles Ponticus vari||at,
alias mundo, alias menti divinae tribuens princi||patum].
Heraclides Ponticus quoque Deo divinam men||tem
quamvis varie adscribit. Theophrastus et Zenon || et 8.
C Chrysippus et Cleanthes sunt et ipsi multiformes || sed
ad unitatem providentiae omnes revolvuntur. Clean-||
thes enim mentem, modo animum, modo aethera,
plerumque || rationem Deum disseruit. Zenon eiusdem
magister natu||ralem legem atque divinam et aethera 9.
D interim interdumque|| rationem vult omnium esse prin-
cipium ; idem interpre||tando Iunonem aëra, Iovem cae-
lum, Neptunum mare, ignem|| esse Vulcanum et ceteros
similiter vulgi deos elementa|| esse monstrando publicum
arguit graviter et revincit|| errorem. Eadem fere Chry-
E sippus ; vim divinam ratio||nalem naturam et mundum in- 10.
terim et fatalem necessitatem|| Deum credit, Zenonem-
que interpretatione physiologiae|| in Hesiodi, Homeri
Orpheique carminibus imitatur.|| Babylonio etiam Dio-
geni disciplina est exponendi|| et disserendi Iovis partum 11.

CODD. B) Aristoteles Pont. A. quoque de deo A B (C?).
C) mentem modo aethera plerumque C.
D) mari (corr. mare) B.
E) physologiae (corr. in phylosogiae, ut in C est) B.

EDD. B) uni pot. vel unam mundo potest. *Wopk.* Aristoteles Ponticus I—IV. VII[1]. VII[2]. praeficit. Heraclides—adscribit. Theophrastus IV. M—VI[2]. XI. XV. *Meurs.* [Aristoteles Ponticus variat]. Heraclides—adscribit, alias mundo, alias menti divinae tribuens principatum. Theophr. VIII[1] —X. XII. XIII. XVII. Aristo Chius, Stoicus *Pithoeus.*
C) mentem modo et animum *Heum.* enim mundum, modo an. *Davis.* ad Cic. N. D. I. 14.
E) Vim enim div. *Vonck.* B. e. D. discipulo eius placet id disserenti *Heum.*

F et ortum Minervae et hoc ge||nus cetera*rum* rerum
vocabula esse non deorum. ||

Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat 12.
A videri|| posse et ideo quaeri non oportere; Aristo Stoi-
p. 27 cus conprehendi omnino non posse; uterque maiestatem
Dei|| intellegendi desperatione senserunt. Platoni aper-|| 13.
tior de Deo et rebus ipsis et nominibus oratio est, et quae||
B tota esset caelestis, nisi persuasionis civilis nonnum-
quam|| admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timaeo
Deus est|| ipso suo nomine mundi parens, artifex animae,
caeles||tium terrenorumque fabricator, quem et inve-
nire|| difficile prae nimia et incredibili potestate, et cum
C inve||neris in publicum dicere inpossibile praefatur.||

Eadem fere et ista quae nostra sunt; nam et Deum no- 14.
vimus,|| et parentem omnium dicimus, et numquam publice
nisi|| interrogati praedicamus. Exposui opiniones omni- XX.
um || ferme philosophorum, quibus inlustrior gloria est,
Deum|| unum multis licet designasse nominibus, ut quivis
D ar||bitretur aut nunc Christianos philosophos esse aut
philosophos || fuisse iam tunc Christianos. Quod si 2.
providentia mundus re||gitur et unius Dei nutu guber-
natur, non nos debet|| antiquitas inperitorum fabellis
delectata vel|| capta ad errorem mutui rapere consensus,

CODD. A) Aristo stonicus B C.
B) deus ipso suo C.
C) inveniris B.

EDD. F) genus rerum IV. M—VI². XI. genus cetera, rerum VIII¹—X. XII. XV. XVII. certarum *Meurs.* cetera tantum rerum XIII.
A) Aristo Chius: Edd. omnes praeter principem. A. Chius Stoicus: *Pithoeus*; et hominibus *Meurs.*
B) Deus est ipso nomine II—VI². XI. ipse sine nomine *Bouhier.*
C) profatur *Meurs.* fere ista quae et nostra IV. M—VI². XI. gloria est, ut quivis *Heum.*
D) velut captos ad. *Vonck.*

E cum philoso||phorum suorum sententiis refellatur, quibus
et rationis || et vetustatis adsistit auctoritas. Maioribus
enim nostris|| tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere 3.
credide||rint etiam alia monstruosa,* mira miracula, Scyl-
lam multiplicem, Chimaeram multiformem et Hydram fe-
F li||cibus vulneribus renascentem, et Centauros, equos suis
ho||minibus inplexos, et quicquid famae licet fingere,
A illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas, de|| ho- 4.
p. 28 minibus aves et feras [homines] et de hominibus ar||bores
atque flores? quae si essent facta fierent, quia|| fieri non
possunt, ideo nec facta sunt. Similiter* ac vero|| erga 5.
B deos quoque maiores nostri inprovidi, creduli || rudi
simplicitate crediderunt; dum reges suos co||lunt reli-
giose, dum defunctos eos desiderant in || imaginibus
videre, dum gestiunt eorum memorias || in statuis de-
tinere, sacra facta sunt quae fuerant|| adsumpta solacia.
C Denique et antequam commer||ciis orbis pateret, et an- 6.
tequam gentes ritus suos || moresque miscerent, una-
quaeque natio conditorem|| suum aut ducem inclytum aut

CODD. E) monstruosa miracula A.
A) quae fieri A. fieri possunt superscr. non B.

EDD. E) monstrosa miracula I — VII². XI. *Meurs. Heum.* monstrosa dira miracula XII¹.
F) Centauros equos [suis] hom. V. VI¹. equos sui hom. XI. (equos semihominibus V.) libet fingere *Heum.*
A) illis erat libentibus audire *Heum.* aves feris III. aves et de feris V — VI². et feras et de hom. XV. de hominibus aves et feras omnes esse de hominibus *Scheff.* de hominibus aves et feras nominem et arb. *Vonck.* quae fieri I — VII¹. XI. Similiter vero I — VI². XV. s. veratro XIII. Similiter ac vere *Scheff.* simili errore *Heum.* Similiter vero ac XV. Simili reatu, verum erga *Vonck.*
B) improvide creduli *Heum.* rudi simplicitati *Heum.* memoriam *Heum.* instantius I — IV. *Carrio.*
C) ritus suos miscerent VII.

reginam pudicam,‖ sexu suo fortiorem, aut alicuius
muneris vel artis‖ repertorem venerabatur ut civem
D bonae memo‖riae; sic et defunctis praemium et fu-
turis dabatur‖ exemplum. Lege Stoicorum scripta vel
scripta sapi‖entium; eadem mecum recognosces, ob XXI.
merita‖ virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus
exsequi‖tur et eorum natales, patrias, sepulcra dinu-
E mer‖at et per provincias monstrat, Dictaei Iovis et
A‖pollinis Delphici, Phariae Isidis et Cereris Eleusi-
niae.‖ Prodicus adsumptos in deos loquitur, qui er-
rando‖ inventis novis frugibus utilitati hominum pro-
fuere.‖ In eandem sententiam et Perseus philosopha-
F tur et ad‖nectit inventas fruges et frugum ipsarum 3.
reperto‖res isdem nominibus, ut comicus sermo est,
A Venerem‖ sine Libero et Cerere frigere. Alexander ille 4.
p. 29 magnus‖ Macedo insigni volumine ad matrem suam scri-
psit‖ metu suae potestatis proditum sibi de diis hominibus‖
a sacerdote secretum; illi Vulcanum facit omnium‖ prin-

CODD. C) fortiorem venerabatur ut civem C.
D) habitos. erueret exsequitur A B C.
E) naturales A. dicta et (B. correctum in ei) iovis et apollinis delfi et B C. fariae (corr. Pariae) B. patriae C. delphici et phariae A. prodigus A B C.
F) frugum ipsarum isdem nom. C.
A) illi B C. ille A.

EDD. D) Lege historicorum scripta eadem IV. M — VI². XV. vel scita sap. XIII. scripta [vel scripta sapientium] eadem XI. naturales I.
E) Apollinis Delphici et Phariae I — VII². XI — XV. prodigiis I. VII¹. pro diis II — IV. M. Posidippus ads. VII². Eleusiniae, assumptos V — VI². XI. novis utilitati IV. M. novis [frugibus] utilitati XI. XV. *Heum.*
A) magnus [Macedo] insigni V. VI¹. ille I — VII². XI; illic VIII¹ — X. XII. Illi V. f. Lemniorum principem, Vesta et Iove genitum *Heum.* illi Uranum facit XV.

B cipem, et postea Iovis gentem et de spicis Isidis ad hirun-
dinem sistrum et adsparsis membris inanem ‖ tui Sera-
pidis sive Osiridis tumulum. Considera denique‖ sacra 5.
ipsa et ipsa mysteria; invenies exitus tristes, ‖ fata et
funera et luctus atque planctus miserorum‖ deorum. Isis
C perditum filium cum Cynocephalo suo‖ et calvis sacer- 6.
dotibus luget, plangit, inquirit, et Isiaci‖ miseri caedunt
pectora et dolorem infelicissimae ‖ matris imitantur;
mox invento parvulo gaudet ‖ Isis, exultant sacerdotes,
Cynocephalus inventor glo‖riatur, nec desinunt annis
D omnibus vel perdere quod‖ inveniunt vel invenire quod
perdunt. Nonne‖ ridiculum est vel lugere quod colas,
vel colere‖ quod lugeas? Haec tamen Aegyptia quon-
dam, nunc ‖ et sacra Romana sunt; Ceres facibus ac- 7.
E censis et serpen‖te circumdata errore subreptam et cor-
ruptam‖ Liberam anxia et sollicita vestigat. Haec sunt 8.
Eleusinia, et quae Iovis sacra sunt? Nutrix capella
est, ‖ et avido patri subtrahitur infans, ne voretur,
et ‖ corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, ‖

CODD. B) gentis et C. et dispicis A. aspersis A. Osiris B C.
C) et aliis A.
E) circumlata A.

B) gentem Saturnum enim (31 F — 33 D) mortuos scimus. Dispice Isidis ad h. s. scilicet et reperies eos quos natos legimus, mortuos etiam esse etc. XV. et dispicis I — III. VII¹. VII². gentem, et dispice IV. M. gentem. Dispice V — VI². XI. XV. gentem. Despice IX. *Elsner* (sched. crit. 744. XI. p. III). et aspice sis Isidis ad hirundinem, sistrum. *Salmas.* et respice sis Isidis XII¹. gentem, et spicas Isidis, ac hirundinem, sistrum XII². Despice Isidis hirundininum sistrum *Elsner.* Adspice Isidis ac Anubidis sistrum *Huber.* aspersis I — IV. VII¹. VII². dispersis V — VI². *Meurs.* IX. XI. XV. sacra ipsa et mysteria III. V — VI². XI.
C) et aliis I — VI¹. VII¹.
E) circumlata I — VI¹. VII¹. XV. at quae IV. M — VI². XI.

F tinnitūs eliditur. Cybelae Dindyma pudet dicere,‖ 9.
quae adulterum suum infeliciter placitum,‖ quoniam
et ipsa deformis et vetula ut multorum deorum‖ mater
A ad stuprum inlicere non poterat, exse‖cuit, ut deum
p. 30 scilicet faceret eunuchum; propter hanc‖ fabulam Galli
eam et semiviri sui corporis supplicio‖ colunt. Haec
iam non sunt sacra, tormenta sunt. Quid for‖mae ipsae 11.
B et habitus? nonne arguunt ludibria et* decora‖ deorum
vestrorum? Vulcanus claudus deus et debilis;‖ Apollo
tot aetatibus levis; Aesculapius bene barbatus et‖si sem-
per adulescentis Apollinis filius: Neptunus glau‖cis ocu-
lis, Minerva caesis, bubulis Iuno; pedibus Mer‖curius
C alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis:‖ Ianus
vero frontes duas gestat, quasi et aversus ince‖dat. 12.
Diana interim est alte succincta venatrix, et E‖phesia
mammis multis et veribus extructa, et Trivia‖ trinis
capitibus et multis manibus horrifica. Quid ipse‖ 13.

CODD F) initūs A B C.
A) eunu cum superscr. h. B.
B) adolescentis C.
C) quasi ut av. A (C?) verubus A. tribia B. multis capitibūs multis A.

EDD. F) initus I. VIII². XII. XVII. intus elid. VIII¹. tinnitus editur V. vagitus tinnitu eliditur *Heum. Crus.* De Cybele Dindimena II — VI². Cybelen Dyndimenam XI. *Meurs.* Cybelae Dindimena XII. Cybele Dyndimena *Heum.* XV. et multorum II. III.
A) ipsa et *Heum.* eam semiviri VII². *Heum.*
B) ludibria et dedecora Edd. omnes praeter I. et VII². lud. dec. ludibria dedecora VII². V. claudus et deb. V. *Broukh.* laevis II. XI. XII.
C) adolesc. III. VI¹. XII—XV. ut avers. I. VII¹—X. XII —XV. XVII. quasi utraversus XIII. venatrix, verubus exstructa et Eph. m. m. et Tr. VI². verubus I—IV. VII¹. *Holstenius.* verucis *Pithoeus.* uberibus IV. M—VI². VII¹ —XII. XV. *Lips.* ad Tacit III. 61 *Io. Tristan.* tuberibus *Scaliger*; venatrix; Ephesia et mammis multis Ceres extructa. *Faber* Semestr. III. 3. multis capitibus, multis VIII¹—X.

D Iuppiter vester? modo inberbis statuitur; modo barba-||
tus locatur, et cum Hammon dicitur habet cornua, || et
cum Capitolinus tunc gerit fulmina, et cum Latiaris||
cruore perfunditur, et cum Feretrius non auditur *. ||
Et ne longius multos Ioves obeam, tot sunt Iovis mon-
E stra || quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut 14.
vir||go inter astra ignita sit; Castores alternis moriuntur||
ut vivant; Aesculapius ut in deum surgat, fulminatur; ||
Hercules ut hominem exuat, Oetaeis ignibus concrematur.||
Has fabulas et errores et ab imperitis parentibus disci-|| XXII.
F mus, et quod est gravius ipsis studiis et disciplinis ||
elaboramus, carminibus praecipue poëtarum, qui plu-||
rimum quantum veritati ipsi sua auctoritate nocuere; ||
A et Plato ideo praeclare Homerum illum inclytum lau-|| 2.
p. 31 datum et coronatum de civitate quam in sermone insti-||
tuebat eiecit; hic enim praecipuus bello Troico deos || 3.
vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus et acti-
B bus|| miscuit; hic eorum paria composuit, sauciavit Vene-||
rem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit. Iovem narrat|| 4.

CODD. D) Iuppiter noster A. Ammon C.
E) quod nomina B. ignata B. henneis B C. aeteis A. didicimus A.
F) permirum quantum A.
B) matrem vixit superscr. n B. thoro A B C.

EDD. D) Iuppiter noster VII 1. barbatus et cum *Heum.* non aditur V. VIII 1. VIII 2. XV. pompa aditur *Perizon.* opimis induitur *Gronov.* XI. nomen auditur XIII. non clauditur *Scheff.* donis clauditur *Crus.* votis aditur *Withof.* (Enc. crit. 1741) cum pompa aditur *Heum.* ne longius abeam *Heum.*
E) inter astra signata XIII. didicimus I—IV. VII 1.
F) ipsi studiis *Meurs.* corroboramus *Heum.* permirum quantum I—VII 2. XI. ipsa sua VII 1—XIII. XVII. suavitate XV.
A) quam sermone IV. M. proelia IV. M. *Pithoeus.*

Briareo liberatum ne a diis ceteris ligaretur, et Sar-|
pedonem filium quoniam morti non poterat eripere |
cruentis imbribus flevit *, et loro Veneris inlectum |
C flagrantius quam in adulteras soleat cum Iunone uxore|
concumbere. Alibi Hercules stercora egerit, et Apollo| 5.
Admeto pecus pascit. Laomedonti vero muros Ne-
ptunus| instituit, nec mercedem operis infelix structor
acce|pit. Illic Iovis fulmen cum Aeneae armis in in- 6.
D cude| fabricatur, cum caelum et fulmina et fulgura longe|
ante fuerint quam Iuppiter in Creta nasceretur, | et
flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imita|ri nec
ipse Iuppiter non vereri. Quid loquar Martis | et Ve- 7.
neris adulterium deprehensum et in Ganyme|den Iovis
E stuprum caelo consecratum? quae omnia| in hoc pro-
dita ut vitiis hominum quaedam auctoritas pararetur.
His atque huiusmodi figmentis| et mendaciis dulciori- 8.
bus corrumpuntur ingenia pu|erorum, et isdem fabu-
lis inhaerentibus adusque sum|mae aetatis robur ado-
F lescunt, et in isdem opinionibus| miseri consenescunt,
cum sit veritas obvia sed re|quirentibus. Saturnum
A enim principem huius generis| et examinis omnes scri- 9.
p. 32 ptores vetustatis Graeci Roma|nique hominem prodi-
derunt; scit hoc Nepos et Cassius in| historia et Thal-
lus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Sa|turnus 10.

CODD. A) diodorus loquuntur C.

EDD. B) a Briareo IV. VI². VII¹. VIII¹—XV. XVII. flevisse et II—VI². VIII¹—XV.* *Heum.* XVII. cesto Veneris II—VI². XI.
C) instruit *Heusinger* et Ganym. XV. accipit II. III. V—VI². XI. XII. XV. XVII. illic Vulcanus Iovis IV. M—VII¹. XI.
D) et vi G. *Vonck.*
E) uti vitiis XII¹. XVII. ut iudiciis VIII¹—X. XII¹. XVII. iisdem fab. III—VI². XI. XV. XVII. inhaerentes XV.
A) scr. vetustae aetatis *Vonck.* Scribit hoc Nepos *Pithoeus.*

B Creta profugus Italiam metu filii saevientis ac||cesserat,
et Iani susceptus hospitio, rudes illos homines|| et agre-
stes multa docuit ut Graeculus et politus, lit||teras in-
primere, nummos signare, instrumenta con||ficere. Ita-
que latebram suam quod tuto latuisset, vocari|| maluit 11.
Latium, et urbem Saturniam [dedit] de suo nomine,|| et
C Ianiculum Ianus ad memoriam uterque posterita||tis reli-
querunt. Homo igitur utique qui fugit, ho||mo utique 12.
qui latuit, et pater hominis, et natus ex ho||mine;
terrae enim vel caeli filius quod apud Italos|| esset ig-
notis parentibus proditus, ut in hodiernum|| inopinato
D visos caelo missos, ignobiles et ignotos|| terrae filios
nominamus. Eius filius Iuppiter Cretae excluso parente 13.
regnavit; illic obiit; illic filios|| habuit; adhuc antrum
Iovis visitur, et sepulcrum|| eius ostenditur, et ipsis
sacris suis humanitatis|| arguitur. Otiosum est ire per
E singulos et totam|| seriem generis istius explicare, cum XXIII.
in primis|| parentibus probata mortalitas in ceteros
ipso or||dine successionis influxerit; nisi forte post 2.
mor||tem deos fingitis, et peierante Proculo deus|| Ro-
F mulus, et Iuba Mauris volentibus deus est, et divi||
ceteri reges qui consecrantur non ad fidem numi||nis,
sed ad honorem emeritae potestatis. Invitis his|| denique 3.

CODD. B) accesserat etiam susc. A. C) homine et terrae enim et caeli A. D) visus — missus C. E) perierante A B C. F) iuva auris C (iuva B).

EDD. B) accesserat etiam susc. I—IV. VII¹. accessit a Iano IV. M. accessit et Iani V—VI¹. XI. XV. Saturniam de suo II—VI². VIII¹. IX—XII. XVII. dedit suo: *Alii:* condidit de suo *Arntzen.* (ad Aur. Vict.)
C) homine et terrae enim et caeli I. VII¹. homine, terrae enim et caeli: *Edd. ceterae omnes;* quod apud Italos essent ignoti parentes eius *Heum.*
D) illic adhuc antrum *Heum.*
E) ut pei. *Meurs.*
F) Invitis denique III. V. VI¹. XI. XV.

A hoc nomen adscribitur; optant in homine perse‖verare,
p. 33 fieri se deos metuunt, et si iam senes nolunt. Ergo ‖ 4.
nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non possit, nec‖
de natis, quoniam moritur omne quod nascitur; divinum‖
B autem id est quod nec ortum habet nec occasum. Cur 5.
enim ‖ si nati sunt non hodieque nascuntur? nisi forte
iam‖ Iuppiter senuit, et partus in Iunone defecit, et Mi-
ner‖va canuit antequam peperit. An ideo cessavit ista‖
generatio, quoniam nulla huiusmodi fabulis praebe‖tur
C adsensio? Ceterum si dii creare possent, interire‖ non 6.
possent; plures totis hominibus deos haberemus, ‖ ut
iam eos nec caelum contineret, nec aer caperet, ‖ nec
terra gestaret; unde manifestum est homines illos ‖
fuisse quos et natos legimus et mortuos scimus.‖

D Quis ergo dubitat horum imagines consecratas ‖ vul- 7.
gus orare et publice colere, dum opinio et mens ‖ impe-
ritorum artis concinnitate decipitur, auri ful‖gore prae-
stringitur, argenti nitore et candore‖ eboris hebetatur?
E Quod si in animum quis inducat, ‖ tormentis quibus et 8.
quibus machinis simulacrum omne‖ formetur, erube-
scet timere se materiem ab artifice ‖ ut deum faceret
inlusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis

CODD. A) posset B C (sed videtur prius fuisse: possit in C).
C) creare possint A B C. aera caperet B.
D) temere se materies — illusum A.

EDD. A) optant homines perseverari *Heum.* et si iam senes. Non sunt ergo *Meurs.* etiam senes IV. M. et etiamsi senes V. VI¹. XI. et etsi iam senes XII². dii sunt quoniam — non potest V — VI². XI. XV.
C) creari II. III. V — VI². IX. XI. *Broukh.* possint I.
D) perstringitur III. V — VI².
E) tornis quibus XV. temere se materies I. VII¹. temere se materiei II — IV. M. materiae *Pithoeus.*

stipitis portio, suspenditur, caeditur, dolatur, runci-
natur. Et deus aereus vel argenteus || de immundo 9.
F vasculo, ut saepius factum Aegyptio regi, conflatur,
tunditur, malleis et incudibus figura||tur; et lapideus
caeditur, sculpitur et ab impurato|| homine levigatur,
A nec sentit suae nativitatis iniu||riam, ita ut nec postea
p. 34 de vestra veneratione culturam; || nisi forte nondum 10.
deus saxum est vel lignum vel argen||tum. Quando
igitur hic nascitur? Ecce funditur, fa||bricatur, scul-
B pitur; nondum deus est; ecce plumbatur,|| construitur,
erigitur; nec adhuc deus est; ecce orna||tur, consecra-
tur, ornatur; tunc postremo deus est, || cum homo illum
voluit et dedicavit. Quanta vero|| de diis vestris animalia XXIV.
muta naturaliter iudicant? mures, hirundines, milvi non
C sentire eos sciunt,|| norunt, inculcant, insident, ac nisi
abigatis in ipso|| dei vestri ore nidificant; araneae vero
faciem eius inte||xunt, et de ipso capite sua fila suspen-
dunt. Vos terge||tis, mundatis, eraditis et illos quos 2.
facitis protegitis|| et timetis, dum unusquisque vestrum

CODD. cereus A (!).
F) imperito A.
A) nascitur. Ecce ornatur C.
B) scalpitur A (C ?) ille voluit A.
C) tergitis A (C ?).

EDD. E) illusum I. II (VII¹?). cereus I. VII¹. aureus *Heum.* XV. *Gataker* (Cinnus II. 19).
F) ut accepimus f. *Vonck.* malleis, in incud. V—VI². XI. et in incud. *Meurs.* scalpitur XVII. imperito I—VI¹. VII¹.
A) scalpitur: *Edd. omnes.*
B) ille voluit I—VII¹. XI. illum vovit *Meurs.* illum coluit XII. XVII. quum homo illum quem deum esse voluit et dedicavit *Heum.* quanto verius IV. M—VI². XI. XV.
C) rodunt, insultant V—VI². XI. norunt, in iis cacant *Dalecamp.* rodunt, inculcant IX. XV. Quanto verius de diis vestris animalia muta iudicant? M. h. m. (nam non sentire eos sciunt). rodunt, insultant, insident *Heum.* tergitis. *Edd. omnes.* et illos quos facitis et protegitis timetis *Wopkens.*

D non cogitat prius || se debere deum nosse quam colere,
dum inconsulte || gestiunt parentibus oboedire, dum fieri
malunt || alieni erroris accessio quam sibi credere, dum
ni||hil ex his quae timent norunt; sic in auro et argento 3.
E avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consig-||
nata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ||
ritus si percenseas ridenda quam multa, * etiam mi-||
seranda sunt. Nudi cruda hieme discurrunt; alii in||ce- 4.
dunt pileati, scuta vetera circumferunt,* pelles || cae-
F dunt; mendicantes vicatim deos ducunt. Quaedam|| fana 5.
semel anno adire permittunt; quaedam in totum || ne-
fas visere; est quo viro non licet et nonnulla absque||
A feminis sacra sunt; etiam servo quibusdam caerimoniis||
p. 35 interesse piaculare flagitium est: alia sacra coronat uni-||
vira, alia multivira, et magna religione conquiritur ||
quae plura possit adulteria numerare. Quid qui san-|| 6.
B guine suo libat, et vulneribus suis supplicat, || non pro-
fanus melius esset quam sic religiosus? aut cui exta*
sunt|| obscena demessa, quo modo Deum violat qui hoc
modo || placat! cum si eunuchos Deus vellet, posset
procreare ||, non facere. Quis non intellegat malesanos
et vanae et || perditae mentis in ista desipere, et ipsam 7.

CODD. F) vicantes A B C. permittunt adire C.

EDD. E) quam multa, multa etiam. *Edd. omnes praeter I. et Heum.* multa, tam etiam *Pithoeus.* discurrunt, pelles caedunt; alii V. *Gron.* l. c. XI. discurrunt alii; alii inc. *Heum.* peltas caed. *Cuper.* pelves *Monachius* (ad Polyc. II. p. 336).

F) vicantes I. victum *Pithoeus.* est quaedam viro II — VII². XI. XV. licet; nonnulla II. III. V — VI². XI. XV. est quo viro ire non licet. XII².

B) testa sunt obscena II — VI². XI. *Pithoeus. Heum.* aut cui execta sunt obscena, demessa VII². Deum non violat *Perizon.* colat? Quam impie Deum violat qui hoc modo placat! *Heum.* male sanas et perditas mentes ista desipere *Heum.*

C errantium‖ turbam mutua sibi patrocinia praestare; hic defensio com‖munis furoris est furentium multitudo. Attamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium, ‖ cum non tam virtute quam religione et pietate polle‖rent. Nimirum insignis et nobilis iusti- XXV.
D tia Romana ab ipsis ‖ imperii nascentis incunabulis auspicata est; nonne in ortu ‖ suo et scelere collecti et muniti immanitatis suae terro‖re creverunt? nam asylo prima plebs congregata est; ‖ confluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarii, prodi‖tores, et ut ipse Ro- 2.
E mulus, imperator et rector, populum ‖ suum facinore praecelleret, parricidium fecit.

Haec prima sunt auspicia religiosae civitatis; mox alie‖nas virgines iam desponsatas, iam destinatas et nonnul‖las de matrimonio mulierculas sine more rapuit, vio-‖ 3.
F lavit, inlusit, et cum earum parentibus id est cum soceris‖ suis bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit; quid in‖religiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris
A confidentia ‖ tutius? Iam finitimos agro pellere, civita- 4.
p. 36 tes proximas e‖vertere cum templis et altaribus, captos cogere, damnis‖ alienis et suis sceleribus adolescere cum Romulo regibus‖ ceteris et postremis* ducibus di-
B sciplina communis est. Ita quicquid Romani tenent, colunt, possident, audaciae‖ praeda est; templa omnia de manubiis id est de ruinis ‖ urbium, de spoliis deorum, de caedibus sacerdotum; hoc insul‖tare et inludere est, 5.

EDD. C) m. iniuste des. *Vonck.* heic def. XV. sic def. *Wopk.* praestare. At enim *Heum.*
D) quo fluxerant *Meurs.*
F) parentibus [i. e. soceris suis] bellum V. VI[1]. XI.
A) confidentia astutius *Vonck.* et altaribus, rapta congerere *Heum.* postumis ducibus V—VI[2]. XI. posteris duc. XII[2]. post reges *Wopk. Vonck.*

victis religionibus servire, captivas‖ eas post victorias adorare; nam adorare quae manu‖ ceperis, sacrilegium
C est consecrare, non numina. Toti‖ens ergo Romanis im- 6.
piatum est, quotiens triumphatum;‖ tot de diis spolia quot de gentibus et tropaea. Igitur ‖ Romani non ideo 7.
tanti quod religiosi, sed quod inpune‖ sacrilegi; neque enim potuerunt in ipsis bellis deos ad‖iutores habere,
D adversus quos arma rapuerunt, et *‖ quos postulaverant* detriumphatos colere coeperunt.‖ Quid autem isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro‖suis adversus 8.
eorum arma valuerunt? Romanorum enim‖ vernaculos deos novimus: Romulus, Picus, Tiberinus‖ et Consus
E et Pilumnus ac Picumnus dii. Cloacinam Ta‖tius et invenit et coluit; Pavorem Hostilius atque Pallo‖rem; mox a nescio quo Febris dedicata; haec alumna‖ urbis 9.
istius superstitio, morbi et malae valetudines.‖ Sane et Acca Larentia et Flora, meretrices propu‖diosae,

---

CODD. C) quod de gent. B. quos post. B (inter quo et s aliquid erasum).
D) Tyberinus A. Teverinus B C.
E) pilumnus dii B C. Laurentia A B C.

EDD. B) servire et captivas V. VI¹. XI. XV.
C) ergo a Romanis IV. M—VI². XI. quot de gentibus tropaea *Heum.*
D) quod postulaverant detriumphatos XII². XIII. XVII. quod postulaverant de triumphatis XII¹. quos postulaverant triumph. XV. quos populaverant detr. IV. M. VI². quos post cladem triumphatos II—VI¹. XI. *Pithoeus.* quos post cladem detr. IX. quos post cladem demum triumph. *Perizon.* quos post lauream detr. VIII¹. VIII². quos post laureum detr. X. a. d. g. exteris tr. *Vonck.* et quos triumphatos *Heum.* prout voverant XII². et q. postquam fugaverant detr. *Vonck.* XVII. quos polluerant detr. *Orelli.* pro Romanis possint *Heum.* Tyberinus I. II.
E) Picumnus, Cloacinam III. V—VI². IX. XI. Volumnus dii. Clo. VIII¹. VIII². XII¹. almae urbis istius *Heum.* Laurentia I—III. V.

F inter morbos Romanorum et deos computan‖dae. Isti
scilicet adversus ceteros qui in gentibus cole‖bantur 10.
Romanorum imperium protulerunt; neque enim ‖ eos
A adversum suos homines vel Mars Thracius vel Iup‖piter
p. 37 Creticus vel Iuno nunc Argiva, nunc Samia, nunc ‖
Poena, vel Diana Taurica vel mater Idaea vel Aegyp-‖
tia illa non numina sed portenta iuverunt; nisi forte‖ 11.
B apud istos maior castitas virginum aut religio sancti‖or
sacerdotum, cum paene in pluribus virginibus* et quae‖
inconsultius se viris miscuissent, Vesta sane nescien‖te
sit incestum vindicatum, in residuis inpunitatem‖ fecerit
non castitas tutior sed inpudicitia felicior.‖ Ubi autem
C magis a sacerdotibus quam inter aras et delubra ‖ con- 12.
ducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria ‖ medi-
tantur? frequentius denique in aedituorum cellu‖lis quam
in ipsis lupanaribus flagrans libido defun‖gitur. Et ta-
men ante eos Deo dispensante diu regna ‖ tenuerunt 13.
D Assyrii, Medi, Persae, Graeci etiam et Ae‖gyptii, cum
pontifices et Arvales et Salios et Vestales ‖ et augures
non haberent, nec pullos cavea reclusos quorum ‖ cibo
vel fastidio respublica summa regeretur. Iam ‖ enim XXVI.
venio ad illa auspicia et auguria Romana, quae ‖ summo

CODD. A) nunc diana A B C. set (corr. sed) et (erasum) port. B.
B) castitatis A.
C) interras superscr. a B.
D) et Salios Vest. A. testatus est A B (C?).

EDD. F) inter probra Romanorum et deos *Heum.*
A) nunc Diana I. IV. VII[1]—X. XIII.
B) castitatis I. ut quae VI. M—VI[2]. XI. XV. Vesta sane sit nesciente inc. V. VI[1].
C) condicuntur IV. M.
D) et Salios, Vestales I—VII[1]; res summa IV. M. VI[2]. IX. XI. XV.

E labore collecta testatus es et poenitenter omis||sa et ob-
servata feliciter. Clodius scilicet || et Flaminius et 2.
Iunius ideo exercitus perdiderunt,|| quod pullorum sol-
lemnissimum tripudium exspectan||dum non putaverunt.
Quid Regulus? nonne auguria servavit|| et captus est? 3.
F Mancinus religionem tenuit, et sub iugum|| missus est
et deditus. Pullos edaces habuit et Paulus || apud Can-
nas; tamen cum maiore reipublicae parte || prostratus
A est. Caius Caesar ne ante brumam in Africam|| navigia
p. 38 transmitteret auguriis et auspiciis reniten||tibus sprevit;
eo facilius et navigavit et vicit. Quae vero || et quanta 4.
de oraculis prosequar? Post mortem Amphia||raus ven-
B tura respondit qui proditum iri se ob monile|| ab uxore
nescivit; Tiresias caecus futura videbat qui prae||sentia
non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythî res-|| 5.
ponsa confinxit, cum iam Apollo versus facere desis||set,
cuius tunc cautum illud et ambiguum defecit oracu||lum,
C cum et politiores homines et minus creduli esse || coe-
perunt, et Demosthenes, quod sciret responsa simula||ta,
φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnum||quam ta- 6.
men veritatem vel auspicia vel oracula tetigere.||

Quamquam inter multa mendacia videri possit indu-

CODD. B) prodi[illegible]us est ipse ob monile ab uxore nescius A. iresias B. cantum illuc A.
C) responsa simulacra C. tetigerunt C.

EDD. E) testatus est I. VII¹. VII². testatum est IV. M. solistimum *Edd. omnes praeter principem* VII¹—VIII². X. cum maiore R. P. (Romani populi) parte *Meurs.* XV.
A) retinentibus IV. M. felicius *Heum.*
B) proditus est ipse ob monile ab uxore nescius I—IV. VII². VII¹. proditum iri se—nescius V. VI¹. Tiresias futura XII². cautum illuc I. cautum illud *Canter.* (ad *Arnob.* IV. 145.)

D striam ‖ casus imitatus, adgrediar tamen fontem ipsum
errorisǁ et pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, et
altius ‖ eruere et aperire manifestius. Spiritus sunt in- XXVII.
sin‖ceri, vagi, a caelesti vigore terrenis labibus et cu-
pidi‖tatibus degravati; isti igitur spiritus posteaquam
E sim‖plicitatem substantiae suae onusti et inmersi vitiis
per‖diderunt, ad solacium calamitatis suae non desinunt‖
perditi iam perdere et depravati errorem pravi‖tatis in-
fundere et alienati a Deo inductis pravis religionibus‖ 2.
a Deo segregare. Eos spiritus daemonas esse poëtae
F sciunt,‖ philosophi disserunt, Socrates novit, qui ad nu-
tum et ar‖bitrium adsidentis sibi daemonis vel declinabat‖
negotia vel petebat. Magi quoque non tantum sciunt ‖ 3.
A daemonas, sed etiam quicquid miraculi ludunt per dae-‖
p. 39 monas faciunt; illis adspirantibus et infundentibus praes-‖
tigias edunt, vel quae non sunt videri vel quae sunt‖ non
videri; eorum Magorum et eloquio et negotio pri‖mus 4.
B Sosthenes et verum Deum merita maiestate pro‖sequitur,
et angelos id est ministros et nuntios Dei sed‖ veri, eius
[que] venerationi novit adsistere, ut et nutu ipso‖ et vultu
domini territi contremescant. Idem etiam‖ daemonas
prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimi‖cos. Quid

CODD. D) erroris et veritatis C. digravati A.
B) contremiscant A (C?).

EDD. D) insinceri et vagi IV. M — VI². digravati I — IV. VII¹.
E) unusti I. innoti *Dalecamp.* perditi perdere IV. M.
F) vel appetebat VI². vel gerebat *Heum.* 2. inductos pr. ab eo segr. *Vonck.*
A) ut videantur vel quae non sunt videri; M. primus H. *Heum.* non videri faciunt *Iens.* Eorum et Magorum eloquio IV. M. VII¹ — X. Hosthanes II — VI². Hostanes VIII¹ — XV. XVII. *Pithoeus.*
B) eius ven. IV. M — VI¹. *Heum.*

C Plato, qui invenire Deum negotium credidit, non|| ne et
angelos sine negotio narrat et daemonas? et in|| Sympo-
sio etiam suo naturam daemonum exprimere|| connititur;
vult enim esse substantiam inter mortalem|| inmortalem-
que, id est inter corpus et spiritum mediam, || terreni
D ponderis et caelestis levitatis admixtione || concretam,
ex qua* monet etiam nos* procupidinem || amoris et
dicit informari et labi pectoribus humanis, || et sensum
movere et adfectus fingere et ardorem cupidi||tatis in-
fundere. Isti igitur impuri spiritus daemones, || ut 6.
E ostensum Magis, a philosophis et a Platone, sub
statuis|| et imaginibus consecrati delitescunt, et adflatu
suo aucto||ritatem quasi praesentis numinis consequun-
tur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis inmoran-
tur, dum nonnumquam extorum fibras animant, avium||
F volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, || fal-
sis pluribus involuta; nam et falluntur et fallunt ut et ||
nescientes sinceram veritatem, et quam sciunt in perdi-

CODD. D) ex qua manare in nos A.
E) (ostensum a magis C?).
F) fallunt et superscr. ut B.

EDD. C) narrat aut daemones XII[1].
D) ex qua manent etiam in nos per Cupidinem amoris *Heum.* ex qua manare in nos proc. I—VII[2]. ex qua manare in eos proc. XV. ex qua manare in nos cup. V. VI[1]. ex qua manet in nos [porro] cupido amoris *Meurs.* XI. ex qua movet etiam in nos proc. VIII[1]—X. XIII. amoris dicit et V. VI[1]. et illabi II—VI[1]. XI. XV. spiritus ut IV. M—VI[2]. XI. *Meurs.* ex qua movet etiam nos per cupidinem XII[2]. monet etiam nasci pruriginem amoris XII[2]. ex q. m. etiam nos promere cupidinem *Vonck.*
E) ostensum a Magis. *Edd. omnes praeter principem;* a Magis et a Platone *Heum.* consecratis III—VI[2]. XI. *Vonck.* dum inspirant interim *Heum.* sanis inmor. II. III.
F) et ut nescientes XV.

A tionem‖ sui non confitentes. Sic a caelo deorsum gravant 7.
p. 40 et a Deo‖ vero ad materias avocant, vitam turbant,* omnes inquie‖tant; inrepentes etiam corporibus occulte ut spiritus‖ tenues morbos fingunt, terrent mentes, membra‖
B distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium‖ vel hostiis pecudum saginati, remissis quae constrinxe-‖
rant, curasse videantur. Hi sunt et furentes quos in pu-‖ 8.
blicum videtis excurrere; vates et ipsi absque templo‖ sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur; par et in illis‖
C instigatio daemonis, sed argumentum dispar furoris. ‖
De ipsis etiam illa quae paulo ante tibi dicta sunt, ut Iup-‖ 9.
piter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores‖ viderentur, ut cingulum matronae navicula seque‖retur.
Haec omnia sciunt plerique,* pars vestrum ipsos dae-‖ 10.
D monas de semetipsis confiteri, quotiens a nobis tor-‖ mentis verborum et orationis incendiis de corporibus‖
exiguntur. Ipse Saturnus et Serapis et Iuppiter ‖ et 11.
quicquid daemonum colitis victi dolore quod sunt ‖ eloquuntur, nec utique in turpitudinem sui, nonnullis ‖

CODD. A) (materiam C?).
B) et ad cultum sui cogant (forsitan cogunt) B. remissius A. remissis, recentiore atram. superscr. u B.
C) paulo ante dicta sunt C. plerique vestrum C. ipso daemonas B.
D) a nobis temeritas verborum A. semetipsos B.

EDD. A) ad materiam avocant IX—XIII. somnos inquietant IV. M—VI². IX. XI—XV. *Meurs. Canter.* (Varr. VII¹.) *Dalecamp.* ut sunt sp. *t. Vonck.*
B) remissius I—III. VII¹. VII². hi sunt furentes *Heum.* — ipsi ipso in templo VII². XV. Hinc sunt et f. XII². His sunt — sine templo *Vonck.*
C) plerique vestrum II—VII². XI. pleraque pars vestrum XII. plerique pars vestrum ipsorum VIII².
D) a nobis temeritas verborum I. a nobis et meritis verborum (verberum IV. M.) II—IV. VII¹. *Pithoeus.* a nobis et tormentis verborum V—VI². XI. XV.

E praesertim vestrum adsistentibus, mentiuntur: ipsis te- 12.
stibus || esse eos daemonas de se verum confitentibus
credite; adiurati enim per Deum || verum et solum in-
viti, miseri corporibus inhorres||cunt et vel exiliunt
statim vel evanescunt gradatim || prout fides patientis
adiuvat aut gratia curantis || adspirat. Sic Christianos
F de proximo fugitant quos lon||ge in coetibus per vos 13.
lacessebant; ideo inserti men||tibus imperitorum odium
nostri serunt occulte per timorem; || naturale est enim
A et odisse quem timeas, et quem || metueris infestare si
p. 41 possis. Sic occupant animos et ob||struunt pectora, ut 14.
ante nos incipiant homines odisse || quam nosse, ne
cognitos aut imitari possint aut dam||nare non possint.
B Quam autem iniquum sit, incognitis || et inexploratis, XXVIII.
iudicare, quod facitis, nobis ipsis poenitentibus credite;
et nos enim idem fuimus et eadem || vobiscum quondam
adhuc caeci et hebetes sentie||bamus, quasi Christiani
monstra colerent, infantes vora||rent, convivia incesta
C miscerent; nec intellegebamus || ab his fabulas istas sem- 2.
per ventilari et numquam vel || investigari vel probari,
nec tanto tempore aliquem || existere qui proderet, non
tantum facti veniam, verum || etiam indicii gratiam con-
secuturum; malum autem || adeo non esse, ut Christianus 3

CODD. E) daemonas credite superscr. de se verum confitentibus C.
A) times A. timens B. timeas C. infestares si posses B. si posses. Si occupant C. damnare inexploratis C.
B) Quantum autem vitium sit A.

EDD. E) testibus de se *Heum.* verum fassis *Wopk.* victi in miseris corporibus *Heum.* miseris II—VI². XI. inhaerescunt III. V—VI². XI.
A) times I—VII². et quem oderis. *Freinshem* (ad Curt. 8. X. 1.) *Heum.*
B) Quantum autem vitium sit I—V. VII¹. sit, de incognitis et V—VI². XI. *Carrio.* in incogn. *Meurs.* idem fecimus *Wopk.*
C) venditari, numq. *Heum.* iudicii I.

D reus nec erubesceret nec ti||meret, et unum solummodo
quod non ante fuerit poe||niteret. Nos tamen* cum
sacrilegos aliquos et incestos,|| parricidas etiam de- 4.
fendendos et tuendos suscipie||bamus*; hos nec au-
diendos in totum putabamus, non||numquam etiam
E miserantes eorum crudelius saevie||bamus, ut torquere-
mus confitentes ad negandum,|| videlicet ne perirent,
exercentes in his perversam|| quaestionem, non quae
verum erueret, sed quae men||dacium cogeret; et si
qui infirmior, malo pressus|| et victus, Christianum 5.
F se negasset, favebamus ei quasi|| eierato nomine iam
omnia facta sua illa negatione|| purgaret. Adgnosci-
tisne eadem nos sensisse et egisse|| quae sentitis 6.
A et geritis? cum si ratio non instigatio daemo||nis iudi-
p. 42 caret, urguendi magis non ut diffiterentur|| se Christia-
nos, sed ut de incestis, stupris, de impiatis|| sacris, de
infantibus immolatis faterentur; his enim|| et huius- 7.
B modi fabulis idem daemones ad execratio||nis horro-
rem imperitorum aures adversus nos|| referserunt; nec
tamen mirum, cum* omnium|| fama quae semper in-
sparsis mendaciis alitur,|| ostensa veritate consumitur;
sic est negotium dae||monum; ab ipsis enim rumor

CODD. E) ut urgeremus A. perient B. si quis inf. A (C?).
A) arguendi magis A. differentur C.

EDD. D) cum sacrilegos et inc. *Heum.*
E) miserentes *Heum.* ut urgeremus I—VII[1]. *Heum.* si quis inf. *Edd. omnes*; dolore oppressus *Heum.*
A) et agitis *Heum.* arguendi I—III. VII[1]. urgendum esset, non ut *Heum.*
B) si est XV. cum communis fama qua semper inspersis mendaciis alitur, ost. v. c. sit neg. d. *Heum.* cum o. f. quam semp. insp. m. a. tam o. v. c. sic esse n. d. *Gruner.* cum hominum f. VIII[1]. VIII[2]. *I. Fr. Gronov.* XI. XIII. sit [et] neg. *I. Fr. Gronov.* XI. XIII.

C falsus et seritur et|| fovetur. Inde est quod audire te
dicis caput asini|| rem nobis esse divinam; quis tam stul- 8.
tus ut hoc colat? || quis stultior ut hoc coli credat?
nisi quod vos et totos || asinos in stabulis cum ve-
stra vel Epona consecratis, || et eosdem asinos cum
D Iside religiose* devoratis; item || boum capita et ca-
pita vervecum et immolatis et co||litis; de capro etiam
et homine mixtos deos, et leonum et | canum vultus
deos de||dicatis. Nonne et Apim bovem | cum Aegy- 9.
E ptiis adoratis et|| pascitis? nec eorum sacra | damnatis
instituta serpen||tibus, crocodillis, beluis ce||teris et
avibus et piscibus, quorum aliquem deum si || quis
occiderit, etiam capite punitur. Idem Aegyptii|| cum 10.
plerisque vobiscum non magis Isidem quam cepa- ||
rum acrimonias metuunt, nec Serapidem magis|| quam
F strepitus per pudenda corporis expressos || contreme-
scunt. Etiam ille qui de adoratis sacerdo||tis virili- 11.
bus adversum nos fabulatur, temptat in nos|| conferre
A quae sua sunt; ista enim inpudicitiae eorum || forsitan 12.
p. 43 sacra sint, apud quos sexus omnis membris|| omnibus

CODD. C) vestra vel Hippona A.
D) Iside C.
F) extremiscunt A.
A) inpuditiae superscr. ci B.

EDD. C) vestra vel Hippona I. VII¹. vestra Hippona II—IV. vestra Epona V—VI². VII². IX. XI. XIII. *Pithoeus*. vestra vel sua Epona VIII¹. VIII². X. XII¹. cum Vesta vel Epona XIII.
D) devotatis V—VI². IX. XIII. XV. decoratis VIII¹. VIII². X. XII. XVII. *Heum*. denotatis VII². Adoratis (*Syll. Epist.* IV. p. 260) religione decoratis *Wopk*. vultu deos II. III. V—VI². XI.
E) crocodilis et feris et av. *Vonck*. vobis non magis I—VI² XI.
F) crepitus IV. M—VI². extremiscunt I—VII².
A) ista enim eorum *Heum*. apud quos sexus membris *Heum*.

prostat, apud quos tota inpudicitia vocatur || urbani-
tas, qui scortorum licentiae invident, qui me||dios
B viros lambunt, libidinoso ore inguinibus in||haerescunt,
homines malae linguae etiam si tacerent, || quos prius
taedescit inpudicitiae suae quam pudes||cit. Pro nefas! 13.
id in se mali facinoris admittunt, quod nec|| aetas potest
pati mollior nec cogi servitus durior. || Haec et huius-
C modi propudia nobis non licet nec|| audire; etiam pluri- XXIX.
bus turpe defendere est; ea enim || de castis fingitis et
pudicis, quae fieri non crede||remus nisi de vobis proba-
retis. Nam quod reli||gioni nostrae hominem noxium et 2.
D crucem eius ad||scribitis, longe de vicinia veritatis erratis,
qui || putatis Deum credi, aut meruisse noxium aut ||
potuisse terrenum. Nae ille miserabilis cuius in ho- || 3.
mine mortali spes omnis innititur; totum enim eius ||
auxilium cum extincto homine finitur. Aegyptii sa- || 4.
E ne hominem sibi quem colant eligunt; illum unum ||
propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victi- ||
mas caedunt; et ille qui ceteris Deus, sibi certe ||
homo est, velit nolit; nec enim conscientiam suam ||
decipit, si fallit alienam. Etiam principibus et re- || 5.
F gibus non ut magnis et electis viris, sicut fas est, ||
sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, || cum et

CODD. A) praestat A.
B) proh nefas — pessimi — quod nec et aetas A.
D) nec ille mis. B.
E) sibi certe est homo C.
F) de eis B.

EDD. B) proh nefas I — IV. VII² — X. XII — XV. pessimi I — VII². IX. XIII. XV. quod nec et aetas I. id in se facinoris admittunt *Heum.*
E) et Saitae XIII.

A praeclaro viro honor verius et optimo amor || dulcius
p. 44 praebeatur. Sic eorum numen vocant, ad ima||gines 6.
supplicant, genium id est daemonem eius im||plorant,
et est eis tutius per Iovis genium peierare || quam regis.
B Cruces etiam nec colimus nec optamus; || vos plane qui 7.
ligneos deos consecratis, cruces lig||neas ut deorum
vestrorum partes forsitan adoratis; || nam et signa ipsa
et cantabra et vexilla castrorum|| quid aliud quam inau-
C ratae cruces sunt et ornatae? || Tropaea vestra victricia
non tantum simplicis crucis || faciem, verum et adfixi ho-
minis imitantur. Signum|| sane crucis naturaliter visimus 8.
in navi, cum velis tumen||tibus vehitur, cum expansis
D palmulis labitur; et cum || erigitur iugum, crucis si-
gnum est, et cum homo porrectis || manibus Deum pura
mente veneratur. Ita signo crucis aut ratio naturalis in-
nititur aut vestra religio formatur.||

Illum iam velim convenire, qui initiari nos dicit aut|| XXX.
credit de caede infantis et sanguine; putas posse fie||ri
E ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum|| ca-
piat, ut quisquam illum rudem sanguinem novelli et ||
vixdum hominis caedat, fundat, exhauriat? nemo|| hoc
potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim|| video 2.
procreatos filios nunc feris et avibus exponere, || nunc

CODD. D) signum crucis est C.
E) audire A B (C?).

EDD. A) honor et optimo *Heum.* numen invocant II — VI[2].
genium [i. e. daemonem eius] impl. V. VI[1].
B) nec oramus IV. M. VI[2]. nec horremus *Andreas Rivinus* (ad Victorinum Pictaviensem p. 146.) XI. XV. nec ornamus *Gruner.* et labara et vex. IV. M.
D) iugum et cum homo *Vonck.* credit caede *Heum.*
E) tanta vulnera *Heum.* audire I. VII[1]. video modo procreatos *Heins.* (Adv. III. 2) *Heum.*

F adstrangulatos misero mortis genere elide‖re; sunt
qnae in ipsis visceribus medicaminibus epotis‖ originem
futuri hominis extinguant, et parricidium‖ faciant, an-
A tequam pariant. Et haec utique de deorum‖ vestrorum 3.
p. 45 disciplina descendunt; nam Saturnus filios‖ suos non
exposuit sed voravit; merito ei in nonnullis‖ Africae
partibus a parentibus infantes immolabantur‖, blanditiis
B et osculo comprimente vagitum, ne fle‖bilis hostia
immoletur. Tauris etiam Ponticis et Aegyptio Busiridi 4.
ritus fuit hospites immolare,‖ et Mercurio Gallos hu-
manas vel inhumanas vic‖timas caedere; Romani Grae-
C cum et Graecam, Gallum‖ et Gallam sacrificii* viven-
tes obruere, hodieque‖ ab ipsis Latiaris Iuppiter homi-
cidio colitur, et‖ quod Saturni filio dignum est, mali et
noxii hominis‖ sanguine saginatur; ipsum credo docuisse 5.
sanguinis‖ foedere coniurare Catilinam, et Bellonam
sacrum‖ suum haustu humani cruoris imbuere, et comi-
D tialem‖ morbum hominis sanguine id est morbo gravio-‖
re sanare. Non dissimiles et qui de arena feras‖ 6.
devorant inlitas et infectas cruore vel membris‖
hominis et viscere saginatas. Nobis homicidium‖ 7.

CODD. F) et potis B C.
A) et in nonn. A B (C?).
C) sacrifici A. servum suum A.

EDD. A) et in nonn. I.
B) immolaretur IV. M—VI¹. XI. XV. T. etiam Pontificis VII². M. Gallis *Wopk. Vonck.* Romanis *Vonck.*
C) sacrifici I—IV. VII¹. VII². XV. sacrificio V—VI². sacrificiis VIII¹—X. XVII. in sacrificiis *Vonck. Wopk.* sacri vice XIII. et Gallam viventes *Heum.*

E nec videre fas nec audire, tantumque ab humano|| sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis|| sanguinem noverimus. Et de incesto convivio fabu||lam XXXI.
grandem adversum nos daemonum coitio mentita est,|| ut gloriam pudicitiae deformis infamiae aversione|| macula-
F ret, ut ante exploratam veritatem homines|| a nobis terrore infandae opinionis averteret: sic de isto|| et
A tuus Fronto non ut adfirmator testimonium fecit,|| sed
p. 46 convicium ut orator adspersit; haec enim potius de|| 2.
vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum|| matribus; Aegyptiis et Athenis cum sororibus
B legitima|| connubia; memoriae et tragoediae vestrae incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis; sic et de||os colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore|| coniunctos. Merito igitur incestum 3.
penes vos saepe|| deprehenditur, semper admittitur;
C etiam nescien||tes, miseri, potestis in inlicita proruere, dum Vene||rem promisce spargitis, dum passim liberos seritis, || dum etiam domi natos alienae misericordiae frequenter|| exponitis; necesse est in vestros recurrere, in filios in||errare. Sic incesti fabulam nectitis, etiam

CODD. E) contio A. cotio (cocio, recentiore atramento superscripto *n*) B (C?).
A) superscr. *at* adfirmor B.

EDD. E) contio I—IV. V—VII². nec videre fas, tantumque *Heum.* audere XV. aspersione mac. V. *Heum.* XV. accessione mac. XIII.
F) terror nef. *Heum.*
A) sentibus *Vonck.* nota sunt *Heum.* Aegyptiis et Atheniensibus V. Aegypti et Athenis XV.
B) comoediae et trag. IV. M—VI². auditis et sic deos III. V—VI².
C) in vestros incurrere *Pricaeus.* (ad Apul. Met. VII. p. 379) in filias *Perizon.* IX. necesse est vos vestras incurrere in filias, in sorores *Heum.* fibulam nectitis V *Vonck.*

D eum con||scientiam non habetis. At nos pudorem non 4.
facie sed|| mente praestamus, unius matrimonii vinculo
li||benter inhaeremus; cupiditate procreandi aut unam||
scimus aut nullam: convivia non tantum pudica coli-
mus|| sed et sobria; nec enim indulgemus epulis aut
E con||vivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem
tem||peramus, casto sermone, corpore castiore; pleri-
que|| inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur||
potius quam gloriantur; tantum denique abest incesti||
cupido, ut nonnullis rubori sit etiam pudica coniunc-||
F tio. Nec de ultima statim plebe consistimus, si hono-|| 5.
res vestros et purpuras recusamus; nec fastidiosi sumus,||
A si omnes unum bonum sapimus, eadem congregati qui-||
p. 47 ete qua singuli; nec in angulis garruli, si audire nos||
publice aut erubescitis aut timetis. Et quod in dies|| 6.
nostri numerus augetur, non est crimen erroris sed||
B testimonium laudis; nam in pulcro genere vivendi||
et praestat * et perseverat suus et adcrescit alienus.||
Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis,|| 7.
sed innocentiae ac modestiae signo facile dinoscimus:||
sic mutuo quod doletis amore diligimus, quoniam||
C odisse non novimus; sic nos, quod invidetis, fratres||
vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consor-||
tes fidei, ut spei coheredes. Vos enim nec invicem|| 8.
agnoscitis et in mutua odia saevitis, nec fratres|| vos
nisi sane ad parricidium recognoscitis.||

EDD. D) cupiditatem II—VI². IX. XI.
F) factiosi VII²—X, XIII. XV.
A) unum [bonum] sapimus IV. M—VI¹. VIII¹—XI. XV. noster num. *Heum.*
B) viventibus et perstat suus *Heum.* nota occulta IV. M. perstat II—XV. XVII.
C) ut unius parentis *Heum.* ut unius - omnes etc. XI.

D Putatis autem nos occultare quod colimus, si delu-‖ XXXII.
bra et aras non habemus; quod enim simulacrum‖ Deo
fingam, cum si recte existimes sit Dei homo ip‖se si-
mulacrum? templum quod ei exstruam, cum to‖tus hic
mundus eius opere fabricatus eum capere‖ non possit?
E et cum homo latius maneam, intra unam‖ aediculam
vim tantae maiestatis includam? nonne‖ melius in no- 2.
stra dedicandus est mente, in nostro immo‖ consecran-
dus est pectore? Hostias et victimas domino offeram,
quas in u‖sum mei protulit, ut reiiciam ei suum munus?
F ingratum‖ est, cum sit litabilis hostia bonus animus et
pura mens‖ et sincera sententia. Igitur qui innocentiam 3.
colit, Deo‖ supplicat; qui iustitiam, Deo libat: qui
A fraudibus abstinet,‖ propitiat Deum; qui hominem
p. 48 periculo subripit, optimam‖ victimam caedit; haec
nostra sacrificia, haec Dei sacra sunt; sic‖ apud nos
religiosior est ille qui iustior. At enim quem‖ coli- 4.
B mus Deum, nec ostendimus, nec videmus. Immo ex hoc‖
Deum credimus quod eum sentire possumus, videre‖ non
possumus; in operibus enim eius et in mundi omnibus‖
motibus virtutem eius semper praesentem aspicimus,‖
cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mire‖ris, 5.

CODD. E) et victimas *do* (?). hostias offeram B.
F) domino A; (in C. deo; in B est idem *do* quod alias semper pro *deo* usurpatur, cum *dominus* numquam per compendium scriptum sit, in loco E autem ob superscribendi necessariam brevitatem *domino* forsitan per comp. scr. est, non *deo*.)
B) nec ostendimus nec ostendimus nec videmus C. mereres B.

EDD. E) laxius IV. M—VI². laxius habeam *Heum.* inter unam XI. in imo cons. *Heum.*
F) conscientia IV. M—VI². IX. XI—XV. domino: munus? cum sit. *Heum.* Iugiter q. inn. *Vonck.*
A) optatam vict. IV. M. opimam II—VI². VIII¹—XV.

C si Deum non vides; vento et flatibus omnia impelluntur,‖
vibrantur, agitantur, et sub oculis tamen non venit‖
ventus et flatus; in sole adeo, qui videndi omnibus cau-‖
sa est, videre non possumus, radiis acies submovetur,‖
obtutus intuentis hebetatur, et si diutius inspicias,‖
D omnis visus extinguitur. Quid ipsum solis artificem,‖ 6.
illum luminis fontem possis sustinere, cum te ab eius ‖ ful-
goribus avertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis‖
carnalibus vis videre, cum ipsam animam tuam qua vivifi-‖
caris et loqueris nec aspicere possis nec tenere?‖
E Sed enim Deus actum hominis ignorat, et in caelo con- 7.
stitu‖tus non potest aut omnes obire aut singulos nosse.
Er‖ras, o homo, et falleris; unde enim Deus longe est,
cum‖ omnia caelestia terrenaque et quae extra istam or-
bis pro‖vinciam sunt Deo cognita plena sint? ubique non
F tantum‖ nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo 8.
rursus‖ intende; caelo adfixus sed terris omnibus sparsus
A est; pariter praesens ubique interest et miscetur omni-
p. 49 bus,‖ nusquam eius claritudo violatur. Quanto magis 9.
Deus‖ auctor omnium ac speculator omnium, a quo
nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest
cogita‖tionibus nostris quasi alteris tenebris? non tan-

CODD. F) In sole A B (C?).
A) numquam A C. enim A (?). superscr. c aspeculator B.

EDD. C) non videas V—VI². XI. XV. sub oculos *Heum.* XV. flatus. Solem II—VI². *Pithoeus. Heum.*
D) Qui ipsum IV. M—VI². *Heum.* fulguribus *Meurs.* XI. a luminibus absc. *Pithoeus.* nec tueri IV. M — VI². nec cernere XII².
E) Deo plena IV. M. Deo cuncta plena V — VI². XI. *Pricaeus.* Deo cognita plene sunt *Meurs.* In sole I. VII¹—VIII². X. est. Solem IV. M.
A) nunquam enim I. Ceterae Edd. nusquam enim etc. XIII. et *Vonck.* a quo nil ullis potest esse secretum tenebris, interest cogitationibus nostris *Heum.*

B tum sub illo‖ agimus sed et cum illo ut prope dixerim vivi-
mus. Nec nobis de nostra frequentia blandiamur; multi 10.
no‖bis videmur, sed Deo admodum pauci sumus; nos
gentes‖ nationesque distinguimus; Deo una domus est
C mundus‖ hic totus. Reges tantum regni sui per officia
ministrorum‖ universa novere; Deo indiciis opus non
est: non * in solum‖ oculis eius sed et in sinu vivimus.
Sed Iudaeis nihil pro‖fuit quod unum et ipsi Deum aris XXXIII.
atque templis maxima‖ superstitione coluerunt; igno-
D rantia laberis, si pri‖orum aut oblitus aut inscius po-
steriorum recordaris;‖ nam et ipsi Deum nostrum, 2.
idem enim omnium Deus est, quam‖diu [enim] eum
caste, innoxie religioseque coluerunt,‖ quamdiu prae-
ceptis salubribus obtemperaverunt,‖ de paucis innu-
meri facti, de egentibus divites, de ser‖vientibus reges;
E modici multos, inermi armatos dum‖ fugiunt insequen-
tes Dei iussu et elementis adniten‖tibus obruerunt.
Scripta eorum relege, vel si Romanis‖ magis gaudes, 3.
ut transeamus veteres, Flavi Iosephi‖ vel Antonii Iu-
liani de Iudaeis require; iam scies ne‖quitia sua hanc

CODD. B) sed cum illo ut prope A.
C) reges tamen B. est. solum in A. sed et in (et erasum B) B.
E) Antonii (post *ii* erasum videtur esse n B).

EDD. B) sed cum illo ut prope II—VII¹. id cum illo prope IV. M. *Heum.* sed et cum illo prope XV. blandimur *Heum.*
C) reges statum regni — ministrorum diversa novere *Meurs.* iudiciis I. VII¹. est. in solum I. VII¹. est. Nec solum in. IV. M. *Pithoeus.* est. Non solum in *Edd.*
D) quamdiu caste II—VI¹. VIII¹—XII¹. XV. quamdiu eum caste XII². XIII.
E) inermes VI². Antonini XV. assistentibus v. concertantibus devicerunt *Heum.*

F eos meruisse fortunam, nec quicquam‖ accidisse quod
non sit his, si in contumacia perseverarent,‖ ante
A praedictum. Ita prius eos deseruisse conprehendes, 4.
p. 50 quam esse desertos; nec, ut impie loqueris, cum Deo suo‖
captos, sed a Deo, ut disciplinae transfugas, deditos. Ce-‖ XXXIV.
terum de incendio mundi aut inprovisum ignem* cade-‖
B re aut difficile, non credere* vulgaris erroris est.‖

Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat omnia quae‖ 2.
orta sunt occidere, quae facta sunt interire? caelum‖ quo-
que cum omnibus, quae caelo continentur, ita ut coe-‖
pisse, desinere? fontium* dulcis aqua maria nutrire*,
C in vim ignis abiturum Stoicis constans opinio est, quod‖
consumto humore mundus hic omnis ignescat. Et Epi-‖
cureis de elementorum conflagratione et mundi‖ ruina
eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato: ‖ partes orbis 3.
nunc inundare dicit, nunc alternis‖ vicibus ardescere;

CODD. A) suo esse captos A.
B) vulgaris est error C. cepisset desinere fontium dulci aqua marisve nutriri A. (cepisse desinere fontium dulces aquas maria nutrire C?).

EDD. F) iis si *Heum.*
A) deprehendes *Heum.* suo esse captos I—VII². XI. XII. XV.
B) difficilem II—VI². ignem credere — non cadere VIII¹—X. aut difficile aut non credere *Gruner.* aut sufficere non credere *Boxh.* aut dissilire XIII. Ceterum te incendia mundi, aut etc. *Wopk.* mundi non credere vulg. etc. *Heum.* cedere difficile aut XV. dubitat omnia *Heum.* ut coepisse desinere fontium dulci aqua marisve nutriri I—VII¹. XV. coepisse desinere etc. VIII¹—XV. fontium dulces aquas maria (maris *Gruner*) nutrire IX. X. *Boxhorn.* fontium dulcis aquae marisve nutrimen in vim ignis abiturum XIII. ita ut coepit esse f. dulci etc. — nutriri id Stoicis c. o. quo c. *Heum.* ita ut coepisse, desinere? Desinere fontium dulci aqua maria nutriri, in cet. *Orelli.*
C) opinio est [quod — ignescat]. Et Epic. VIII². nunc inundare, nunc IV. M—VI². XI. XIII. XV. sententia est. Plato partes — inundari docet, nunc *Heum.* inundari *Wopk.*

D et cum ipsum mundum perpetuum || et insolubilem dice-
ret esse fabricatum, addit tamen, || ipsi artifici Deo soli
et solubilem et esse mortalem. Ita ni||hil mirum est, si 4.
ista moles ab eo quo exstructa est || destruatur. Animad-
E vertis philosophos eadem dispu||tare quae dicimus, non
quod nos simus eorum vestigia || subsecuti, sed
quod illi de divinis praedictionibus pro||phetarum um-
bram interpolatae veritatis imitati sint. || Sic etiam con- 5.
dicionem renascendi sapientium clariores, || Pythagoras
F primus et praecipuus Plato corrupta || et dimidiata fide
tradiderunt; nam corporibus disso||lutis solas animas
volunt et perpetuo manere et in alia || nova corpora sae-
A pius commeare. Addunt istis et illa || ad retorquendam 6.
p. 51 veritatem, in pecudes, aves, beluas || hominum animas
redire; non philosophi sane studio sed || mimico vitio
digna ista sententia est. Sed ad proposi||tum satis est 7.
B etiam in hoc sapientes vestros in aliquem mo||dum no-
biscum consonare. Ceterum quis tam stultus || aut bru- 8.
tus est, ut audeat repugnare hominem a Deo ut ||
primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? ||
nihil esse post obitum et ante ortum nihil fuisse?

CODD. B) superscr. r butus B. potuisse B (in ultimis literis aliquid erasum).

EDD. D) solubilem esse et mort. V—VI². XI. XII. praedictionibus II—VIII². XV. *Pithoeus.*

E) quae docemus nos, non *Heum.*

A) detorquendam III. V. VI¹. Addunt et, ad retorquendam feritatem in pecudes *Heum.* mimi officio II—IV. M. *Pithoeus.* mimi convicio IV. M—VI². XI. XV. *Gruner.* mimi cavillo v. cavillitio VII².

B) potuit effingi IV. M. potuit fingi V—VI². XI. reformari sicut de nihilo *Heum.*

C sicut‖ de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? ‖
Porro difficilius est id quod non sit incipere, quam‖ id
quod fuerit iterare. Tu perire et Deo credis, si quid ‖ 9.
oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne sive‖
arescit in pulverem sive in humorem solvitur vel in ci-‖
D nerem comprimitur vel in nidorem tenuatur, subducitur‖
nobis sed Deo elementorum custodia reservatur. Nec, ut‖ 10.
creditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed ve-‖
terem et meliorem consuetudinem humandi frequen-‖
tamus. Vide adeo quam in solacium nostri resurrectio-‖ 11.
E nem futuram omnis natura meditetur; sol demergit‖ et
nascitur; astra labuntur et redeunt; flores occidunt ‖
et reviviscunt; post senium arbusta frondescunt; ‖
semina nonnisi corrupta revirescunt, ita corpus ‖
in saeculo ut arbores in hiberno occultant virorem ‖
F ariditate mentita; quid festinas ut cruda adhuc‖ hieme 12.
reviviscat et redeat? exspectandum nobis ‖ etiam cor-
A poris ver est. Nec ignoro plerosque consci‖entia meri- 13.
p. 52 torum nihil se esse post mortem magis op‖tare quam cre-
dere; malunt enim exstingui penitus‖ quam ad supplicia
reparari; quorum error augetur‖ et in saeculo libertate
B remissa et Dei patientia maxi‖ma, cuius quanto iudicium
tardum, tanto magis iustum‖ est. Et tamen admonentur 14.
homines doctissimorum ‖ libris et carminibus poëtarum

CODD. C) sicut de nihilo licere C. in (superscr. h) umorem B.
D) in nidore B. E) redunt B.

EDD. C) perire Deo IV. M—VI². corpus omnino *Wopk.*
D) custodi V. VI². IX. XII — XV. XVII. sed et veterem V — VI².
E) sol se mergit *Heum.* in sepulcro ut arbores hibernae occultatur, virore ariditatem secuturo *Heum.*
A) augetur in saeculo et l. V — VI².
B) quanto magis *Heum.* XV. hominum II — VI². XI. XV.

illius ignei fluminis et de Stygia palude saepius ambien-
tis ardoris, quae cruciatibus || aeternis praeparata et
C daemonum indiciis et de oracu||lis prophetarum co-
gnita tradiderunt, et ideo apud|| eos etiam ipse rex Iup- 15.
piter per torrentes ripas et|| atram voraginem iurat
religiose; destinatam enim sibi cum || suis cultoribus
poenam praescius perhorrescit, nec tor||mentis aut mo-
D dus ullus aut terminus. Illic sapiens || ignis membra 16.
urit et reficit, carpit et nutrit. Sicut || ignes fulminum
corpora tangunt nec absumunt, sicut|| ignes Aetnae*
montis et Vesuvii montis et ardentium || ubique terra-
rum flagrant nec erogantur, ita poenale || illud incen-
E dium non damnis ardentium pascitur, sed || inexesa
corporum laceratione nutritur. Eos autem || merito 17.
torqueri qui Deum nesciunt ut impios, || ut iniustos
nisi profanus nemo deliberat, cum pa||rentem omnium
et omnium dominum non minoris || sceleris sit ignorare
F quam laedere. Et quamquam || inperitia Dei sufficiat XXXV.
ad poenam, ita ut notitia prosit || ad veniam; tamen
A si vobiscum Christiani comparemur, || quamvis in non-
p. 53 nullis disciplina nostra minor est, || multo tamen vobis
meliores deprehendemur. ||

Vos enim adulteria prohibetis et facitis, nos uxoribus|| 2.

CODD. A) superscr. m nostrainor B. D) hennei (hennaei C) montis et Iesui montis BC.

EDD. fl. atque Stygiam paludem saepius ambientis erroris — decies amb. *Vonck.* semper erumpentis ard. *Heum.*
D) rapiens ignis *Meurs.* ignes Aetnae et Vesuvii montis IV. VII[1]. VII[2]. XV. Aetnae et Vesuvii et V—VI[2]. VIII—XII. A. [montis] et V. [montis] XIII. XVII. ignes Aetnae m. et V. m. I—III.
F) tamquam inp. III (!). ut inp. Dei — poenam, notitia ad ven. *Meurs.* XI. Et ut imp. D. s. ad veniam, not. prosit ad poenam, tamen *Heum.*
A) disciplina iusto minor sit *Heum.*

B nostris solummodo viri nascimur; vos scelera admissa ||
punitis, apud nos et cogitare peccare est; vos conscios ||
timetis, nos etiam conscientiam solam sine qua esse ||
non possumus; denique de vestro numero carcer || 3.
exaestuat, Christianus ibi nullus nisi aut reus suae ||
C religionis aut profugus. Nec de fato quisquam || aut so-
lacium captet aut excuset*; eventum sit sortis, || for-
tunae; mens tamen libera est, et ideo actus ho||minis
non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est || fatum 4.
quam quod de unoquoque nostrum Deus fatus || est?
D qui cum possit praescire materiam, pro meritis || et
qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita || in 5.
nobis non genitura plectitur, sed ingenii natu||ra puni-
tur: ac de fato satis vel si pauca pro tempore, || dispu-
taturi alias et verius et plenius. Ceterum quod || pleri- XXXVI.
E que pauperes dicimur, non est infamia nostra || sed
gloria; animus enim, ut luxu solvitur, ita fru||gali-
tate firmatur. Et tamen quis potest pauper || esse qui 2.
non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo di||ves est?
magis pauper ille est qui cum multa habeat, || plura de-
F siderat. Dicam tamen quemadmodum sentio: || nemo 3.
tam pauper potest esse quam natus est; aves sine || pa-

CODD. C) fatum est A. fatu est B.
F) tandem quemadm. A (C?).

EDD. B) viri noscimur V—VI². *Pricaeus. Arntzen.* (ad Plin. Pan. VI. 34). aut excuset fortunam *Pet. Faber* (*Semestr.* III. 23. p. 367). C) sint sortes fortunae XIII. aut se excuset. Eventum sit f. f. XII². sint fortis f. *Meurs.* sint sortis fortunae XV. sit sors fortunae *Heum.* fatum est I.
D) futura, pro *Heum.* uberius et plenius VIII¹—XV. XVII.
E) qui potest XI. XV. *Heum. Perizon.*
F) tandem quemadm. Edd.

A trimonio vivunt, et in diem pascua* pascuntur; || et haec
p. 54 nobis tamen nata sunt, quae omnia si non concupi-||
scimus, possidemus. Igitur ut, qui viam terit, eo felicior|| 4.
quo levior incedit, ita beatior in hoc itinere vivendi|| qui
B paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere || su-
spirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, a Deo || 5.
posceremus; utique indulgere posset aliquantum, cuius||
est totum; sed nos contemnere malumus opes quam
con||tinere; innocentiam magis cupimus, magis patien-
C tiam || flagitamus; malumus nos bonos esse quam pro-
digos, || et quod corporis humana vitia sentimus et pa-
timur, || non est poena, militia est. Fortitudo enim in- 6.
firmita||tibus roboratur et calamitas saepius disciplina
virtu||tis est; vires denique et mentis et corporis sine
D laboris || exercitatione torpescunt; omnes adeo vestri 7.
viri fortes || quos in exemplum praedicatis, aerumnis
suis incly||ti floruerunt. Itaque et nobis Deus nec non 8.
potest|| subvenire, nec despicit, cum sit et omnium re-
ctor || et amator suorum; sed in adversis unumquemque
E ex||plorat et examinat; ingenium singulorum periculis ||
pensitat; usque ad extremam mortem voluntatem homi-
nis|| sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut
au||rum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam XXXVII.
pul||chrum spectaculum Deo, cum Christianus cum do-

CODD. A) (pecua C?)

EDD. A) pascua I. VII[1]. VIII[1]. VIII[2]. X. *Meurs.* pecua II—VI[2]. VII[2]. IX. XI—XV. XVII. qui omnia *Periz.* *Heum.*
C) (corporis humani vitia XII[1]) in infirm. IV. M. VI[2].
D) nec non prospicit *Heum.* Et nobis Deus potest non subvenire, nec despicit XV. sed adv. *Heum.*
E) mortem virtutem h. *Heum.*

F lore|| congreditur? cum adversum minas et supplicia ||
et tormenta componitur? cum strepitum mortis || et
p: 55 horrorem carnificis inridens inculcat? cum liberta-||
A tem suam adversus reges et principes erigit, soli Deo||
cuius est cedit? cum triumphator et victor ipsi, qui ad-
ver||sum se sententiam dixit, insultat? vicit enim qui
B quod|| contendit obtinuit. Quis non miles sub oculis im- 2.
pera||toris audacius periculum provocet? nemo enim||
praemium percipit ante experimentum; et impe||rator
tamen quod non habet non dat; non potest pro||pa-
gare vitam, potest honestare militiam. At enim Dei|| 3.
C miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur.|| Sic
Christianus miser videri potest, non potest inveniri.||
Vos ipsi calamitosos viros fertis ad caelum, Mucium|| 4.
Scaevolam, qui cum errasset in regem, perisset in|| ho-
stibus, nisi dexteram perdidisset; et quot ex nostris||
D non dextram solum sed totum corpus uri, cremari ||
sine ullis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti prae||ser-
tim haberent in sua potestate? Viros cum Mucio|| vel 5.
cum Aquilio aut Regulo comparo; pueri et mu||lier-
culae nostrae cruces et tormenta, feras et omnes|| sup-
E pliciorum terriculas inspirata patientia dolo||ris inlu-

CODD. F) inripiens A B C. A) dixit stultat B. dixit stultam C.
D) dextéram A.
E) terricolas A.

EDD. A) inripiens I. VIII^{1}—VIII^{2}. XVII. X. *Pithoeus.* arripiens XII^{2}. implens XIII. insultat V. VI^{1}. VIII^{2}. IX. XI. XIII. XV. exultat *Heum.*
C) nec in morte finitur VI^{2}. caelum Regulum, Aquilium, M. Sc. qui XV. ut Muc. Sc. *Heum.* in rege. *Heum.* dextram V — VI^{2}.
D) non dexteram solam uri, sed totum corpus cremari *Heum.* Edd. dexteram; vel cum Atilio Regulo III.
E) inspiratas *Pithoeus..* insperata VI^{2}. XV.

dunt. Nec intellegitis, o miseri, neminem|| esse, qui 6.
aut sine ratione velit poenam subire, aut || tormenta
sine Deo possit sustinere? Nisi forte vos|| decipit quod 7.
Deum nescientes divitiis affluant, || honoribus floreant,
F polleant potestatibus. Miseri! in hoc|| altius tollun-
tur ut decidant altius; hi enim ut victimae|| ad suppli-
p. 56 cium saginantur, ut hostiae ad poenam coro||nantur;
A in hoc adeo quidam imperiis ac dominatio||nibus eri-
guntur, ut ingenium* eorum perditae men||tis licentiae
potestatis libere* nundinentur. Absque || enim notitia 8.
B Dei quae potest esse solida felicitas, || cum mors sit?
somnio similis, antequam tenetur || elabitur. Rex es, 9.
et tam times quam timeris, et quam||libet sis multo
comitatu stipatus, ad periculum|| tamen solus es. Dives 10.
C es; sed fortunae male credi||tur et magno viatico breve
vitae iter non in||struitur, sed oneratur. Fascibus et 11.
purpuris glo||riaris; vanus error hominis et inanis
cultus || dignitatis, fulgere purpura, mente sorde-
scere.|| Nobilitate generosus es, parentes tuos laudas;|| 12.
D omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute || distin-
guimur. Nos igitur qui moribus et pudo||re cense- 13.

CODD. E) posse sust. B.
B) o somno similis C. rex esse tam A (rex es. tam C?).

EDD. A) licentia potestatis liberae V — VI². XVII. ut imperium eorum perditae mentes licentiâ potestatis liberae nundinentur *Orelli*. Libere I — IV. VII¹. VII². mentes licentia p. libere VIII¹ — XIII. ut [ingenium eorum] perditae mentes licentiae potestates libere XV. ut eorum perditae mentes licentia potestatis severe vindicentur *Heum.*
B) cum sit somnio II — VI². XI. cum res sit somnio s. VII². quae non sit somnio similis, et antequam tenetur, elabitur *Heum.* cum prorsus sit s. s. *Vonck.* Rex esse tam I. VII². Rex es, tam II — VI². VII². IX. XI — XV. XVII. Rex es, sed tam VIII¹. VIII². X.
D) omnes enim *Heum.*

mur, merito malis voluptatibus et pom‖pis vestris et
spectaculis abstinemus, quorum‖ et de sacris originem
novimus, et noxia blandi‖menta damnamus; nam in 14.
E ludis curulibus quis‖ non horreat populi in se rixantis
insaniam? in‖ gladiatoriis homicidii disciplinam? In 15.
scenicis‖ etiam non minor furor*, turpitudo pro-
lixior;‖ nunc enim mimus vel exponit adulteria vel‖
F monstrat; nunc enervis histrio amorem dum‖ fingit
infligit; idem Deos vestros, induendo‖ stupra suspiria
p. 57 odia, dedecorat; idem simulatis doloribus‖ lacrimas
A vestras vanis gestibus et nutibus provocat: sic‖ homi-
cidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.‖ Quod
vero sacrificiorum reliquias et pocula deli‖bata con- XXXVIII.
B temnimus, non confessio timoris est, sed ve‖rae liber-
tatis adsertio; nam etsi omne quod nascitur,‖ ut in- 2.
violabile Dei munus nullo opere conrumpitur,‖ abstine-
mus tamen, ne quis existimet aut daemoniis‖ quibus
libatum est cedere, aut nostrae religionis pude‖re.
C Quis autem ille qui dubitat vernis indulgere‖ nos flori- 3.
bus, cum capiamus et rosam veris et lilium‖ et quic-
quid aliud in floribus blandi coloris et odoris est?‖ his
enim et sparsis utimur mollibus ac solutis et sertis‖
colla conplectimur. Sane quod caput non coronamus,‖ 4.

CODD. E) furore turpitudo B.

EDD. E) inter se *Heum.* furor et turpitudo VIII². XII². XV. XVII. furor est, turp. VII². furore turp. VIII¹.
F) infigit: idem. *Anonymus Parisiensis.* inducendo stupra *Heum. Vonck.*
B) ne quis non existimet *Heum.* libatum est credere *Meurs. Heum.*
C) carpamus *Stewech.* (ad Apul. Met. X. p. 382.) *Heum.*

D ignoscite; auram boni floris naribus ducere, non oc- ‖
cipitio capillisve solemus haurire. Nec mortuos ‖ co- 5.
ronamus; ego vos in hoc magis miror quemadmo- ‖
dum tribuatis exanimi aut non sentienti facem ‖ aut
[non] sentienti coronam, cum et beatus non egeat, ‖ et
E miser non gaudeat floribus. At enim nos exsequias ‖ 6.
adornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec ‖ ad-
nectimus arescentem coronam, sed a Deo aeternis ‖ flo-
ribus vividam sustinemus, qui et modesti, Dei nostri ‖
liberalitate securi, spe futurae felicitatis, fide prae- ‖
sentis eius maiestatis animamur. Sic et beati resurgi- ‖
mus et futuri contemplatione iam vivimus. Proinde ‖ 7.
p. 58 Socrates, scurra Atticus, viderit nihil se scire confes- ‖
A sus, testimonio licet fallacissimi daemonis gloriosus;
Arcesilas quoque et Carneades et Pyrrho et omnis
Aca ‖ demicorum multitudo deliberet; Simonides etiam
B in per ‖ petuum conperendinet: philosophorum super- 8.
cilia ‖ contemnimus, quos corruptores et adulteros no-

CODD. D) bonae B. olemus B. tribuitis C. coronam, sed adeo cum et beatus C.
E) adoramus A. securis spem B. securi spem A (securi spe C?).
A) Arcesilaus B.
B) conpraehendi nec phil. B.

EDD. D) tribuatis ex. aut n. s. f. aut n. s. c. I. VII¹. VIII¹. VIII². X. XIII. tribuatis ex. aut s. f. aut n. s. c. II—III. XV. tribuatis aut s. f. aut n. s. c. VI¹. VI². IX. XI. Salmas. Exc. Plin. p. 963. *Gruner.* ex. aut n. s. c. V. tr. exanimi ut n. s. f. ut s. c. VII². tr. ex. aut n. s. ut s. c. *Meurs.* ex. aut n. s. f. aut non sectanti c. *Guther.* (Ius Manium III. 23). ex. aut n. s. f. aut sent. c. XII. ex. n. s. f. aut cor. *Vonck.*
E) adoramus I — VII¹. securi spem I. VII¹. VII². X. XV. qui de Dei IV. M. quieti — securi, spem VIII¹. VIII². XVII. quieti — securi, in spem XII. Qui de potestate Dei nostri et liberalitate securi ad spem futurae felicitatis fide praesentis eius maiestatis animamur. *Heum.*

vimus || et tyrannos et semper adversus sua vitia facundos. 9.
Nos || non habitu sapientiam sed mente praeferimus, non eloqui||mur magna sed vivimus; gloriamur
C nos consecutos quod illi summa intentione quaesiverunt nec invenire potue||runt. Quid ingrati sumus, quid
nobis invidemus, si veritas || divinitatis nostri temporis 10.
aetate maturuit? Fruamur bono nostro || et recti sententiam temperemus; cohibeatur superstitio, || impietas
expietur, vera religio reservetur. Cum Octa||vius pero- XXXIX
D rasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti|| intentos vultus tenebamus, et, quod ad me est, magnitudi||ne admirationis evanui, quod ea, quae facilius est sentire || quam dicere, et argumentis et exemplis et lectionum|| auctoritatibus adornasset, et quod malevolos isdem illis||
E quibus armantur philosophorum telis rettudisset, ostendisset || etiam veritatem non tantummodo facilem sed et
8. favo||rabilem. Dum isthaec igitur apud me tacitus XL.
evolvo, Cae||cilius erupit: Ego Octavio meo plurimum quantum [eadem tranquillitate qua vivimus] sed et mihi

---

CODD. C) summa (*in*, quod erasum est) intentione B.
D) intenti A (C?). malevolis B.
E) rettudisse B (C?). iste haec B. revolvo A. Caecilius sic erupit A (C?). plurimum quandii (*sic*) ad tranquillitatem qua vivimus, sed C.

EDD. B) nos qui non IV. M — VI².
C) innotuerit XII². recte sentientibus obtemperemus *Heum.* religio servetur IV. M — VI². restauretur *Heum.*
D) intenti I — VII². *Meurs.* IX. XI. XIII. XV. et quod a me ex. *Heum.*
E) revolvo I — VII. XI. XV. C. sic erupit I — VII². IX. XIII. plurimum quantum ead. tr. q. v. sed et. I. VII¹. VII². pl. q. ad tranq. qua viv. sed et II — VI². plurimum sed et IV. M. VII². pl. q. sed et VIII¹ — X. XII — XV. XVII. *Heum.* pl. q. ea de tranquillitate qua viv. — Vicimus, eia ut improbe *Scriver.*

F gratulor, nec‖ exspecto sententiam. Vicimus et ita ut* improbe usurpo victo‖riam; nam ut ille mei victor est,
p. 59 ita ego triumphator erroris. ‖ Itaque quod pertineat
A ad summam quaestionis, et de providen‖tia fateor, et Deo cedo, et de sectae iam nostrae sinceritate con-‖sentio. Etiamnunc tamen aliqua consubsidunt non ob-‖strepentia veritati sed perfectae institutioni necessa-‖
B ria, de quibus crastino, quod iam sol occasui declivis est, ‖ ut de toto congruentius promptius requiremus. ‖
At ego, inquam, prolixius omnium nostrum vice gau- XLI.
deo, ‖ quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima iudi‖candi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum‖
C meritum eius verborum laudibus repensare; testimoni-‖um et hominis et unius infirmum est: habet Dei munus ‖ eximium a quo et inspiratus oravit et obtinuit adiutus. ‖ Post haec laeti hilaresque discessimus, Caecilius quod ‖ crediderit, Octavius gaudere* quod vi-
D cerit; ego ‖ et quod hic crediderit et hic vicerit. ‖

CODD. F) vivimus et C. ut improbus A. (C?) A) sinceritatis C. B) Octavus C. quod etiam Octavius mihi A. C) infirmium C.

EDD. F) ut improbus I — VII². IX. et ita haud improbe XIII. XV. et haud improbe XII². nec improbe *Heum.*
A) pertinet IV. M — VI². *Heum.* de Deo IV. M. de Deo credo V — VI². *Meurs.* aliqua subs. *Heum.*
B) est, die toto *Anonym. Par. Heum.* congruentius requir. *Heum.* vicem *Heum.* sec. *I. Fr. Gronov.* ad Liv. I. 9, et 45. quod etiam O. mihi I — VII². XI. XV.
C) quo insp. XV. Octavius quod IV. M — VI². XI. XV. vicerit et ego quod III. V — VI². C. quod crediderit, gaudere XVII. quod III. V — VI². quod et hic cr. *Heum.* gaudens *Orelli.*

I. INDEX NOMINUM PROPRIORUM OMNIUM.

II. INDEX VOCUM ET FORMULARUM NOTANDARUM.

Exempla scripturæ.

1) Codicis B. f. 162. medio p. 1 D.

uit innoxium. ⁊ ARNOBII LIBER · VII · EXPLI

INCIPIT LIBER · VIII · FELICITER · ⁊

Cogitanti mihi et cum animo meo octaui boni et fidelis
simi contubernalis memoriam recensenti tant adul

p. 13. C. capitulus ⁊ Argentiam xpiani quantã nr̃a · quę porten

2) Codicis C. f. 75. (23 A.)

cat · Hoc uniuersitatis solum dī sedes parauit cõtulit · Brettannia sole deficit · p circũfluentis
maris tempore recreat · Egiptu siccitatẽ temperat nilus amnis collo · eufrates mesopota
mia · pimbrib pensat indus flũm ad serere orientẽ dr̃ ad rigare · Q d si ingressi aliqui"

